cogito

TALAT PARMAN

ergenliğin tutkusu

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

TALAT PARMAN

Ergenliğin Tutkusu

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5699
Cogito - 251

Ergenliğin Tutkusu / Talat Parman

Kitap editörü: Dürrin Tunç
Düzelti: Ahsen Erdoğan

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Akgul Yıldız

Baskı: Sena Ofset Ambalaj, Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Litros Yolu Sk. 2. Matbaacılar Sitesi B Blok
Kat: 6 No: 4NB 7-9-11 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46
Sertifika No: 45030

1. baskı: İstanbul, Kasım 2020
ISBN 978-975-08-4867-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2019
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir

İçindekiler

Önsöz • 7
Sunuş • 11

Pediatriden Psikanalize Ergenliğin Tutkusu • 15

Mitten Destana Geçilen Dönem Olarak Ergenlik • 25

Okul Aile midir? Okul, Öğrenci ve Ailenin Birbirinden Farkı ve Birbirini Tamamlayıcılıkları • 34

Öğrenmekle Ruhsallıkta Neler Değişir? Bu Değişim Kimi Zaman Neden Zordur? • 41

Öğretmen-Öğrenci, Analist-Analizan İlişkisi Üzerine • 54

Otorite, Otoriterlik, Zorbalık • 64

Toplumsal Cinsiyet Bireye Nasıl Ulaşır?
Ergenlikten Geçerek Çocuksudan Cinsele • 74

Mahremiyetin Doğuşu Olarak Ergenlik ve Sosyal Medya • 85

Erinlikle Ergen Neye Erer? • 94

Neden Çift Olunur? • 106

Boş Kalan Odalar, Ergenlerin Evden Ayrılışı • 116

Okulda Son Günler ve Analizde Son Seanslar:
Şimdinin Nostaljisi • 123

Önsöz

Ergenlik ve tutku sözcüklerinin bir araya gelmesi şüphesiz şaşırtıcı değildir. Kendi ergenliğini anımsayanlar ya da çevresindeki ergenlerin tavırlarına tanıklık edenler ergenlerin hemen her konuda ne denli "tutkulu" bireyler olduklarını kabul etmekte güçlük çekmeyeceklerdir. Ergenler bir konuya, bir kişiye, bir uğraşa veya bir davaya tutkuyla bağlanırlar.

Tutku sözcüğü de ergenlik sözcüğü gibi hayli doğurgan bir kökten gelir. Sözcüğün kökündeki "tut" yakalamak, kavramak, saklamak, egemen olmak gibi anlamlara geliyorsa da ezmek, koparmak ve kırmak gibi çağrışımlara da yol açar. Tutmak elbette tutma eylemine, tutsak tutup saklamaya, tutamak bir nesneyi tutmaya yarayan parçasına ve tutkal ise tutmaya, kalmaya yani yapışmaya gönderme yapar.

Tut kökünden gelen tutkunun Uygurca "ele geçirme, alıkoyma" demek olduğundan da yola çıkarak tutkunun ergenliğin doğasına çok uygun olduğunu söyleyebiliriz. Ergen erinliğin ani baskınıyla elinden kaçırdıklarını yakalamak, onlara yeniden egemen olmak ve olabildiğince uzun süre saklamak ister. Yeni bedeninin onu ele geçirmesine karşı koymak isterken elindeki tek seçenek çocukluğuna tutunup kalmaktır. Ama diğer taraftan bu yeni bedenin ve onun ruhsallıktaki yankılarının varoluşun hemen her alanında müjdelediği ve yıllardır özlemle beklenen yepyeni olanaklar, eskiyi veya eskiyi temsil eden her unsuru ezmek, kırmak ve yaşamından koparmak arzusunu da yaratacaktır. Birbirine zıt arzuların tüm yoğunluğuyla ortaya çıktığı bu dönemde tutku, erinliğin yarattığı değişikliklerin ergenin bedensel, ruhsal ve elbette toplumsal alanlarda yeni konumlar alma çabasına rengini verir. Evet, ergenliğin rengi tutkudur.

Öte yandan tutkunun yalnızca ergeni değil çevresini de etkisi altına aldığını gözlemlemek hiç de zor değildir. Dahası çocukların ergenlik dönemi annebabanın orta yaş dönemine karşılık gelir.

Onlar da çoğu kez bir yandan bedenlerindeki menopoz-andropoz gibi değişikliklerle, bir yandan da mesleki-toplumsal-ailesel yaşamlarında hesaplaşmalarla karşı karşıyadırlar. Bunu "kırkından sonra azma" olarak yaşayanların söz konusu "tutkulu" süreçlerinde aynı çatı altında yaşadıkları ergen çocuklarının ergensel tutkularının katkısı var mıdır sorusu şüphesiz bireysel düzlemde ve aile dinamikleri göz önüne alınarak yanıtlanabilir. Ama tutkunun tutkuyu kışkırttığı da çok bilinen bir olgudur.

Ergenlerin tutkusu yalnızca annebabalarında değil elbette yaşadıkları çevrede de yankısını bulacaktır. Örneğin ergenlerin yoğun bir biçimde bulundukları eğitim kurumlarında onların buram buram tutku kokan tavırlarına en az onlarınki kadar tutkulu karşılıklar verilmesi ender değildir. Bu kimi zaman yalnızca söz konusu kurumlara değil toplumun geneline yayılır ve ergenlere tutkuyla yanıt verilir. Bazı devrimsel süreçlerin gençlik hareketleriyle yani ergensel tutkularla başladığı da tarihsel gerçeklerdendir. Ergenin ve annebabasının tutkularına toplumun geneline yayılan tutkuları da eklediğimizde çok karmaşık bir tabloyla karşı karşıya buluruz kendimizi. Temelinde söz konusu olan bireysel olanla toplumsal olanın birbirine dolandığı bir düğümdür. "Düğün" sözcüğüyle aynı kökene sahip olan "düğüm" bağlanma, birleştirme anlamına gelse de aynı zamanda "Gordion düğümü" örneğindeki gibi çözümsüzlüğü de çağrıştırır. Burada düğümü çözmek yerine onu kesmek, kırmak, koparmak yani tutkuyla yanıt vermek elbette bir seçenek olabilir. Aslında çoğu kez yapılan da budur ve tutku tutkuyla yok edilmeye çalışılır.

Oysa bedensel ve ruhsalın, bireysel ve toplumsalın, ailesel ve çevreselin hemen her düzeyde ve düzlemde kendilerini içinde buldukları bu tutku fırtınasına başka yanıtlar da vermek olasıdır. Bir düğümü çözmenin yolu çekiştirmek ve onu daha sıkı bir şekilde dolanmış hale getirmek değil tersine gevşetmek yani düğümün unsurlarının arasındaki mesafeyi artırmak, dolanmışlığı azaltmak ve bunları hareket edebilir hale getirmektir. Ama öte yandan bir düğümü çözmenin onu oluşturan unsurların ayrılmasına gönderme yaptığı da açıktır. Bu nokta ergenlik döneminin bireysel, ailesel, çevresel ve toplumsal düzeyde neden bu denli tutku yarattığını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Çünkü yaşamın çeşitli dönemlerindeki değişimlerden farklı olarak ergenlik bireye, ailesine, çevresine ve genelde topluma çok açık bir biçimde erişkin olmak için ayrılığı kabullenmenin zorunlu olduğunu gösterir. Yani ergenin ailesinin, çevresinin ve toplumun ortaya koyduğu tüm tepkiler aslında bu çözülme yani ayrılık olgusuna tutkulu bir karşı çıkıştır. Burada elbette bağlanmanın, düğümlenmenin yalnızca bireysel olarak değil toplumsal olarak da çok değerli hatta yaşamsal olduğunu yadsıyor değilim. Ancak bu bağların, bu düğümlerin yalnızca belli bir dönem için işlevsel olduklarını ve bu sürenin sonunda çözülmeleri gerektiğini de unutmamamız gerekir.

Kendi ergenlik dönemimden denizcilik derslerinde ilk öğretilenin denizci düğümleri olduğunu anımsıyorum. Bu düğümlerin iki önemli özelliği, çok sağlam olmaları ama gerektiğinde de çok çabuk çözülebilmeleri, önemle vurgulanırdı. Ergenlik dönemi de bireye ve onunla birlikte ailesine, çevresine ve topluma bireyler arasındaki bağların sağlam olmaları ama zamanı geldiğinde çabuk çözülebilmeleri gerektiğini öğretir. Çocukluktan erişkinliğe geçiş annebabayla kurulan bağların çözülüp yerine yenilerinin kurulması, yeni ilişki düğümlerinin atılmasıyla olası olabilir çünkü. Erişkinliğin ilişki düğümleri de yaşamın iniş çıkışlarının getirdikleriyle gerektiğinde çözülebilmelidir. Eğer kördüğüm olmaları istenmiyorsa.

Talat Parman

Sunuş

Bu kitap daha öncekiler gibi çeşitli etkinliklerde yaptığım konuşmaların metinlerinden oluşuyor. Özel durumlar dışında doğaçlama konuşmayı yeğlemediğimden her konuşmam uzun okumalar ve araştırmalar sonucu ortaya çıkan yazılara dayanmaktadır. Dahası konuşmalardan sonra sorulan sorular ve eleştiriler ışığında yazıları yeniden gözden geçirmek, düzeltmeler ve eklemeler yapmak adetimdir. Ancak bu konuşmaları yalnızca o toplantılara katılan belli sayıda kişiyle paylaşmaktan ve düzeltmelerle eklemeler sonrasında yine yalnızca kişisel arşivimde tutmaktansa daha geniş bir kitleyle ulaştırmayı her zaman istedim. Bu olanağa da şu anda olduğu gibi çoğu kez kavuşma şansım oldu.

Yazdıklarımı çok daha fazla kişiye ulaştırma isteğimde tarihsel bir gerçekliğin de etkisi oldu. Psikanaliz her ne kadar söze ve konuşmaya dayalı bir uygulama olsa da psikanalistlerin yazıyla ilişkisi her zaman çok yakın olmuştur. Yüz yıldır şu gerçek değişmemiştir: psikanalistlerin hepsi okur, hem de çok okur ve hayli kalabalık bir çoğunluğu aynı zamanda yazar da. Bunun elbette birçok nedeni vardır. Öncelikle psikanalistlerin çoğu kez birbirleriyle yazılar aracılığıyla iletişim kurduklarını vurgulamak gerekir. Burada yalnızca Freud'un döneminden beri yaygın olan kişisel yazışmalardan, mektuplaşmalardan söz etmiyorum. Bu özel yazışmaların psikanalizin gelişimindeki tartışılmaz bir yeri olduğu ortadadır; Freud'un Fliess'le olan yazışmaları psikanalizin temellerini atmıştır. Ama bir de psikanalistlerin dergiler ve kitaplardaki yazıları aracılığıyla birbirleriyle tartıştıklarını biliyoruz. Yine Freud'dan bir örnek verirsek bu kitapta da gönderme yaptığım "Sonlanan Analiz Sonlanmayan Analiz" metni onun Ferenzci'ye bir yanıtıdır. Analist-analizan ilişkisini konuşma temeline oturtan psikanalistler birbirleriyle hemen daima yazışarak iletişim kurmuşlardır. Kongrelerdeki ateşli tartışmaların bile hemen yazıya dökülerek dergi veya kitaplarda yer alması neredeyse bir kural haline gelmiştir.

Psikanalistlerin yazıyla bu denli haşır neşir olmaları onların bir konuşmacı olmalarının yanında bir yazar olmaları beklentisini doğurmuştur. Ancak öte yandan psikanalistleri yazmaya iten yalnızca akranlarıyla iletişim kurma arzuları da değildir. Psikanalizin kuşaklararası iletimi de hemen her zaman yazıyla olmuştur. Psikanalistler psikanalitik uygulamayla önce analizan olarak kendi bireysel analizlerinde tanışırlar. Sonra psikanalist koltuğuna oturduklarında psikanalitik uygulamanın inceliklerini deneyimli psikanalistlerle yaptıkları süpervizyonlardan öğrenirler. Ancak bunlar hiçbir zaman yeterli olmaz ve her zaman genellikle yüzlerce kitap barındıran kütüphanelerine başvurmaları yani çok okumaları gerekir. Kimi mi okurlar? Çağdaşları psikanalistleri de elbette ama özellikle kendilerinden öncekileri, psikanalitik soyzincirlerinde yer alan atalarının yazdıklarını.

O nedenle psikanalistlerin çalışma alanları kitaplarla doludur. Bunun mizahı seven bir psikanalist olan ve ülkemizde psikanalizin gelişiminde çok önemli bir katkısı olan Paris Psikanaliz Kurumu üyesi Bernard Penot'nun dediği gibi "analiste olan aktarımı artıran" bir yönü elbette vardır. Oyle ya çok kitabı olan psikanalist çok okumaktadır. Oyleyse akıllı ve bilgili biridir. Ancak okumanın aktarım açısından böyle bir önemi olsa bile psikanalist için asıl önemlisi karşı aktarımını değerlendirebilmesinin diğer psikanalistleri okumasına bağlı olmasıdır. Bazıları bununla da yetinmezler ve yazarlar.

Son olarak elbette psikanalizin geniş kitlelere tanıtılmasında ve yayılmasında dergi ve kitaplar ve hatta yazılı basın başat bir rol oynamıştır, ülkemiz için de bunun böyle olduğunu yine yayınlar gösteriyor bize.[1] Dahası ulkemiz psikanalizinin tarihsel gelişimini de kitaplardan öğreniyoruz.[2]

Psikanaliz dergi ve kitaplarının yayımlanması konusunda ülkemizin önemli yayınevlerinin gösterdiği ilgi Türkiye'de psikanalizin gelişimini sağlayacak en önemli desteklerden biridir. Bu çerçevede,

1 Sosyal psikolog ve akademisyen Meltem Narter Türkiye'de Psikanalizin Sosyal Temsilleri başlıklı çalışmasında Türkiye'de yazılı basının yirmi beş yılını tarayarak psikanalizin toplumsal olarak algılanışını ortaya koymuştur. Meltem Narter, *Türkiye'de Psikanalizin Sosyal Temsilleri*, Bağlam yay. İstanbul, 2012.

2 Coşkun Taşkın, *Türkiye'de Psikanaliz Hakkında en eski Metinler*, (1917-1960) iki cilt, Bağlam yay. İstanbul, 2011.

yayın kurulu Freud'un kurucusu olduğu Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin (International Psychoanalytical Association) ülkemizdeki iki temsilcisi İstanbul Psikanaliz Derneği ve İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği'nin üyelerinden oluşan *Psikanaliz Defterleri* dizisinin Yapı Kredi Yayınları'nca yayımlanıyor olmasının ülkemiz psikanalizi için çok büyük bir şans olarak gördüğümü söylemek istiyorum. Dahası aynı yayınevinin Cogito dizisinde bu kitap dahil birçok psikanaliz kitabına yer verilmesi de Türkiye psikanaliz hareketi için umutlandırıcı gelişmelerdir.

• • •

Bu kitapta yer alan on iki yazı ergenlik döneminin tutkuyla olan ilişkisini elbette yalnızca bazı yönleriyle ele alıyor. Tutku söz konusu olunca kişisel olandan kaçınmak pek de olası değil. O nedenle ilk iki yazı ergenliğin mitleri kadar kendi mitlerime de gönderme yapıyor. Diğer dört yazı yaşamın bu döneminin en önemli konularından ve elbette tutkularından olan eğitim yaşamıyla ilgili. Öğrenmenin ruhsallıktaki yansımalarına ve okulda öğretmen, veli ve öğrencilerin kendi aralarındaki ilişkilerde ortaya çıkanlara bu yazılarda yer veriliyor. İkinci dört yazı da şüphesiz ergenlik ve tutkudan söz edildiğinde ilk akla gelecek olan cinsellikle ilgili. Cinselliğin yaşam boyu gelişimi, dölsel cinselliğin ortaya çıkış ve nihayet çift yaşamına geçiş ana konular olarak ele alınıyor. Kitabın son yazıları da "son"la ilgili: Evden ayrılış ve okulun bitişinden söz eden yazılar bunlar. Tüm yazılarda analitik süreç kimi kez doğrudan kimi kez satır aralarında ama mutlaka vurgulanıyor.

Pediatriden Psikanalize Ergenliğin Tutkusu[1]

GİRİŞ

Pediatrinin ağırlıklı olarak kendini hissettirdiği bir ortamda doğdum ve büyüdüm. Annem ve babam çocuk doktorudurlar ve muayenehanelerinin önce evin bir odasında sonra da evimizin alt katında olması yaşamımın önemli bir bölümünde "pediatrik bir ortamı" solumama neden oldu. Çocuk ağlamaları, annebaba serzenişleri bugün bile kulaklarımdadır. Tabii bazı ilaç kokuları da. Ayrıca ilaç kutuları kardeşlerimle benim ilk oyuncaklarımız arasında yer alıyordu. Dahası muayenehanenin girişindeki geniş alanda üç tekerlekli bisikleti muayeneye gelmiş çocuklarla paylaşarak sürerdik. Hasta çocuklarla bu denli yakınlık sonucu elbette sırasıyla tüm çocukluk hastalıklarını geçirdik. Anne ve babamız çocuk doktoru olduğundan bunda korkulacak bir şey yoktu.

Ayrıca meslekleriyle hayli ilgili de olduklarından pediatri kitapları ve dergileri hep gözlerimin önündeydi. Çocuk hastalıkları ve tedavileri üzerine konuşmalarına da hep şahit oldum. Tıp mesleğini seçmemde bunların etkili olduğu muhakkak. Üstelik adını taşıdığım büyükbabamın doktor olması, dedemin eczacı olması, daha üst kuşakta doktor ve veterinerlerin olması soyzincirsel bir gerçeklikle de karşı karşıya bırakmıştı beni.

Kısaca şunu söyleyebilirim, ben annem ve babam doktor olduğu için doktor oldum. Ama onlar gibi pediatr değil psikiyatr olmam ise kendi arzumla onlarınkini bir araya getirmek için bulduğum bir formüldü. Ben de onların yolunda gittim ama biraz farklı bir yan yolu belki de bir patikayı seçerek. Patika dememin nedeni, psikiyatrinin ama özellikle psikanalizin onu uygulayana tıbbın anayollarından hayli farklı belki çok daha özgün yani daha

1 Bu konuşma Gezi Başkaldırısı günlerinde 7 Haziran 2013 tarihinde Dr. Arda Saygılı nın daveti üzerine Acıbadem Hastanesi Pediatri Servisi'nde yapılmıştır.

kendiliğinden ve daha öznel bir yol öneriyor olması. Bir Fransız psikiyatr neden bu mesleği seçtiniz sorusuna "annem istediği için doktor, annelerin her istediği yapılmadığı için de psikiyatr oldum" demişti. Ben bu deyişe aynen katılıyor ve "daha sonra da psikanalist oldum, bütün bunların farkında olabilmek ve baş edebilmek için" diye de ekliyorum.

Yani pediatrik bir ortamda yetişmeme karşın bu tıp dalını seçmedim ama yaşamın mutlu gelişmeleri beni kısa süre sonra yeniden pediatriyle buluşturdu. Üstelik psikiyatr ve psikanalist kimliğimle. 1994 yılında Paris'ten İstanbul'a döndüğümde İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Adolesans Bilim Dalı'nda çalışmaya başladım. Fransa'daki uzmanlık eğitimimin son yıllarında ergenlik alanında uzmanlaşmış ve bu alanda uzman merkezlerde çalışmıştım. Ancak pediatriyle yeniden karşılaşmak benim için bir anlamda geriye dönüş, annebabamın uğraş alanına yaklaşmak ama öte yandan da kendi özgünlüğümü korumak anlamına da geliyordu. Yani bir pediatri servisinde hem pediatrlarla çalışacak hem psikiyatr ve psikanalist olarak kalabilecektim. Bundan sonraki satırlar bir psikiyatr-psikanalist olarak pediatri servisindeki deneyimden bende kalanları pediatrlara iletmeyi amaçlamaktadır.

YAŞAMIMDAKİ DURAKLAR OLARAK PSİKİYATRİ, PSİKANALİZ VE PEDİATRİ

Şimdi mesleki sürecimden daha ayrıntılı olarak söz etmek istiyorum. Annem ve babam gibi doktor olmayı seçince Saint Joseph Lisesi'ni bitirdiğim 1978 yılında üniversiteye giriş sınavında ilk sıraya onların da okulu olan İstanbul Tıp Fakültesi'ni yazdım. Bu okulda altı yıl okudum ve 1984 yılında mezun olduktan sonra mecburi hizmet ve askerliği tamamlayıp psikiyatri uzmanı ve psikanalist olmak için Paris'e gittim.

Orada ilk durağım ünlü Sainte Anne Hastanesi oldu. Fransız uzmanlık kuralları gereği zaman altı aylık bölümler olarak planlanıyor ve uzmanlık eğitiminde olanlar her altı ayda bir servis değiştirmeye davet ediliyorlardı. Ancak iki kez yani bir yıl aynı serviste kalmak olanağı vardı. Ama ben "yabancı" konumunda olduğumdan

fazladan bir yıl "uyum" dönemine tabiydim ve bundan da yararlanarak iki yıl Sainte Anne Hastanesi'nde çalışabildim. Çalıştığım servis kurumsal psikoterapinin[2] en önemli temsilcilerinden olan Dr Jean Ayme'in o dönem SM 22 olarak adlandırılan servisiydi. Bu servisin çeşitli birimlerinde psikiyatrinin bireye ve gruba önem veren insancıl yönünü gördüm.

Daha sonra daha çok otistik çocukların kabul edildiği bir çocuk gündüz hastanesinde çalıştım. Daha sonra yolum Paris'in güney banliyölerinden birinde yer alan Clinique Dupre'ye düştü.

Ergenlerle çalışmak tutkusu bende işte orada başladı. Fransa Öğrenciler Vakfına bağlı olan klinikte Dr. Therese Lamour'un yöneticisi olduğu Roosevelt biriminde başlayan bu tutku yirmi yılını geride bıraktı. Clinique Dupre'den sonra Prof. Philippe Jeammet'nin yönettiği Institut Mutualiste Montsouris'deki psikiyatri servisinde çalıştım. Bu servisin özellikle yeme bozukluğu alanında dünya çapında bir ünü olduğunu söylemek istiyorum. Psikiyatri uzmanı olduktan sonra bir yıl kadar da Paris'in kuzey banliyölerinden Gonesse'teki bir çocuk ve ergen psikiyatrisi servisinde ergen konsültasyonunu yönettim.

Paris'ten Türkiye'ye dönmek istediğimde ise karşıma yine pediatri çıktı. Annebabamın ve benim de bitirdiğim İstanbul Tıp Fakültesi'ndeki Çocuk Sağlığı Enstitüsü Adolesans Bilimdalı'ndan bir kadro önerisi aldım. Böylece psikiyatri-pediatri arasındaki geliş gidişlerimin yeni bir aşamasına gelmiştim. Ve 1994 Temmuzu'ndan "sağlıkta dönüşüm" olarak adlandırılan büyük yıkım sonucu hastaneden ayrılmak zorunda kaldığım tarihe kadar yaklaşık yirmi yıla yakın süre pediatrlarla birlikte çalıştım.

Pediatri servisinde bir psikiyatr-psikanalist olarak çalışmak durumunu sıklıkla aileler içindeki enişte ve yengelerin durumuna benzetirim. Enişte ve yengeler kan bağı olmayan ancak evlilik

2 Kurumsal Psikoterapi (psychotherapie institutionnelle) İkinci Dunya Savaşı yıllarında psikanaliz ve marksizmin duşunsel etkisiyle ortaya atılmış, "akıl hastanelerinin" insancıl bir yaşama kavuşturulmasını ve özellikle psikotik bozuklukların daha etkin tedavisini hedefleyen ve bir ekip çalışmasını öngoren bir yaklaşımdır. Kurumsal psikoterapi için birçok tanım yapılabilir. Bu akımın önemli adlarından ve uzun yıllar Paris Sainte Anne Hastaneler grubu bünyesindeki Henri Rousselle Hastanesi başhekimi Jean Ayme onu şöyle tanımlıyor. "Karşılıklı ilişkilerin ve buluşmaların olduğu yerlerin-mekânların tedavi amacıyla kullanımı."

yoluyla aileye katılan yabancılardır. Ancak onların soy zincirinin oluşmasında, yani çocukların, yeni kuşakların ortaya çıkmasında oynadıkları işlev ise yaşamsaldır. Yaşamsaldır, çünkü enişte ve yengeler aileleri ensesten ve kendi içine kapanarak yok olmaktan korurlar. Çünkü onlar yabancılıklarıyla yani farklılıklarıyla aileyi tamamlarlar. Unutmayalım ki ruhsal yaşam kadar toplumsal yaşamın da olmazsa olmazı farklılıklar ve onların birbirini tamamlamasıdır.

Çalıştığım kliniğin, yani pediatri ailesinin enişteşi olarak hayli uzun süre farklılığımla onları tamamladım ve elbette onlar da beni. Onlar sayesinde çocukluğun ve ergenliğin birçok yüzünü gördüm, sanırım onlara da diğer yüzlerini gösterdim. Pediatrlardan değişik bir dili olan bir klinisyen olarak onlarla iletişim kurmuş oldum. Pediatrlar henüz konuşmayan yani dil öncesi bebeklerle bile çalışabildiklerinden bu duruma alışıktırlar ve beni çok da yadırgamadılar. Dil çok önemlidir ve benim dilim kısa sürede kabul gördü.

Gerçi tüm tıp dallarında hasta muayenesi öncelikle bir dil, hatta bir dil çevirisi uğraşıdır. O nedenle her hekim bir çevirmendir. Hastanın söylediklerini tıbbi dile çevirmek hekimlikte ilk öğrenmemiz gereken yeteneklerden biridir. Pediatri söz konusu olduğunda bu dil uğraşı yukarıda da değindiğim gibi dilsiz süt çocukluğundan ergenliğe kadar olan dönemde dilin geçirdiği değişimler nedeniyle daha da önemli hale gelmektedir. Süt çocuğunun, bebeğin, oyun çocuğunun, okul çocuğunun ve nihayet ergenin dilleri birbirinden çok farklıdır. Bir de buna pediatrın en azından hemen her zaman çocuğa ve ergene eşlik eden anne ve babanın dillerini de bilmesi gerektiğini eklersek onun neden kolaylıkla bir dil uzmanı olarak tanımlanabileceği ortaya çıkar. Öyleyse pediatr çok dili bilen bir çevirmen olmalıdır.

Psikiyatriye gelince. Psikiyatrinin bir dil hastalıkları uzmanlığı olduğunu önermeme elbette itirazlar gelebilir, ancak onun tıp dalları arasında dili en çok kullanan alan olduğunu söylemem sanırım genel bir kabul görecektir. Elbette psikiyatrın dille olan çalışması daha karmaşıktır. Hele söz konusu olan bir psikiyatr-psikanalist ise onun amacı hastanın dilini hastanın kendisine çevirmek olacaktır. Yani, hastanın anlamı kendisine gizli olan söyleminin bizzat onun tarafından anlaşılmasını sağlamak psikiyatr-psikanalistin hedefidir.

Görüldüğü gibi pediatri, psikiyatri ve elbette psikanaliz birbirine hiç de uzak alanlar değiller. Bunu yirmi yıla yakın süre çocuk kliniğindeki çalışmalarımda deneyimledim. Üstelik bu konuda yalnız olmadığımı da biliyorum. Ben psikiyatriden ve psikanalizden geçerek pediatriye geldim. Oysa ünlü İngiliz hekimi pediatr-psikanalist Donald W. Winnicott aynı yolu farklı yönden kat etmiş ve pediatriden psikiyatriye, psikanalize gelmiştir.

Pediatri ve psikiyatri diğer tıp dallarına göre çok daha alçakgönüllüdürler. Bildiğiniz gibi diğer tıp dalları "loji" takısını kullanırken ve kendilerini "logos" "bilim" olarak tanımlarken pediatrlar ve psikiyatrlar büyük bir alçakgönüllükle kendilerine "iatros"u yani "hekimliği" uygun görmüşlerdir. Alçakgönüllü olmak, asla alçalmak demek değil, ötekini alçaltmayan bir gönüle sahip olmak demektir. Ergenler de işte tam da bunu isterler bizden: alçalmadan ve alçaltmadan onlara yardımcı olabilecek bir gönüle sahip olmamızı.

ERGENLERLE ÇALIŞMAK

Burada ergenlik dönemi ruhsal sorunlarından çok bir hekim olarak ergenle olan ilişkide ortaya çıkan dil sorunlarına değinmek istiyorum. Önce şunu sormak istiyorum. Ergenler hekim olarak kime giderler? Çocuklar çocuk hekimlerine, erişkinler iç hastalıkları uzmanına. Ya ergenler? Bir batılı deyim vardır ve kimseye, hiçbir ülkeye ait olmayan topraklar için kullanılır: "No man's land." Ben ise ergenler için "no land's man/woman" deyimini kullanacağım yani toprağı yeri olmayanlar. İşte o zaman karşımıza yasal zorunluluklar çıkar. Sigorta kurumları ve sağlık kuruluşları erişkin yaşa gelene kadar ergenlerin çocuk hekimleri tarafından izlenmesini zorunlu kılarlar. Onların artık çocuk olmamaları yasa koyucu için olsa olsa bir ayrıntıdır. Ancak son zamanlarda çocuk hastalıkları birimlerinde ergenlik bilim dallarının açılmaya başlaması önemli bir adımdır.[3] Öte yandan psikiyatri çocuklar yanında ergenlerle de ilgilenecek bir uzmanlık alanını, "çocuk ve ergen" psikiyatrisini

3 İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi ve Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD'na bağlı Ergen Sağlığı Bilim dalları hayli etkin çalışmalar surdurmektedirler.

bir ileri uzmanlık alanı olarak kurmuştur. Psikanaliz söz konusu olduğunda ise ergen psikanalizi bir ayrı uğraş alanı olarak kabul edilmekte ve bu alanda toplantılar düzenlenmekte ve yayınlar yapılmaktadır.[4]

Yeniden dil konusuna dönelim. Ünlü Fransız hekimi Lerich'in "sağlık organların sessizliğidir" sözünü hepimiz biliriz. Ancak bedenin ses getirmesi her zaman hastalık anlamına gelmeyebilir. Böyle durumlarda yani bedenin ses çıkardığı ve "organik" bir bozukluğa rastlanılmadığında bu sesi bir ıstırabın dile getirilişi olarak değerlendirmek gerekir. Ancak bu dili anlayabilmek önce onu duyabilmekle mümkündür. Oysa tıbbi teknolojinin gelişimi ve karmaşıklaşması giderek hekimlerin birbirlerini bile anlamalarını zorlaştırmaktadır. Hele söz konusu olan bir ergen hasta ise ve ergenliğin temel sloganının "kimse beni anlamıyor" olduğunu da bildiğimize göre bu durum kaçınılmaz olacaktır. Hekimler birbirlerini anlamayacaksa, ergeni hiç anlamayacaklardır.

Dil önemlidir. Pediatrlar henüz konuşmayan bebeklerle de çalıştığından sözel dil dışında başka iletişim kanallarını kullanmaya alışıktırlar. Öte yandan çocuğun bakımıyla uğraşanlara yani annesine de başvurmanız kaçınılmazdır. Çocuğun sağlığından, beslenmesinden, bakımından anne ve bazen baba sorumlu olduğundan bu hiç de şaşırtıcı değildir. Oysa ergenlik söz konusu olduğunda annebabanın bu sorumluluğu kooperatiflerde olduğu gibi "sınırlı sorumluluğa" veya çoklukla "sinirli sorumluluğa" dönüşür ve dönüşmelidir de. O zaman belki de farklı bir uygulama yapmak gerekir.

Burada psikiyatriyle yakın çalışan bir pediatrı örnek olarak vermek istiyorum. Benim de tanımak şansına eriştiğim Paris Kremlin-Bicetre Hastanesi pediatri servisi ergen hekimliği bölümü yöneticilerinden Prof. Victor Courtecuisse, ergenleri muayene ederken farklı bir yöntem önermektedir. Bu yöntemin en önemli unsuru önce ergeni, yanında annebabası olmadan yani yalnız muayene

4 İstanbul Psikanaliz Derneği yirmi yılı aşkın süredir Gençlik Üzerine Tartışmalar etkinliği düzenlemektedir. (www.istanbulpsikanalizdernegi.com) Ayrıca Türkiye Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği de yine hayli uzun süredir Ergen Günleri sempozyumu gerçekleştirmektedir. (www.cogepder.org.tr) Söz konusu derneklerin ergenlik dönemi ruhsallığı ve ruhsal sorunlarının ele alındığı birçok yayını vardır.

etmektir. Anneyle ve babayla yapılacak görüşme muayenenin ikinci bölumunu oluşturur. Ancak o bunun yani hekimle yalnız görüşmenin ergen için yeni bir durum olduğunun farkındadır. Şöyle der: "... bu onu konuşmaya zorlamaktır. Kendinden, bedeninden, ondan algıladığından, algılayamadığından, ondan nasıl söz edildiğinden, onun nasıl anlaşıldığından, korkularından, kaygılarından, hazlarından söz etmesini beklemektir. Ancak bu aynı zamanda bir çiçek bahçesine buldozerle girmek de demektir."[5]

Oysa ergen için kendisi hakkında konuşmak kolay değildir. Ergenin karşısındakinin onu yıllardır tanıyan, bebekliğinden beri onun tedavi eden pediatr olması bu iletişimi kolaylaştırır mı? Eğer söz konusu olan dönem ergenlik olmasaydı bu soruya olumlu yanıt vermek daha kolay olurdu. Oysa ergenden mantıklı tepkiler beklemek haksızlık olur çünkü çoğu zaman duygusal olarak hareket eder.

Şimdi yukarıdaki örneğe geri dönmek istiyorum. Ergenin onu yakından tanıyan bir pediatra kendisinden söz etmesinin zor olduğunu söyledim. Çünkü unutmamak gerekir ki ergen ona çocuksu bağımlılığı anımsatacak her şeyden uzak durmak isteyecektir. O, erişkinlik denilen çekici ama o denli de ürkütücü enginliğe açılmaya hazırlanırken gemisini kıyıya bağlayan halatları aceleyle ve çoğu kez hayli acemice çözmek istemektedir. İşte o nedenle çocukluğunu ve annebabasına bağımlılığını temsil eden pediatra gitmek ergen için kolay olmayabilir. Öyleyse pediatr olarak sizlere çocukluğuyla bağlarını koparmak isteyen bir ergen karşısında olduğunuzu unutmamanız gerektiğini anımsatmak isterim.

Elbette söz konusu olan çocukluğu tumuyle unutmak değil, onunla birlikte yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan erişkinliği de tanımaya çalışmaktır. Çok sıklıkla ergen ne çocuktur ne erişkindir deniyor. Ben bu tanımlamaya katılmıyorum. Çünkü "ne o, ne de öteki" demek aslında bir tanımlanamazlığa gönderme yapmaktır. Oysa doğrusu "ergen hem çocuk hem de erişkindir" demektir.

Öyleyse ergenin pediatrik muayenesinde onun çocukluğuna gönderme yapılırken, ufukta yavaş yavaş belirmeye başlamış olan erişkinliğini de göz önüne almak gerekir. Erişkinliği konuşmak

5 Victor Courtecuisse, *L'Adolescence*, Stock, Paris, 1992. s. 18.

örneğin onun gelecek planlarından söz etmek ya da bedensel gelişiminin birkaç yıl içinde hangi evrelerden geçeceğini konuşmak olabilir. Ergenler gelişiminin kontrolünü yitirdikleri bedenlerinin ileride nasıl bir şekil alacağını fazlasıyla merak ederler. Sizin bu konuda onlara vereceğiniz kesin bir yanıt elbette yok, biliyorum. Ancak bunun konuşulmasının bile ve hatta bu gelişimde onun payına düşenlerin ele alınmasının bile geleceğe bir göz kırpmak olduğunu unutmamalıyız. "İleride nasıl bir bedene sahip olmak istiyorsun?" sorusu bir yandan iyi beslenmesi, spor yapması, zararlı alışkanlıklardan uzak durması gibi sağlıklı yaşam önerilerinize zemin hazırlar, bir yandan da, bence daha önemlisi, onun kendisiyle ilgili beklentilerini ortaya koymasını ve tartışmasını sağlar.

Ancak ergen karşısında pediatrı başka güçlükler de bekler. Yukarıda yaklaşımına kısaca yer verdiğim Courtecuisse ergenlerle çalışan pediatr için en önemli zorluklardan birinin ergenin şikâyetlerinin organik bir temeli olmadığında ortaya çıktığına değinir. Diğer bir deyişle semptomları organ diliyle açıklamak, onlara bedensel bir neden bulmak söz konusu değilse hayli zorlu bir durum karşısındayız. Sahi, "Her şey kafanda", "Tüm bunlar psikolojik" sözlerini ne kadar çok söylüyoruz ergenlere. Peki neden? Onların psikosomatik hastalıklara ya da temaruza eğilimli olduklarını söylemek gerçeğin yalnızca bir bölümünü görmektir.

Çünkü ergenlik bedenin eyleme geçmesi demektir. Bedende çok kısa bir süre içinde çok önemli değişiklikler olması ergenin bedeniyle olan ilişkisini bozar. Bu bozulma kimi zaman hepinizin bildiği gibi akneler, kemik ağrıları, hormonal düzensizliklerle kimi zaman ise belirsiz şikâyetler-semptomlarla kendini gösterir. Ergenin bedeni sessiz değildir artık, ancak ergenin bunları söze dökecek dili henüz bir erişkininki kadar gelişmemiştir. Erişkinler için bile bedensel şikâyetin dile getirilmesinin kolay olmadığını biliyoruz. Ergenin durumu daha zordur, çünkü o küçük bir evde yaşamaya alışmışken birdenbire çok daha büyüğüne taşınıvermiş bir kişi gibidir. Bu yeni eve-bedene nasıl yerleşeceğini, neresini nasıl kullanacağını, nereye neyi koyacağını bilemez. Üstelik kimseye de soramaz.

Yukarıda sözünü ettiğim İngiliz psikanalist Donald W. Winnicott 1948 yılında Britanya Psikoloji Kurumu'nun tıp bölümündeki başkanlık konuşmasında kendini "ben psikiyatriye yönelmiş bir

pediatr ve pediatriye yapışmış bir psikiyatrım" diyerek tanımlamıştır. Winnicott 1958'de yayımladığı "Pediatriden Psikiyatriye" adlı kitabında ise "Ben başlangıç noktam olan pediatri pratiğimden hiç uzaklaşmadım. Pediatri benim için bir çocuk hastanesinde taşımak zorunda olduğum toplumsal yükümlülükte ilişkide kalmamı sağladığı için değerliydi" demiş ve şöyle surdürmüştür: "Umarım ki bu kitap pediatrinin psikanaliz için doğru yollardan biri olduğunu ve gerçekten iyi bir yol olduğunu gösterir."[6]

Winnicott haklı çıktı ve pediatri psikanaliz için çok doğru bir yol oldu. Onun sayesinde psikanaliz çocuklarla olan çalışmasını zenginleştirdi ve kuramsal olarak hayli ilerledi. Winnicott'ın bizlere en büyük katkısının çocuğu çevresiyle birlikte ele almanın zorunluluğunu göstermesi olduğunu söyleyebilirim. O anne-çocuk ilişkisini ve çevrenin bedensel olduğu kadar ruhsal gelişimde de başat rol oynadığını bizlere gösterdi. Ergenlerle çalışırken de onun görüşleri yardımımıza koşacaktır. O nedenle psikiyatri ve psikanalizin de pediatri için doğru bir yol olduğunu düşünüyorum.

Ergen, çocukluğu ile olan bağlarını gevşetirken elbette ailesi ve onun kendisine oluşturduğu çevre ile ilişkilerini düşük yoğunluğa indirmeye çalışacaktır. Ve bunun doğal sonucu olarak kendisine yeni bir çevre oluşturacaktır. Yeni bir arkadaş çevresi oluşturma, spor, müzik, politika vb. gibi alanlarda yeni gruplara dahil olma çabaları onun bireyleşme-özerkleşme savaşımının en önemli cephesini oluşturur. Yeni çevrenin, eski çevreyle olası çatışmalarında geçmişle şimdi arasında bağlar ve köprüler oluşturacak kişilerin varlığı ergenlik denilen geçiş sürecinin aşılmasında bir hayli yararlı olabilir.

Tahmin ettiğiniz gibi ben geçmişle şimdi, eskiyle yeni arasında köprü oluşturacak kişilerden birisi olarak pediatrı görüyorum. Çünkü pediatr olarak sizler ergenin geçmişini ve şimdisini en azından bedensel unsurlarıyla en iyi bilen kişilersiniz. Üstelik onların ailelerine ait olmadığınızdan belli bir tarafsızlığa sahip olma ve aileden herkese eşit uzaklıkta olabilmenin sağladığı avantajlarınız var. Dahası sağlam ve herkes tarafından kabul edilebilir bir meslek ve konuma sahipsiniz.

---

6 Donald W. Winnicott (1958) *De la Pediatrie a la Psychanalyse*, Fr çev J. Kalmanovitch, Payot, Paris, 1969, s 90.

Ergenler her ne kadar tüm kurallara ve onları temsil eden otoritelere başkaldırsalar da yanlarında sağlam kalabilen kişiler ve kurumlar görmek isterler. Fırtınalarla dolu olduğu kesin olan erişkinlik denizine açılmak için halatlarını hızla çözerken, başları sıkıştığında sığınabilecekleri limanlar olmasını da beklerler. İşte bu noktada siz pediatrların istedikleri zaman başvurabilecekleri bu güvenli limanları onlara sunabileceğinizi düşünüyorum. Ama bunun için ergenin annebabasının dilinden hayli faklı olan bu yeni diline alışabilmeniz gerekir.

Bunun için sizin de belli bir çaba içine girmenizin yararlı olacağını vurgulamak istiyorum. Yani, ergenin annebabasıyla olan ilişkilerini yeniden tanımlayarak bireyleşme ve özerkleşme çabası içine girmesine siz de eşlik etmelisiniz, diğer bir deyişle ergenin annebabasıyla olan kendi ilişkinizi yeniden tanımlamalısınız. İlişkiyi yeniden tanımlamak demek elbette koparmak-kesmek demek değildir. Zaten çoğu zaman ergen de ailesiyle olan ilişkisini tümüyle kesmez; söz konusu olan ilişkileri daha esnek bir yakınlık-uzaklık dengesine taşıyabilmektir. Böylece ergene çocukluktan erişkinliğe geçişte bir ayağı çocuklukta bir ayağı erişkinlikte olan sağlam bir köprü olma işlevi sunabilirsiniz.

Ergenlik dönemi söz konusu olduğunda pediatr ve psikiyatrlar bireyleri bir dönemden ötekine taşıyan, ulaştıran köprüler ya da yukarıda dediğim gibi çocuk dilinden erişkin diline geçmelerini sağlayan çevirmenler olmak alçak gönüllülüğüne sahip olmalıyız. Ben hekimliğin insana saygı ve alçakgönüllülük demek olduğunu her ikisi de pediatr olan annem ve babamdan öğrendim, onlara şükranlarımı sunuyorum.

Mitten Destana Geçilen Dönem Olarak Ergenlik[1]

Mit, tarih tarafından seçilmiş bir sözdür
Eşyanın doğasından kaynaklanmaz.
Roland Barthes

Mit, varoluş ve sürüp gitme nedeni yalnızca söylem olan
her şeyin adıdır.
Paul Valery

GİRİŞ

2005 yılında Cannes Film Festivali Jüri Büyük Ödülü'nü alan Jim Jarmush'un "Kırık Çiçekler" (*Broken Flowers*) filmi bir erişkinin kendi gençliğine bakışının bir özeti gibidir. Orta yaşlı Don Jonston, bir yandan her fırsatta soyadının "t" ile yazıldığını yani farklılığını vurgulamaya çalışır ama öte yandan kimseye bağlanamayan bir adamın sıradan yalnızlığını sergiler. Jarmush, Amerikan "bağımsız" sinemasının bu önemli temsilcisi, "Kırık Çiçekler"de bir erişkinin kendi geçmişine, gençliğine geri dönüşünü ve kendini yeniden arayışını konu edinir. Yalnız ve depresif Don en son kız arkadaşı da onu terk ettiğinde, gizemlere meraklı beş çocuklu, üç işli ve tek kadınlı komşusu Winston'ın yardımıyla geçmişine doğru bir yolculuğa çıkar. İçlerinden birinin ona bir oğul verdiğini düşündüğü beş eski sevgilisini, Holly Golighly'nin nefis "There is an end" yorumu

1 Bu metin farklı tarihlerde yapılan ancak aynı konuyu içeren üç konuşmadan yola çıkılarak hazırlanmıştır: Yapı Kredi Salı Toplantıları kapsamında 20 Ocak 2004'te yapılan sunum, Atina'da düzenlenen Uluslararası Psikanaliz Tarihi Kongresi'nde 12 Temmuz 2008'de yapılan konuşma ve Saint Joseph Lisesi'nin 140. kuruluş yılı kutlamaları çerçevesinde 15 Ekim 2010 tarihinde verilen konferans.

eşliğinde Amerika'nın uçsuz bucaksızlığında arar. Onun yirmi yıl önce birlikte olduğu kadınlar şimdi neredediler?

Laura'yı bir araba yarışçısının dul karısı ve evde çıplak dolaşan bir Lolita'nın annesi olarak bulur. Bir zamanların Hippi kızı Dora ise para canlısı bir emlakçının Laura Ashley tarzı döşenmiş evinde kapana kıstırılmış bir eştir. Carmen, köpeğinin ölümü üzerine hayvanlarla konuşabildiğini fark ederek bir hayvan iletişimcisi olmuştur. Dağ başında marjinal yaşamı seçen ve ona karşı öfkesini hâlâ unutmamış olan Penny ise intikamını yıllar sonra onu dövdürterek alır. Son olarak bir diğer sevgilisi Michelle'i, beş yıl önce bir araba kazasında öldüğünden ancak mezarda bulur. Bilgisayar endüstrisinden hayli para kazanmış ve kızlardan yana da hep şanslı olmuş Don için bugün, kendini aradığı bir yalnızlık zamanıdır. Evine dönerken yolda rastladığı ve oğlu olduğunu düşündüğü, kendisi gibi yollara koyulmuş bir gence "geçmiş geçti, gelecek henüz gelmedi, burada olan şimdi" der. Der ama gencin arkasından geçmişini yani kendi gençliğini yakalamak için koşturmadan da edemeyecektir.

Geçmiş geçti ama destanlaştırılarak kimi zaman geri dönüyor. Gençlik-ergenlik dönemi o nedenle birçok erişkin için bireysel destanların kaynağını oluşturacaktır. Bu efsanelerde dekor kimi kez okuldur; hangimizin Hababam Sınıfı anısı yoktur! Kimi kez mahalle yaşantısıdır; Tekin Aral'ın *Fırt* dergisinde tefrika ettiği Salacak maceraları nasıl unutulabilir. Kimi kez askerliktir; Robert Altman'ın 1970 tarihli cephede eğlence "MASH" filmi neden gişe rekorları kırdı ki! Bu destanlaştırmalarda geçmişin geçmiş olsa da şimdide yeniden dile getirilmesi çabası vardır.

Ergenlik, yaşamın mitlerin önemini koruduğu son dönemidir önermesinde bulunacağım. Çocukluktan başlayarak ergenliğe kadar uzanan dönemde mitler, imgelemin en önemli yaratıcılık unsurlarıdır. Ergenliğin getirdiği biyolojik değişiklikler, erişkin olmak ve böylece tam bir toplumsal özne olabilmek düşünü kuran ergenleri mitler oluşturmaya kışkırtır. Çocukların da mitler oluşturmak için farklı nedenleri vardır. Oysa erişkinler, mitlere yer bırakmayan ve hayal kırıklıklarıyla dolu erişkin yaşamlarında geçmişlerini ve özellikle kendi ergenliklerini idealize ederken bu kez destanlar yazmaya koyulurlar.

Ancak dikkat ederseniz bir ayrım yapıyorum mitle destan arasında. Kimi kez birbirleri yerine kullanılsalar da temelinde farklı anlamlara gelen sözcuklerdir bunlar. Mit Yunanca *mythos* sözcüğünden türer ve "söz", "öykü" anlamlarına gelir. Sözlükler miti "kuşaktan kuşağa yayılan, toplumun düş gücü etkisiyle zamanla biçim değiştiren, tanrılar, tanrıçalar, evrenin doğuşu vbyle ilgili imgesel, alegorik bir anlatımı olan halk öykusü" olarak tanımlar. Bu sözcüğün Osmanlıcadaki karşılığı "efsane" Farsça kökenlidir ve "büyü" anlamını içinde barındırır. Öztürkçede "söylence" sözcüğü kullanılır ve kuşaktan kuşağa sözel olarak aktarılmasına vurgu yapılır. Oysa yine Farsça kökenli olan ve "anlatı" anlamına gelen destan (*epopee-legende*) ise her şeyden önce en eski yazınsal türlerden biridir ve olağanüstü olaylardan söz etse de genelde kahramanları insandır. Mitlerdeki doğaüstü canlılar, olaylar ve gerçek dışı unsurlar, destanlarda yerini insanlara ve genellikle onların kahramanlıklarına bırakır. Destanlarda abartmanın payını ise kabullenmek gerekir.

ÇOCUKLUKTAN ERGENLİĞE MİTİN ÖNEMİ

On yedinci yüzyıl sonlarında aydınlanma çağının ünlü düşünürlerinden Bernard le Bovier de Fontenelle *De l'origine des Fables* (Masalların Kökenleri 1684) adlı yapıtında mitlerin, efsanelerin doğuşunu dört ana unsurla açıklar. Bunlardan ilki ilkel toplulukların doğa yasalarını bilmemesidir. Ikincisi insan imgeleminin olguları abartma gücüdür. Bir diğeri anlatıların sözel yolla iletilmesinin içerikte bozulmaya neden olmasıdır. Ve nihayet mitlerin açıklayıcı işlevleri onların ortaya çıkışına neden olmuştur.

Bu açıklamayı çocukluktan ergenliğe bireyin neden mitlere bu denli gereksinim duyduğunu anlamak için de kullanabiliriz. Çünkü özellikle ergenler toplumsal kuralları ve yasaları erişkinler kadar bilmezler, bilseler bile çoğu zaman bunları anlamazlar ve elbette sorgularlar. Öte yandan yaşamın bu döneminde imgelemin ne denli güçlü olduğu da bilinen bir gerçektir. Ayrıca ergenlikte ötekiyle konuşma gereksiniminin taşıdığı önem, taşıdığı ağırlık kulaktan kulağa söylencelerin yayılmasını da kolaylaştırır. Ve elbette ergenlik yaşamla ilgili açıklamalara belki de en çok gereksinim duyulan dönemdir.

Öyleyse toplumların mit yaratmaya duydukları eğilimin ergenlik döneminin arayışlarına karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Bu konuyu anlamamızda bize mitler kadar psikanaliz de yardımcı olacaktır.

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud mitolojiyle özellikle 1895-1899 yıllarındaki oto-analizi sırasında ilgilenmiştir. Oidipus karmaşasının keşfi, ki bir eski Yunan mitidir, Freudcu metapsikolojinin temel noktalarından biridir. 12 Aralık 1897'de arkadaşı Fliess'e yazdığı mektupta "İç-ruhsal mitlerin ne olabileceğini hayal edebiliyor musun? Bunlar benim zihinsel etkinliğimin son ürünleri. Öznenin kendi ruhsal aygıtını zorlukla algılaması onda yanılsamalar yaratır ve bunlar hemen her zaman dışarıya, geleceğe, öteye yansıtılırlar. Ölümsüzlük, ödül, her şey ötede, iç ruhsallığımızın kavrayışı bu şekildedir. Bu bir psiko-mitolojidir."[2] der. Öyleyse Freud'a göre mit bireysel ruhsallığın dışarıya yansıtılmasının sonucu olarak ortaya çıkar. Bireyin kendisi için reddettiği tasarımlar tanrılara atfedilir. Eski Yunan tanrıları bir anlamda bilinçdışının kişileştirilmiş halleridir. Bu yaklaşımla Freud, özoluş (ontogenez) ile soyoluş (filogenez) arasında bir koşutluk kurmak istemiştir yani bireyin gelişimi ile ait olduğu türün gelişimi arasında bir benzerlik görmüştür. Bu eski Yunan mitine göre, genç Oidipus "ben nasıl oldum, annem babam kimdir?" diye sormuş ve kökenlerini araştırmıştır. Bütün gençler de bunu yaparlar zaten.

Freud 1914 tarihli *Totem ve Tabu*[3] adlı kitabında da çocuk ve ilkel arasında bir uygunluk-benzerlik gördüğünü söyler. Bu doğruysa erişkinde bir çocuksu, modernde de bir ilkel her zaman var demektir. İnsanlık tarihi insanın doğaya karşı kendini korumasına olduğu kadar, bir topluluk içinde yaşamanın kurallarını oluşturmasına da şahitlik eder. Freud'un ilkel olarak tanımladığı, dürtülerine en ufak bir kısıtlama getirmeyen bireydir. Oysa uygarlık bunların bastırılmasını zorunlu kılmıştır. Öyleyse psikanaliz mitlerden yola çıkarak bireysel ruhsallığı anlamamıza da yardımcı olacaktır. Peki ergenlikte olup bitenler nedir?

Ergenlikte ortaya çıkan ruhsal dönüşümlerin şematik olarak üç düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Önce çocuklukta içselleştirilmiş

2 S. Freud (1897) *La Naissance de la Psychanalyse*, Fr çev. Anne Berman, PUF, 1991, Paris, s. 210-211.

3 S. Freud (1914) *Totem et Tabou*, Fr çev. Marilene Weber, Gallimard, Paris, 1993.

olan annebaba imagolarından uzaklaşmak gerekir, bu bir dönüşümdür. Böylece yeni modeller ve özdeşleşme nesneleri aranacak ve bulunacaktır. İkincisi, nesne aşkını keşfeden cinsel dürtünün dönüşümüdür. Bu da üreyebilen birey olmak demektir. Üçüncüsü ise özneleşme ve kimliğin olumlanmasıdır ki buna kendini tarihlendirme adını da verebiliriz.

İnsanın özdeşleşmeleri geçmişidir. Kimliği yapan özdeşleşmelerdir. Özdeşleşme kendini ötekiyle nitelik olarak eş, benzer, eşit görmek demektir. O nedenle bireyin öyküsü geçmişine gönderme yapılarak aydınlatılabilir, ama geçmiş de ancak güncelle anlaşılabilir. Geçmişle ilgili ilk sorgulama ergenlikte yapılmaz elbette. Sigmund Freud gizil dönemdeki çocuğun bir aile romanı oluşturduğunu söyler, "Nevrozluların Aile Romanı"[4] başlıklı yazısında. Ve aile romanını bilinçli bir düşlem olarak tanımlar. Daha sonra bastırılan bu düşlemde çocuk, başka bir annebabası olduğunu veya evlat edinilmiş olduğunu düşlemler. Çocuk burada kendi bireysel kökenine ait bir açıklama yapmak istemektedir. Oysa daha önceki dönemlerde cinsellikle ilgili düşlemlerde genel yanıtlar bulmak istemiştir kökenler sorununa. Ancak artık söz konusu olan kendine bir kişisel öykü kurmak için, kendi üzerine düşünebilmek için, zamansal süreklilik içinde olduğu duygusunu duyabilmek için ve gelecek karşısında bir açıklama yapmak için kendini tarihsellendirmektir. Gizil dönemin romanı, ergenlik döneminin mitine dönüşür.

Kendini tarihsellendirme (*auto-historisation*) kavramı Fransız psikanalisti Piera Aulagnier tarafından geliştirilmiştir.[5] Aulagnier'ye göre Özne-ben (*Le Je*) kendi hakkındaki söylemiyle oluşur. Özne-ben bireysel geçmişin parçalı unsurlarını dönüştürmekle görevlendirilmiştir. Bu unsurlar ona kendi veya ötekiler tarafından bir tarihsel yapı içinde anı parçaları olarak gönderilirler. Böylece algılanamaz olan ruhsal zaman, algılanabilir insani zamana dönüşür. Özdeşleşme ve kendini tarihsellendirme iç içe gelişen iki süreçtir.

Aulagnier'nin görüşlerinden hayli etkilenmiş olan bir diğer psikanalist Sophie de Mijolla-Mellor'a göre psikanalizde ruhsal

4 S. Freud (1909) Le Roman Familial des Nevroses, *Nevrose, Psychose et Perversion* Fr. çev. J. Laplanche, PUF, Paris, 1973, s. 157-160.

5 Piera Aulagnier, Se Construire un Passe, *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, 7, Bayard ed. Paris, 1989, s. 191-220.

olguların anlaşılması süreci ve hastalıkların tedavisi eğer öznenin unuttuğu-bilmediği bir geçmişin yeniden canlandırılmasından geçiyorsa, psikanalizin sıklıkla mit-söylence kavramıyla karşılaşması kaçınılmazdır. Elbette mitler kişisel ürünler değildir ve yazarsız bu anlatılar bir topluluk tarafından benimsenerek kuşaktan kuşağa ve çoğu zaman her seferinde biraz da değiştirilerek iletilirler. Burada psikanaliz için önemli bir sorunla karşı karşıya kalırız. Bireysel ve toplumsal olanın karşıtlığı, ki bu karşıtlık Freud ve Jung'u karşı karşıya getirmiştir. Dürtülerin kaynağı ve onlardan türeyen ruhsal oluşumlar elbette bireyseldir. Ancak dürtülerin akıbetine baktığımızda yüceltmenin öne çıkabildiğini ve bunun da bireyi gruplar-topluluklar dolayımıyla bir kültür oluşturmaya ittiğini görüyoruz. Bundan şu sonuç çıkabilir: toplumsal süreçleri ve bu arada mitlerin oluşumunu da bireysel ruhsal süreçleri incelediğimiz gibi inceleyebiliriz. Peki, o zaman aynı sonuçlara varabilir miyiz?

CİNSEL BÜYÜSEL MİTLER

Sophie de Mijolla-Mellor bireysel mitler olarak cinsel büyüsel mitlerden söz eder.[6] Ona göre bunlar bir cümle, bir formül ve hatta bir tek sözcüğe indirgenebilir. Çocuğun ruhsallığında yer etmiş ve erişkin için bir anı nesnesi, hatta bir etkinsizlik-edilgenlik duygusuna da eşlik eden bir bulanık anı haline gelmiş unsurlardır bunlar. Ancak bastırılan bir düşlemin yoğunlaşması söz konusudur burada. Söz, formül, imge, bir düş parçası gibi bağlantısız ve saçma görünen olgular yoğun bir anlam taşırlar. Ama öte yandan, bir davetsiz misafir de değillerdir, çünkü bu mitsel çekirdek çocuk için yoğun bir cinselleşmenin nesnesidir. Çünkü bir yandan cinsel uyarılmayı taşır, bir yandan da onu adlandıran adı tanıyarak, söyleyerek ona sahip olma duygusunu. İşte o nedenle mit hem büyüsel hem de cinseldir. Büyüseldir çünkü, söz, sözcük bir duygu uyandırır. Çocukların dili soyut değil somut olarak görmelerinin nedeni budur. Telaffuz etmek, dile getirmek neredeyse ağızda bir tat yaratır. Büyülü bir sözle cadının prensi kurbağa yapması, açıl

6 Sophie de Mijolla-Mellor, *Le Besoin de Savoir*, Dunod, Paris, 2002.

susam açıl ile hazinenin olduğu mağaranın açılması. Söz büyülüdür. Büyülüdür ve güzeldir. Bir sözcüğü yanlış dile getiren bir çocuk düzeltildiğinde, ama böylesi daha güzel der. Daha güzel, daha doyurucu, daha zevkli.

Bu mitsel sözcükler güzeldir ama aynı zamanda gizlidirler. Bunun iki nedeni vardır: Bir yandan cinsel uyarılmaya bağlı olmaları onları gizli kılar, bir yandan da görünür veya görünmez etkiler ortaya çıkarma gücüne sahiplerdir, elbette eğer dile getirilirlerse. Burada takıntılı düşünceye, hatta şizofrenik düşünceye yakın olunduğu açıktır. Takıntılar ve sanrılar bireysel mitlerdir dersek çok mu ileri gitmiş oluruz?

Düşüncenin tümgüçlülüğü sözcüğe büyüsel etkinliğini verir. Sözcüklerin uyandırdığı duygulanımdan emin olmak, çocuğun onları dile getirerek kaygısını yatıştırması olanağını da sunar ona: Bir sözcüğü sık sık söyleyerek kendini yatıştırma. Bu arkaik düşünce biçimi yetersiz kalırsa o zaman tekinsizlik duygusu yaratarak geri döner.

Bu sözcüklerin cinsel olmasının nedeni ise bir "bilme gereksinimi nesnesiyle" ilgili olmalarındandır. En çok bilinmek istenen de elbette yaşamın kökeni ile ilgili olandır. Yani yaşam ve ölüm, doğum ve köken, yaşamın kaynağı gibi gizemlerle ilgilidirler.

Cinsel-büyüsel miti taşıyan sözler özneye kökenini gösterme işlevine sahiptirler ve böylece özne her zaman var olmadığını ve her zaman da var olmayacağını görmüş olur. Sözcük nesneyi simgesel olarak tanımlamakla yetinmez, aynı zamanda somut ve bu nedenle donuk (*opaque*) yani saydam olamayandır. Ama doyum sağlar ve bir kutsal kalıntı kadar değerlidir. Bu nedenle cinsel-büyüsel mitin tekillik, söylem kalıntısı, anlam parçası olmak özelliği vardır. Çocuk tarafından hem onu aşan hem de onu kapsayan bir bilinmeze karşı titizlikle korunmuştur.

Cinsel-büyüsel mit akrabalık ilişkilerine gönderme yapmaz, ancak bireyin cinsellik ve ölümle olan karşılaşmasının çevresinde oluşan deneyime gönderme yapar. Bu ilkel unsurlar bireyin tüm yaşamı boyunca güncel, etkin ve üretici olmayı sürdürürler. Kökenseldirler ama bireysel-ötesi ve evrensel değildirler. Ancak yaşam ölüm gibi ortak gizemlere gönderme yapabilirler. Elbette bu mitleri çocuk, anlatılardan, masallardan, toplumsal mitlerden çıkarabi-

lir. Masal, tekerleme, özdeyiş, atasözü gibi toplumsal kültürün ona aktardıklarından kişisel miti için malzeme toplar. Toplumsal mitle kişiselin çakıştığı, buluştuğu nokta işte burasıdır. Bu mitler, öznenin bir başkasından devraldıklarının tersine açıkça yaşanmış unsurlar içerirler ve zamansızdırlar. Oysa bir anlatının, o arada destanın zamanı vardır.

Bunun bir de dille ilgili yanı var. "Konuşmak yitirmektir" der Nietzsche. Çocuk konuştuğunda ne yitirmektedir? Elbette anne memesini ve çocuksu cıvıldaşmayı. Aslında yitirilen apaçıklığın (*evidence*) yaşantısıdır. Sözcüklerden geçen ve kökeni olasılıkla doğumdan sonra anne bedeniyle olan birleşmenin keşfiyle ortaya çıkandır. Ama bu hem bir yitirme-yitirilme, hem de bir keşiftir.

Burada Patrice Bidou'ya gönderme yapan Sophie de Mijolla-Mellor, Lacan'ın "Sessizliği doğuran çığlıktır" sözünü anımsatır. Apaçıklık, sessizliğe dönülen o çok kısa ve apansız andır. Sözcüksüzdür çünkü edilgen bir duyum dünyasında doğan apansız bir birimdir. Burada mit, anlatımdan kaçan evreni kendi anlatım olanakları ile dile getirmektir. İşte mitin, bireysel ya da toplumsal olanaksızlığı buradadır.

Bu evren anlatımdan kaçsa bile, arkaik tasarımlardan kaçamaz. Devden konuşmak yani onu dile getirmek, aslında onu yenmek demektir. Mit dürtüselin yenilgi oyununun başlangıcıdır. Mit anlatı biçimindeki arkaik mitik imgelerin sonucudur, ki bunlar nesne imgesi ya da söz imgesi olabilirler. Bu imgelerin anımsanması "apaçığın" doyumsal yaşantısını ortaya çıkarır. Bu bir kaygı (fobi) yaratabilir ama aynı zamanda dürtüselin yeniden canlanmasıdır, yani yenilginin tersidir, bir zaferdir.

SONUÇ OLARAK

Mitler başlangıç öyküsü anlatırlar, yaratılış öyküsü. Yaratılış öyküsünü dinlemek, hele görmek-bakmak onu yok etmek demek değil midir? Yaratılış kaç kez oluyor bireyin varoluşunda? Kriz dönemleri yeniden yaratılış dönemleri değil midir? Her kriz bir başlangıçtır. Bunlar anne karnından çıkarak insan olmaya geçiş yani doğum, çocukluktan erişkinliğe geçiş yani ergenlik, üretici

ve üreyici yaşamdan üretici olmayana geçiş yani yaşlılık ve canlı olmaktan cansız olmaya geçiş yani ölümdür. Bütün bu dönemler, bu kırılma dönemleri mitlerin oluştuğu dönemlerdir. Bu mitler cinsel-büyüsel biçimlerde yaşamın sürekliliğini garanti altına alırlar. Kriz bir çığlıktan sonraki sessizliktir. O andır, kırılma anını izleyen çok kısa, çok derin, çok gerçek-apaçık an.

Öyleyse mitler, bir yandan çok saf bir yandan çok nadir bir yandan da çok değerlidir. Tıpkı elmas gibi. Elmas saf karbondur ve çok derin toprak katmanlarında çok sıcak ve yoğun basınç altında karbonun sıkışması sonucu ortaya çıkar. Mitler gibi. Ancak elbette yalnızca elmasla yetinemeyiz, yarı-değerli taşlar da var. Ruhsal ve kültürel dünyamızın yarı değerli taşları da destanlardır. Bizim destanlarımız; çocukluğumuzdaki olaylar, çeteler, afacan beşler, okul yıllarımız, hababam sınıfı, askerlik anılarımız, cephede eğlence. Bu destanlar kırılma yaratmasa bile düz gidilen gizil dönemde bize eşlik ederler. Tuhaf, aykırı, tekinsiz değildirler ama yine de, yarı-değerli de olsalar, hayli işe yararlar.

Okul Aile midir? Okul, Öğrenci ve Ailenin Birbirinden Farkı ve Birbirini Tamamlayıcılıkları[1]

GİRİŞ

"Okul aile midir?" sorusu elbette biraz kışkırtıcı ama her kışkırtıcı soru gibi çok da önemli bir sorudur. Bu soruyu sorduk çünkü "biz bir aileyiz", "okulumuz bir aile" sözlerini birer slogan gibi sıklıkla duyuyoruz. Okul gerçekten bir aile midir? Olmalı mıdır? Eğer okul aile olursa, aile okul mu olacaktır? Ya da ailede bir boşluk mu vardır ki okul o boşluğu doldurmak durumundadır? Veya yoktur da okul zorla mı ailenin yerine geçmeye çalışmaktadır? Neden okul kendi tanımı ve sınırlarıyla yetinmemekte ve aile olmaya çalışmaktadır?

Sorular çok olduğundan yanıtları da şüphesiz o ölçüde çok olacaktır. Ancak soruların çokluğunun biraz da eğitim ve öğretimin birbirine sıklıkla karıştırılan unsurlar olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Eğitim, sözlüklere göre "çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye" demektir. Öğretimi ise aynı kaynak "Belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedris, tedrisat, talim" olarak tanımlamaktadır.

Burada ilginç olan, "aile"nin adının ne birinde ne de ötekinde anılmış olmasıdır. Dahası eğitimin tanımında okulun adı açıkça geçerken, öğretim söz konusu olduğunda ne okula ne de aileye doğrudan gönderme yapılmıştır. Bu tanımların eğitimde açıkça aileyi dışlayan ve okulu ön plana alan yaklaşımlardan esinlendiğini söylemek olasıdır. Şüphesiz ki bu yaklaşım göreceli olarak yenidir.

1 25 Şubat 2012 tarihinde İstanbul Psikanaliz Derneği ve Robert Lisesi tarafından ortaklaşa düzenlenen 5. Okul ve Psikanaliz Sempozyumu'nda yapılmış konuşmanın metnidir.

Oysa aile ortamının eğitimdeki ve hatta öğretimdeki işlevi ve önemi nasıl yadsınabilir?

Öte yandan, yakın tarihimizin sekiz yıllık eğitim, imam-hatiplerin orta bölümlerinin kapatılması, şimdi kesintili on iki yıllık eğitim önerileri gibi en önemli tartışmalarının yine hep okul konusunda ortaya çıktığını görüyoruz. Ailelerin çocuklar üzerindeki yetkesinin sınırlanmasına yüzyıllardır belli bir direnç gösterildiği ortadadır ama öte yandan ailenin yetkesini budama eğilimi de inatla sürmektedir.

Şüphesiz ki, okul tarihsel olarak aileden sonra ortaya çıkmıştır. Ailenin yetkesinin bir bölümünü ortadan kaldırmış yani annebabayı çocuk üzerinde tümgüçlü konumdan uzaklaştırmış ve ona "belli bir yaşa kadar sen çocuğuna eğitim ve öğretim verdin, bundan sonrası benim işim" demiştir.

Batıda zorunlu eğitimin 19. yy sonlarına doğru ortaya çıktığını ve ondan önce çocukların eğitim ve öğretiminin aile ve kilise arasında paylaşıldığını biliyoruz. Batı aileye ve kiliseye sınır koyarak ve zorunlu, ücretsiz, laik eğitime geçerek bu konudaki zorlukları aşmış görünmektedir. Oysa Doğuda ve özellikle İslam ülkelerinde bu konudaki tartışmaların hâlâ sürdüğünü, Türkiye örneğinden de biliyoruz.

Ülkemizde bu konudaki dirençlere bir örnek vermek için Osmanlı döneminde bir "Maarif vekili"ne atfedilen "şu okulları kapatsak ne kolay idare ederiz bu vekaleti" sözünü anımsatırım. Buradaki, gizlenmeye çalışılsa da itiraf edilen arzunun okulları kapatmak olduğu açıktır. Bugün de aynı tartışma sürmekte, aynı düşüncede olan Milli Eğitim Bakanı okulların kapatılıp uzaktan eğitim yapılmasını gündeme getirebilmektedir.

Oysa bu tartışmada psikanalizin bakışı elbette çok daha farklı olmuştur. Ruhsal hastalıkların temel kaynağının çocukluk döneminde yakın aile bireyleriyle yaşananlarda olduğunu öne süren psikanalizin annebabaya ve aile kurumuna, elbette belli bir yaklaşımı olduğunu biliyoruz. Psikanalistlerin elbette annebabalığın ya da aile kurumunun yasaklanması gibi bir düşünceleri olmamıştır. Tam tersine psikanalizin toplumsal bir birey olmanın, diğer bir deyişle özne olmanın yolunun cinsiyet ve kuşak ayırımının farkına varıldığı yer olarak aileden geçtiğini ve annebaba-çocuk üçgenini

ruhsallığın temel geometrik formu olarak kabul ettiğini de belirtmemiz gerekir.

Öyleyse sorun kurumlarda değil, onların işlevlerinde ve başka kurumlarla olan farklılık ve tamamlayıcılık ilişkilerindedir. Çünkü burada asıl tehlike bir kurumun kendini tümgüçlü olarak ilan etmesi ve öteki kurumlardan farkını ve dolayısıyla onlarla karşılıklı tamamlayıcılığını yadsımasıdır. Aile ve okul birbirinden farklı ama birbirini tamamlayan kurumlar olarak varlıklarını sürdürebilmelidir.

OKULLARDA ÇALIŞMANIN ZORLUĞU

Okul ve aile ilişkisinin bu denli eski ve çatışmalı bir geçmişi olduğunu söylemek okulda çalışanların yani öğretmenlerin, yöneticilerin ve psikolojik danışmanların zorlu bir uğraş içinde olduğunu kabul etmek demektir. Peki, ne yapmalı?

Daha önce okulu oluşturan unsurları veli-okul-öğrenci olarak ele almış, okulu da öğretmenler, yönetim ve rehberlik servisi olarak yine üçe bölerek tartışmıştık. Bu etkinliğimizi başından beri izleyenler bu kez benzer bir ayrımı okul ve aile arasında yaptığımızı fark edeceklerdir. Tartışılacak konuları bu şekilde ikilikler veya üçlemeler olarak sunmak aslında psikanalitik geleneğe uygundur.

Bilindiği gibi Freud birçok kuramsal sorunu ikili bütünlüklerden yola çıkarak aşmıştır. Örneğin dürtü kuramı söz konusu olduğunda önce cinsel dürtüyü benlik dürtüsüyle karşı karşıya koymuş, daha sonra yaşam dürtüsüyle ölüm dürtüsünü denklemin iki unsuru olarak görmüştür.

Öte yandan Freud'un üçlükleri de sevdiğini, benlik-üstbenlik-altbenlik, bilinç-önbilinç-bilinçdışı örneklerinden biliyoruz. Ayrıca bireyin ruhsal yapısının oluşumunu da annebaba-çocuk üçlüğüne oturttuğunu da unutmamalıyız.

Psikanalitik kurama yabancı olmayanlar bu ikilikler ve üçlüklerin birbirlerinden farklı ancak birbirini tamamlayan unsurlar olduklarını bilirler. Psikanalizin insan ruhsallığının temelleri olarak belirlediği Oidipus ve kastrasyon karmaşaları bize kuşak ve cinsiyet farkının önemini ancak bunların birbirlerini tamamladıklarını

göstermiştir. Öyleyse okul ve aile de birbirinden farklı ama birbirini tamamlayan kurumlardır. Onları bir araya getiren ise öğrencidir. Ancak bu kurumlarda çalışanlar için yukarıda da belirttiğimiz nedenlerle zorluklar hemen her zaman söz konusu olacaktır.

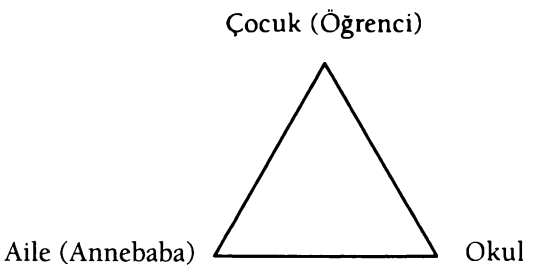
Burada çok kısaca ve bir psikanalistten beklemeyeceğiniz kadar şematik olarak zorlukların neler olabileceğine şemalarla değinmek istiyorum. Psikanalizin annebaba-çocuk üçgenini ruhsallığın temel geometrik formu olarak kabul ettiğini yukarıda söyledim. Geometri (geo yer, metro ölçü), matematiğin uzamsal ilişkilerle ilgilenen alt dalıdır. Geometrinin temelinin Eski Mısır uygarlığı olduğunu ve bir kümedeki öğelerin bir düzlem dolayısıyla birbirleriyle ilişkilerini belirlemeye yaradığını biliyoruz. Üçgen en önemli geometrik biçimlerden biridir; bir yandan alanı belirlerken öte yandan da noktaların yani öğelerin birbirleriyle ilişkilerini belirler.

Üçgenin alanının okuldaki ilişkilerin alanı olduğunu düşünelim. Köşelere gelince; bu köşelerden biri çocuk-öğrencidir, öteki aile-annebabadır ve nihayet üçüncüsü okuldur (öğretmeler-yönetim-psikolojik danışman).[2] Öyleyse okulu temsil eden üçgen alanının biçimi onu oluşturan köşelerinin birbirleriyle ilişkisine göre değişecektir. Diğer bir deyişle köşelerin birbirine yaklaşması veya uzaklaşması üçgenin alanını yani okuldaki iletişimin niteliğini değiştirecektir.

Örnekler vererek üçgenin alanının nasıl daralabileceğini ve köşeler arası ilişkilerin yani iletişimin nasıl bozulabileceğini göstermek istiyorum.

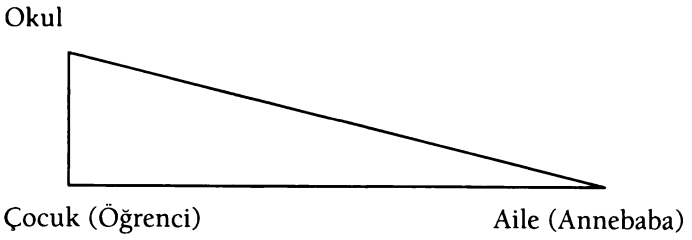
Önce ideal okul alanını şöyle tanımlayalım: Okuldaki ilişkilerin eşkenar üçgen oluşturması iletişim açısından en büyük kolaylığı sağlayacaktır. Eşkenar üçgen, yani tüm köşelerin birbirine eşit uzaklıkta olması. Böylece ilişkileri temsil eden kenarlar hep aynı uzunlukta olacaklardır.

2 Burada okuldan bir kurum olarak değil çalışanlarından söz ediyorum. Burada da öğretmenler ve okul yönetiminin yanı sıra adları rehber öğretmenler olarak geçse de psikolojik danışmanları ayrı bir grup olarak tanımlıyorum. Okulda psikolojik danışmanların rolleriyle ilgili olarak bkz. Filiz Torun, "Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servislerinin ve Psikolojik Danışmanın Rolü üzerine Psikanalitik Düşünceler", *Psikanaliz Defterleri* 1, YKY İstanbul, 2018.

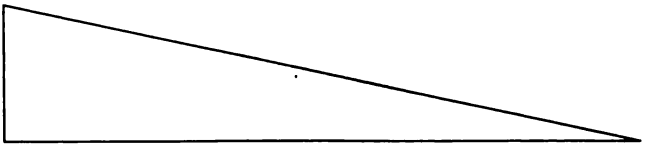

Oysa sıklıkla köşelerin birbirlerine uzaklığı eşit tutulamaz ve kenarlar uzar veya kısalır. Gelin neler olabileceğini görelim:

Kimi zaman okul yani öğretmenler-yönetim-psikolojik danışmanlar çocuğu aileye karşı sahiplenir, çocuk ve okul birbirine yaklaşırken aile uzakta kalır. Bunun sonucu olarak aile ve özellikle annebaba suçlanır, çocuğun sorunlarının kökeni ailenin ve özellikle annebabanın olumsuz tutumlarıdır. Okul yani öğretmenler okul yönetimi, psikolojik danışmanlar annebabayı mahkûm ederler. Annebaba okula gelmiyordur, çocuklarına gereken desteği vermiyordur, çocuklarıyla ilgilenmiyorlar ya da yanlış yönlendiriyorlardır. Buradaki önerme şudur: "Böyle insanlar annebaba olmamalı."

Ya da tersi olur. Çocuk-öğrenci ve aile-annebaba okulun kötü olduğu konusunda hem fikirdirler. Okul yeterince disiplinli değildir, ya da tersine çok fazla kuralcıdır. Okul çalışanları yani öğretmenler-yönetim-psikolojik danışmanlar ya nitelik olarak ya da nicelik olarak yetersizdirler. Okulda çocuklarının olumsuz etkilenmesini engelleyecek bir çaba gösterilmemekte ve çocuklar başıboş bırakılmaktadır. Ayrıca okulda öğretilenler yetersizdir. Yeğlenen görüş: "Bütün bunları biz de öğretebiliriz evde, okula ne gerek var ki?" olabilir.

Aile (Annebaba)

Çocuk (Öğrenci) Okul

Çok ender de olsa okul ve annebaba çocuğa karşı cephe alırlar ve onu "suçlu" ilan ederler. "Bu kuşak nasıl bir kuşak, bizler böyle miydik?" sloganı bu durumda dile getirilir.

Aile (Annebaba)

Okul Çocuk (Öğrenci)

Bu üç örnekte de ortaya çıkan bu yakınlaşmaların üçgeni eşkenar olmaktan çıkardığı, onun alanını daralttığı ve köşelerin birbirleriyle olan mesafesini bozduğu ortadadır.

Peki, bunu sakıncası nedir? Bunun sakıncası birbirine çok yaklaşan iki unsurun giderek birleşmesi yani bir füzyona gitmesidir.

Bu durumda ruhsal yapıyı temellendiren üçlü düzenek üstbenlik-benlik-altbenlik işlevsiz kalacaktır.

Okul
Çocuk (Öğrenci) Aile (Annebaba)

Yani bir yandan farklılık ve tamamlayıcılık ortadan kalkacak öte yandan iki kenarın-unsurun birbirine yaklaşması ikili kaynaşmış (fusionel) bir yapının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu elbette ruhsal ve bedensel ölüm demek olacaktır. Çünkü füzyon-kaynaşma hareketsizlik demektir, hareketsizlik de ölüm.

Öte yandan ikili bir birliktelik, üçüncüyü yok sayma tümgüçlülük düşlemlerini ortaya çıkarır: "Onu ben yarattım, tek başıma yarattım." Oysa bu doğru değildir ve temel bir gerçekliği yadsımak demektir.

Öyleyse okul çalışanları olarak okul-öğrenci-annebaba üçgeninde bir ip cambazı gibi dengeleri korumalı, bir yana düşmemeye dikkat etmeliyiz.

SONUÇ OLARAK

Yaşam farklılıkların tamamlayıcılığından doğmuştur. Tek boyutlu, her yönüyle kaynaşmış bir dünya öneren ve tümgüçlülüğe gönderme yapan tüm savlar olsa olsa yaşam karşıtı ve ona düşman önermeler olabilir. Okul söz konusu olduğunda da onu oluşturan farklı unsurlara ve onların farklılıklarına saygı göstermek gerekir. O nedenle metinde tek merkezli bir geometrik şekil olan daire yerine çok köşeli ve çok kenarlı bir şekli, üçgeni yeğledik. Üstelik üçgen iç açılarının toplamı aynı olsa da her açının birbirinden farklı olmasına olanak veren bir geometrik yapıya sahiptir.

Geometri alan demektir. Atatürk 1937'de üzerine kendi adını yazmadan bir geometri kitabı yayımlamıştır. Atatürk dil devrimi sırasında birçok alanda öztürkçeleştirme çabalarını çalışma arkadaşlarına bırakırken neden kendisi bir geometri kitabı yazmak istedi? Bunun kişisel nedenlerini bilmiyoruz ama bu bir rastlantı olmasa gerek, çünkü onun Osmanlı'nın sunduğu tek boyutlu ve tek merkezli toplumsal alan yerine o dönem için çok yeni ve devrimci sayılabilecek olan laik, modern, çok köşeli, çok kenarlı ve geniş bir alanı olan çağdaş bir toplum yapısı önerdiğini biliyoruz. Osmanlıca geometri terimleri yerine önerilen "açı", "dikey", "üçgen", "dörtgen" gibi öztürkçe karşılıkları ona borçluyuz.[3]

Bugün biz psikanalistler için okullarda çalışırken onu oluşturan aile (annebaba), okul ve çocuk (öğrenci) öğelerini çoğulculuk ve birbirini tamamlayıcılık bağlamında ele almak yalnızca iyi bir eğitimin yapılabilmesinin garantörü değil aynı zamanda okulun modern ve çağdaş bir toplumsal yapının ana unsurlarından biri olmasını sağlaması açısından da önemlidir.

3 Mustafa Kemal Atatürk (1937), *Geometri*, İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2020.

Öğrenmekle Ruhsallıkta Neler Değişir? Bu Değişim Kimi Zaman Neden Zordur?[1]

GİRİŞ

Burada eğitimcilerle birlikte olduğumuza göre temel tartışma konusu öğrenimin ruhsal-duygusal yanını ele almak ve öğrenme güçlüklerinde, daha geniş olarak düşünce güçlüklerinde duygusal unsurların rol oynayıp oynamadığını sorgulamak olmalıdır. Bu konuşmada psikanalizin düşünce ve öğrenme işlevlerini nasıl kuramsallaştırdığına ve bu alanlardaki güçlüklere nasıl baktığına değineceğim. Sigmund Freud, Melanie Klein ve Wilfred Bion'un düşüncelerine sıklıkla değineceğim. Ancak ana kaynağım İngiliz psikanalist ve eğitimci Biddy Youell'in 2006 tarihli "The Learning Relationship-Psychoanalytical Thinking in Education" ve Fransız psikanalisti Bernard Gibello'nun "L'enfant à l'Intelligence Troublee"[2] adlı kitapları olacaktır.

Bir çocuğu düşünmeye sevk eden nedir? Bir çocuğa öğrenme isteğini veren nedir? Bu temel sorularla başlamak istiyorum. Düşünmek ve öğrenmek süreçlerinde karşılaşılan güçlükler insan ruhsallığının tüm boyutlarını araştırmak ve anlamak isteyen psikanalistler için hemen daima çok önemli konulardan olmuştur. Düşünmek ve öğrenmek yalnızca bilişsel etkinlikler olarak ele alınamaz, çünkü kendi üzerine düşünmek ve kendi deneyiminden yola çıkarak öğrenmek kimliğin gelişiminin temel unsurlarındandır. Ruhsallığın bilişsel ve duygusal unsurlarıyla bir bütün olduğunu bildiğimize göre kim olduğumuz sorusuna ancak bu iki unsura dayanarak yanıt vereceğimiz açıktır.

İnsanı yalnızca davranışsal ve bilişsel yeti ve nitelikleriyle değerlendirmek pilavın yalnızca pirinç, su, biraz da tuz ve yağdan

1 Bu yazı Irmak Okulları'nda 11 Ocak 2014 tarihinde yapılan konuşmadan yola çıkılarak hazırlanmıştır.

2 Bernard Gibello, *L'enfant à l'Intelligence Troublee*, Bayard, Paris, 1984.

oluştuğunu söylemek kadar yavan bir yaklaşım olur. Oysa hepsi aynı malzemeden yapılmış olsa da her pilav aynı mıdır? Elbette değildir, ünlü İngiliz psikanalisti Wilfred Bion 1962'de "deneyimle öğrenmek" ile bir şey hakkında bir şeyler öğrenmek" arasında bir ayrım yapmış ve ikincisini "öğrenilen konuyla hiçbir gerçek duygusal bağ kurmadan bilgileri biriktirmek" olarak tanımlamıştır. Oysa deneyimle öğrenmekte kendi düşüncesine, kendi algılarına, kendi yaşantılarına gönderme yapmak söz konusudur. Çünkü yaşamın güçlüklerine ancak bu şekilde göğüs gerilebilir. İyi bir pilav da ancak deneyimle yapılabilir.

Öyleyse düşünmek ve öğrenmek bireysel deneyimden kaynaklanan ve ruhsallığın duygusal boyutunun da başat rol oynadığı dinamik bir süreçtir. Bu duygulardan en önemlisinin kaygı olduğunu ve tüm düşünme-öğrenme güçlüklerinin altında yatan en önemli unsur olduğunu belirtmeliyiz. Bu nedenle psikanalitik düşünme-öğrenme kuramı kaygıyı temel hareket noktası olarak almıştır.

DÜŞÜNMENİN BAŞLANGICI VE İLK ÖĞRENMELER

İnsanoğlunun yaşamında düşüncenin ortaya çıkışı ve ilk öğrenme deneyimlerinin nasıl oluştuğunun anlaşılmasında psikanalitik kuramın çok önemli katkıları olmuştur. Sigmund Freud yaşamın ilk deneyimlerinde kaygının oynadığı role işaret etmiştir. İlginçtir, kaygı sözcüğünün eş anlamlısı olan "endişe" sözcüğü Farsça "endişi"den gelir ki düşünmek demektir. Bu sözcükten "endiş", korkmak türemiştir. Ayrıca endişenin Divan şiirinde derin düşünce olarak yorumlandığını belirtmemiz gerek. Daha şimdiden her düşüncenin, her öğrenmenin biraz da kaygı içerdiğini ve hatta içermesi gerektiğini söyleyeceğim. Bu konuya birazdan daha ayrıntılı olarak değineceğim.

İlk kaygı deneyimini ilk ayrılığa yani doğuma bağlayabiliriz. Dış yaşama uyum sağlama yetilerine sahip olmadan dünyaya atılan insan yavrusu, kendisine en yakın memelilerin yenidoğanlarına göre çok daha çaresiz ve edilgendir. Örneğin bir kedi yavrusunun hareketlenerek annesinin memesine uzanması veya bir tehlike anında oradan uzaklaşabilecek hareket yeteneğine sahip olması

dakikalarla ölçülecek bir zamanda gerçekleşirken insan yavrusunun aynı etkinlikleri yapabilmesi ayları içeren bir süreçtir. Sigmund Freud o nedenle insan yavrusunun "prematüre", erken doğmuş olduğunu belirtir ve yaşamın ilk dönemlerindeki bu halini "temel çaresizlik" olarak tanımlar. Diğer bir deyişle bebeğin "yaşamda kalabilmek" (*survive*) için çok az yeteneğe sahip olması onu çevresine ve elbette özellikle annesine bağımlı kılar.

Yaşamın ilk dönemlerindeki çaresizlik büyük bir kaygı olarak yaşanacak ve annenin yitirilmesi durumunda bu kaygı canlanacaktır. Anne yaşamsaldır. Anne bebeğin yaşama tutunabilmesi için onun temel gereksinimlerini karşılar. Bunların arasında ilki ve en önemlisi beslenmedir. Anne çocuk arasındaki ilk ilişki beslenme ile, yani meme dolayımıyla kurulur. Beslenme ilk içe alma olarak sonraki tüm benzerleri için bir örnek oluşturur. Şüphesiz o nedenle öğrenmeden söz ederken beslenmeyi anımsatan birçok sözcük ve deyime yer veririz: "Kitabı yalayıp yuttum", "tüm okuduklarımı sindirdim", "su gibi ezberledim".

Freud'un ilk izleyicilerinden ve çocuk psikanalizinin ilk adlarından olan Melanie Klein da kaygıyı kuramının temeline oturtur. Bebeğin onu besleyen anne-memeyle olan birlikteliğini bir iyi oluş olarak yaşadığını ve bu deneyimlerin onda bir "iyi meme" kavramı oluşturduğu, oysa anneden ayrılmanın, gereksinimlerine hemen yanıt verilmemesinin yani ayrılığın ise derin bir kaygı olarak yaşadığını belirtir.[3] Bu durumda bebek "kötü meme" kavramı oluşturmaktadır. Ancak Klein bebek için iyi meme ve kötü memenin birbirinden ayrı olarak yaşantılandığını, diğer bir deyişle aynı annenin farklı varoluşları olarak değil, sanki bir iyi anne ve bir de kötü anne varmış gibi birbirinden tümüyle ayrı olarak kurgulandığını belirtir. Yani bebek anneyi iyi ve kötü olarak ikiye yarar (*clivage-splitting*).

Bebek büyüdükçe beklemenin yarattığı engellenmeye katlanabilmeye ve iyi ve kötü memenin bir arada olabileceğini kabullenmeye başlar. Bu çifte değerli (*ambivalent*) duyguların içselleştirilmesi demektir ve anne hem çok sevilen hem de nefret edilen nesne olarak bütünleşir. Burada Klein'ın çok bilinen skizo-paranoid ve

3 Melanie Klein (1947) *Essais de Psychanalyse*, Fr çev Marguerite Derrida, Payot, Paris, 2005.

depresif gelişim evrelerinden söz edebiliriz. Ancak tüm bu ruhsal durumların yaşam boyunca sürdüğünü de unutmamalıyız. Skizo-paranoid doneme haset ve güvensizlik duyguları damgasını vururken depresif dönemde nesne yani öteki için tasa ve şükran duyguları ön plandadır. Birinci dönemde kaygı çok fazladır ve düşünmek zordur oysa ikinci yani depresif dönemde kaygıyla kısmen baş edilebilir ve öğrenmek için belli bir ruhsal alan vardır.

İngiliz psikanalist Wilfred Bion, Klein'ın görüşlerinden yola çıkarak anne-çocuk ilişkisini düşüncenin oluşumunun ve öğrenmenin gelişiminin temeline oturtmuştur.[4] Bion'a göre annenin işlevi yenidoğanı bombardımana tutan ve anlamadığı, adlandıramadığı uyaranların anlaşılabilir ve adlandırılabilir olmasını sağlamaktır. Yenidoğan ne olduğunu bilmediği dış uyaranlarla; görüntüler, gürültüler, kokular, dokunmalar, ışık ve sıcaklık farklılıklarıyla ve aynı şekilde bedeninden gelen, yine adlandıramadığı duyumlarla yani iç uyaranlarla karşı karşıyadır. Bütün bunlar karşısında kendini çok çaresiz hisseden bebeğin kaygısı elbette hayli fazladır. İşte anne bütün bu uyaranlara anlam veremeyen, onların ne olduğunu anlayamayan yani düşünemeyen bebek için kendi düşünme-anlama yeteneğini kullanır. Anne aynı zamanda rahatlatıcı, haz verici ve doyurucu duyumları da anlamlandırır ve adlandırır. Anne bir anlamda, bebek yerine düşünür ve bebeğin onu rahatsız eden tüm içsel ve dışsal uyaranlarına birer anlam, birer ad vererek, bütün bunları ona tanıtmış olur. Anne bebeğe iyi ve kötü yanlarıyla dünyayı düşüncesiyle, düşlemiyle sunar.

GELİŞİMİN SONRAKİ AŞAMALARI

Bebek büyüdükçe rahatsız edici ya da doyurucu tüm uyaranların, giderek dünyanın tüm nesnelerinin bir adı, bir tanımı, bir tasarımı olmaya başlayacaktır. Böylece anne bebeğine neler olup bittiğini anlamaya çalışarak aslında kendi düşünce ve düş kurma yetisini bebeğinin hizmetine vermiş olur. Burada bebek ve anne arasında bir

4 Wilfred R. Bion (1962) *Aux Sources de l'Experience*, Fr çev. François Robert, PUF, Paris, 1996, *Yaşayarak Öğrenmek*, Türkçesi: Taner Güvenir, Lalecan Işcanlı Ekin, Bağlam yay. İstanbul, 2014.

kapsanan-kapsayan ilişkisi oluşur. Her şey iyi gittiğinde yenidoğan annesinin adlandırdığı bu deneyimleri içselleştirecek ve bunu öteki tarafından düşünülmek ve anlaşılmak olarak yaşantılayacaktır. Düşüncenin ilk tohumları böylece atılmıştır. Bir örnek vermek gerekirse, ağlayan bir bebeğe annesi "bebeğim de acıkmış mı?" dediğinde, bebeğin hissettiği ama adlandırmadığı bu rahatsızlık hissinin adı "acıkmak" olacaktır. Bu düşünce gelişiminin ve elbette dil öğreniminin ötekinin dolayımıyla olması demektir. Öyleyse öteki dolayımıyla ve öteki için öğrenilir. Ancak temelde bunun bir "bağımlılık ilişkisi" çerçevesinde gerçekleştiği unutulmamalıdır.

Oysa yenidoğan böyle bir olumlu deneyimle yeterince karşılaşmazsa yani onun kaygılarını yeterince kapsayacak ve ona kendi düşünme ve düşlem kurma aygıtını sunan bir anne bulamazsa, yaşamın temelindeki o büyük kaygılarından kurtulması kolay olamayacak ve dolayısıyla düşünce aygıtının gelişimi belli bir engelle karşılaşacaktır.

Ancak burada anne, yeterince iyi bir kapsayan işlevi görse de kaygının tümüyle ortadan kalkmadığını ve kalkmasının da gerekmediğini, bu duygunun tüm yaşam boyunca ve özellikle öğrenim süreçlerinde sıklıkla ortaya çıktığını unutmamamız gerekir. Dahası belli bir kaygı olmazsa öğrenmenin olumsuz etkileneceğini bile söyleyebiliriz. Bir şeyi öğrenebilmek için bilmemenin yarattığı kaygıya katlanmamız gerekir. Bu ayrıca bir başkasının bizden daha çok bildiğini de kabullenmemiz demektir. Bu da ötekine haset duymak ama aynı zamanda mecbur olmak duygularıyla baş edebilmek demektir. Oysa ötekine mecbur olmak, bağımlılığı ve dolayısıyla onu yitirmek kaygısını çağrıştıracak ve bu kaygı çoğu kez ötekine yönelik bir öfke olarak yaşanacaktır.

Öte yandan düşüncenin gelişiminde ve öğrenme süreçlerinin ilk adımlarının atılmasında annenin tutumu kadar çocuğun mizacının da önemli olduğunu vurgulamalıyız. Biddy Youell[5] memeden kesilme karşısında farklı tepki gösteren üç bebek örneğinden yola çıkarak yaşamın ileri dönemlerinde öğrenime karşı olası tutumları inceler. Birinci bebek bu ayrılığa ağzına aldıklarını tükürerek, kusa-

5 Biddy Youell (2006) *La Relation d'Apprentissage*, Fr çev. D. Alcorn, Ed.du Hublot, 2009, Paris. *Öğrenme İlişkileri* Türkçesi: Erkan Uğuzalp, Evrem Tilki, Alper Şahin, Bağlam yay, İstanbul, 2015.

rak, anneyi ısırarak yani öfkeyle yanıt verirken, ikinci bebek hemen hiç tepki vermez kendisine sunulanları yiyip bitirir ve gelişimini normal olarak sürdürür. Bir üçüncüsü ise memeden ayrılmaya fiziksel olarak çok hareketlenerek yanıt vermekte ve sürekli olarak odanın bir tarafından öteki tarafına emeklemektedir. Sanki annesini aramakta düşüp kalkmalara karşın çabasını sürdürmektedir. Kısaca her üç bebek de mizaçlarına uygun olarak davranmaktadır.

Bu bebekler büyüyüp okula gittiklerinde kaygılarıyla nasıl baş edeceklerdir, birincisi öfkesini ve saldırganlığını sürdürecek midir, ikincisi kendisine sunulan her bilgiyi yalayıp yutacak mıdır, üçüncüsü kendini harekete mi vuracaktır?

Duyguların öğrenim yetisini etkilediğini, bunların temelinde kaygı yattığını söyledik. Kaygı iyi ve kötünün yarılmasına yol açtığında bazı öğrenciler olumsuz duyguları tümüyle birine yansıtırlar, "o var ya hakikaten aptal" ya da "şu kesin deli" derler. Ama kimi kez tersine öğrenci tüm olumsuzluğu kendine ayırır ve aptal-deli olduğunu oysa ötekilerin zeki ve akıllı olduklarını düşünür. Bu durumda öğrenci hiçbir şey istemez, çünkü zaten aptal-delidir. Onunla zaman harcamaya gerek yoktur. Ya da tersine öğrenmenin yarattığı gerekli kaygıdan (yeterince kaygı diyelim, Winnicott'a gönderme yaparak) kaçınmak için her şeyi bildiği, ya da çok kısa zamanda hemen her şeyi öğreneceği, çok ders çalışmasına gerek olmadığı şeklinde tümgüçlü, tümbilgili bir kendilik algısına sığınır. Çünkü onlar için bilmiyor olmak durumu, bilen ötekine bağımlı olmak ve dolayısıyla onun kaybedebileceği kaygısını uyandıracak ve bu durum tehlikeli ve dayanılmaz olarak algılanacaktır. Tümgüçlülükten ve tümbilgililikten vazgeçmek tehlikelidir. Ders çalış denildiğinde tepki gösteren ergenin durumu budur. Peki nasıl baş edeceğiz bunlarla?

Bu sorular bizi öğrenmenin temelindeki sorunsala yeniden yöneltir.

ÖĞRENMENİN GÜÇLÜKLERİ

M. Klein, "Zihinsel tutukluk (*inhibition*) kuramına katkı" başlıklı 1931 tarihli yazısında her çocuğun dünyayı keşfetmek arzusuyla doğduğunu söyler ve bu arzuya Freud'a da gönderme yaparak

"epistemofilik-bilgisel dürtü" adını verir. Klein'a göre çocuk önce tüm merakını annesine ve annesinin içinde olup bitenlere yöneltir. Zamanla dikkati diğer aile bireylerine de yayılır, özellikle onların anneyle olan ilişkilerinin niteliklerine. Bu ilginin giderek tüm dünyaya genişleyeceğini ve öğrenme arzusunun temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Ancak öğrenme arzusunun bireyi kimi zaman güç bir duruma da soktuğunu belirtmek gerek, hele yeni öğrenilen hoşa gitmediğinde. Hepimiz yaşamımız boyunca öğrenmek ve bilmek istediklerimize katlanabilmek savaşımı veririz. Bu sorun öğrenmenin tam merkezindedir. Yeni bir bilgi tepki hatta öfke uyandırabilir. Çünkü yeni bilgi bizim güvenlik duygumuzu zedeler, her şeyi bildiğimiz inancını sarsar, kendimizi güçsüz hissetmemize ve yeni ve yabancı olana gizil bir nefret duymamıza neden olur. İtalyan filozofu ve gökbilimcisi Galileo Galilei 16. yy'da dünyanın evrenin merkezi olmadığını ve dünyanın güneşin etrafında döndüğünü söylediğinde Tanrının dünyayı evrenin merkezi olarak yarattığı ve böylece Papa, Kardinaller ve Kilisenin de bu yapının merkezinde olduğu bilgisini sarsmış ve elbette dünya üzerindeki kontrollerini yitirmek kaygısındaki dini gücün tepkisini çekmiştir.

Öyleyse toplumsal düzlemde yeni olan düşüncenin, birtakım savunma tepkilerine yol açtığını saptıyorsak bireysel ruhsal gelişim düzeyinde de benzer tepkilerin ortaya çıkacağını düşünebiliriz. Çünkü biliyoruz ki ontojenez, filojenezi takip etmektedir.

Burada bilginin verilme biçiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Biddy Youell, Emily Dickinson'un 1868 tarihli "bize hakikati ama dolaylı söyleyin" şiirine gönderme yapmaktadır.

> Bize hakikati ama dolaylı söyleyin,
> Bu dolayımda gizlidir başarı,
> O büyük sürpriz hakikatin yarattığı,
> ne denli korkutucudur kırılgan mutluluğumuz için,
> Nasıl ki hoş sözcüklerle anlatılıyor
> çocuklara yıldırım,
> Yavaş yavaş göz kamaştırmalıdır hakikat,
> Tüm insanlar kör olur yoksa.

Öyleyse bilgi belli bir biçimde, yani çocuğun gelişimine saygı duyularak verilmelidir, onun gözlerini kör etmeden. Burada şüphesiz dış gerçeklik çok önemli bir rol oynayacaktır. İngiliz psikanalist Roger Money-Kyrle 1970'lerde geliştirdiği yaklaşımda dış gerçekliğe ait üç yaşam olgusunun kabulünün ya da reddinin öğrenme yetimizi etkilediğini öne sürmektedir.

Yaşam olgularından ilki "memenin mükemmel bir iyi nesne olarak" kabul edilmesidir. Böylece bebek yaşamda kalabilir, çünkü ötekinin ve özellikle annenin bakımına uzun süre muhtaçtır, o olmazsa ölür. Bu durumun okuldaki yansıması birden fazladır. Ötekine bağımlı olmayı kabullenemeyen çocuk öğrenmek için bir öğretmenin yardımına gereksinimi olduğunu kabullenmekte güçlük çekecektir. Böylesi bir çocuk ya her şeyi zaten bildiği için yeni öğrenimlere kapalı olacaktır ya da öğretmenden aldığı bilgileri kaynağını saklayarak depolayacaktır. Bu durum aşırma-intihal yani düşüncenin asıl sahibinin adının verilmediği durumlar olarak ya da Meltzer ve Harris'in belirttikleri gibi "çöpten malzeme toplamak" yani sağda solda bulunanları kendi öznel düşünceleriymiş gibi sunma olarak ortaya çıkar. Burada önemli olan çocuğun annesinin ona bakım gösterme yeteneğine haset duymadan ne kadar katlanabildiğidir. Bu onun daha sonraki yaşamı boyunca onunla ilgilenen, onun eğitimi ve öğretimi ile meşgul olanlara karşı haset veya şükran duymasını belirler.

Roger Money-Kyrle'in belirlediği ikinci yaşam olgusu "annebabanın cinsel ilişkisinin yaratıcı eylem olarak" kabul edilmesidir. Oidipus karmaşasının merkezi işlevi burada ortaya çıkar. Annebabanın ilişkisinin biçiminin kabulü çocuğun öğrendiklerini kabulünde temel rol oynar. M. Klein da çocuğun dünyayı kavramasında anne ve babası arasındaki ilişkiyi kavramasının rolü olduğu görüşündedir. Burada bebeklerin nereden geldikleri konusundaki sıradan merakının yanı sıra kontrol etme ve güç sahibi olmakla ilgili olan müdahaleci ilgi söz konusu olabilir. Yani bilgi merakın sonucu olarak verilebileceği gibi bir kontrol ve müdahale hedefiyle müdahaleci bir amaçla da verilebilir.

Çocukların nereden geldikleri, yani nasıl yapıldıkları Freud'a göre öğrenme dürtüsünün temelini oluşturur. Bunun neden önemli olduğu sorgulanabilir elbette, ancak o zaman çocukların anneba-

banın cinsel yaşamına neden şahit tutulmadıklarına da yer vermek gerekir. Diğer bir deyişle yeryüzünde hemen tüm toplumlarda ve tüm çağlarda annebabanın cinsel yaşamı bir "tabu" olarak kalmıştır. Tabu bir sır değildir, kutsallaştırılmış yani çok özel değer verilmiş bir konuşulmayandır. Ancak bu engeli aşmak zordur. Öyle ki çoğu çocuk annebabanın cinsel yaşamını kimi zaman, Freud'un "aile romanı oluşturmak" olarak adlandırdığı bir kaçınma formülüne iter. Aslında bu ailenin çocuğu değildir, başka bir aileden evlat edinilmiştir. Böylece gerçek annebaba, annebaba olmaktan çıkmakta, onların aralarındaki ve onlarla olan ilişki daha katlanılabilir hale gelmektedir. Bir diğer deyişle Oidipus çatışmasının şiddeti azaltılmaya çalışılmaktadır. Anne ve baba gerçek annebaba olmayınca onlara karşı duyulan arzular daha az suçluluk duygusu yaratacaktır çünkü.

Annebabayı bir araya getirememek, onları bir arada düşünememek kimi zaman okulda biyolojiden matematiğe birçok dersin anlaşılmasında güçlüğe neden olmuyor mu? Evde 1 artı 1 üç ederken okulda iki edeceği söylenir, matematik ne zor değil mi? Ya da kurbağaların üremesini öğrenmenin bize ne yararı olacak? Gerçekten ne yararı olacak?

R. Money-Kyrle'in[6] altını çizdiği üçüncü önemli yaşamsal olgu, "zamanın geçiyor olması ve ölümün kaçınılmazlığıdır." Bu, bitişliliği kabul etmekle ilgilidir. Bunun ilk deneyimi memeden kesilmedir. Yani ilk biten şey memeden süt emmektir. Her iyi şey bir gün bitecektir. Bu bitişlilik aslında bir şeyin dünyada var olduğunu da göstermiyor mu bize? Bu olguyu kabullenememe, bir dersten bir öğretmenden ötekine, bir okuldan ötekine geçmekte zorlanmak kısaca zamanın geçtiğini kabul etmemek, bu yası tutamamak değil midir? Ödevini zamanında veremeyen, sınava zamanında hazırlanamayan, zamanla ilgili sorunları olan öğrencilerimiz ne denli çok değil mi? Burada bu öğrencilerimizi yas tutmakta zorlanan küçük bireyler olarak görmeye ne dersiniz?

Bu yaşam olguları öğrenmeye iten güçler olarak ortaya çıkabilir ya da tersine öğrenmenin önünde engeller oluştururlar. Çoğu zaman ikisi bir aradadır. Gerçeklikle karşı karşıya gelebilmek ve

6 Roger Money-Kyrle, *The Collected Papers of Roger Money-Kyrle*, Karnac, Londra, 2015.

hakikati öğrenmek arzusu bireyin hiçbir şey bilmek istemeyen, öğrenmek istemeyen yönüyle rekabet halindedir. Beslenmek beden için neyse, ruhsallık için de hakikat odur.

Öyleyse tıpkı annelerin bebeklerine dünyayı sundukları gibi, öğretmenler de öğrencilerine hakikati sunmalıdırlar. Tıpkı Freud'un psikanalistlere önerdiği gibi "yalnızca hakikati aramalı ve sunmalıyız."

Evet, yalnızca hakikati!

EVDEN OKULA, ANNEBABADAN ÖĞRETMENE

Evden okula ve annebabadan öğretmene geçildiğinde temelde değişen çok şey yoktur. Öyleyse okulun görevi de kaygıyı, çocuğun öğrenmesinin ve yaratıcılığın önünde bir engel teşkil etmeyecek biçimde kapsayabilmek olmadır. Yani kaygı taşmamalı, bireysel olarak çocuğun ve kurumsal olarak okulun sınırları içerisinde tutulabilmelidir. Burada öğretmenin çocuğu dinlediği, anladığı ve onu biricik bir birey olarak gördüğü hissini verebilmesi önemlidir. Yani çocuğun kaygısını anlamalı hatta kısmen de olsa paylaşmalıdır da. Diğer bir deyişle duygusal bir güçlüğe göğüs gerecek kadar cesur ve bütüncül olabilmelidir.

Bu sözleri sıklıkla duyduğunuzu biliyorum. Peki bütün bunları öğretmen nasıl yapacaktır? Mesele buradadır. İşte burada psikanalize bir kez daha başvurmak ve insan ilişkilerinde ve iletişimde bilinçli unsurların yanı sıra bilinçdışı unsurların da önemli rol oynadığını söylemek istiyorum. Bu bilinçdışı unsurlar birçok yolla ve bu arada psikanalizin "yansıtma" olarak adlandırdığıyla bireyler arasında birbirlerine aktarılır. Örneğin bir öğrencinin karşısında kendini nedenini bilmediği bir öfke içerisinde hisseden öğretmen böyle bir bilinçdışı yansıtmanın hedefi olmuş olabilir. Öğretmen bu duygularının farkında olabilirse bunları yönetebilecek ve kendi düşünme yetisini koruyabilecek ve onu tıpkı annenin bebeğine sunduğu gibi, öğrencisine sunabilecektir. Tersine bir durumda, düşünemediğinden tepki gösterecek ve bu da çoğu kez hem öğretmen öğrenci ilişkisini tehlikeye atacak hem de eğitimbilimsel anlamda hiçbir yarar sağlamayacaktır.

Öte yandan bebeğin başvurduğu yarılma düzeneğinin yaşamın daha sonraki dönemlerinde de sürdüğünden yola çıkarak öğrencilerin bu düzeneği öğretmenleri için de kullanacaklarını bilmemiz gerektiğini belirtmek istiyorum. Bireysel veya grup olarak öğrenciler kimi zaman bir öğretmeni idealize ederler ve ondan iyisi yoktur. Oysa bir diğer öğretmen hemen tüm kötü sıfatları hak etmektedir. İşte burada da bunun bir yansıtma olduğunu fark etmek, öğrencinin bireysel veya grup olarak olumlu duygularını bir öğretmene, olumsuz duygularını da bir başkasına yansıttığını düşünmek gerekir. Yani burada öğretmenlerin kişisel niteliklerinden çok öğrencilerin onlara aktardıkları duygular, burada hayli dikkatli olarak bir diğer psikanalitik kavramı, aktarımı kullanıyorum, söz konusudur. Bu duyguların öğrencilerin kendi annebabalarına olan duygularının bilinçdışı yansıtılmalarından desteklendiğini de unutmamak gerekir. İdealize edilmek bir süre için hoşa gitse de bunun bedelinin ağır olduğu kısa sürede görülecektir. Tıpkı çocukların idealize ettikleri annebabalarını ergenlik döneminde yerden yere vurmaları gibi. Çocuklukta en güzel, en yakışıklı olarak tanımlananların, ergenlikte birdenbire en iğrenç, en çirkin ve hatta en kötü olduklarını görmüyor muyuz?

Öyleyse öğrencilerin bizimkine göre kısa bile olsa bir tarihleri olduğunu, ailesel-toplumsal bir zincirin birer öğesi olduklarını ve kısa süreli yaşamlarındakileri bize aktaracaklarını unutmayalım. Bütün bunların öğretmenlerle ilişkileri kadar öğrenme süreçlerini de etkileyeceğini de akıldan çıkarmayalım.

Elbette öğretmenlerin ruhsallıklarının da bilinçdışı unsurları olduğunu biliyoruz. Dahası nasıl ki eğitim ve öğrenim yalnızca bir bilişsel ve davranışsal süreç olarak ele alınamazsa, eğitmek ve öğretmek de yalnızca öğretmenin eğitsel ve öğretisel yetilerine bağlanamaz. Öğretmenlerin de tıpkı çocuklar-öğrenciler gibi yukarıda değindiğim tüm zorluklarla karşı karşıya oldukları bir gerçektir. Öğrenmek bir kaygı oluşturuyorsa öğretmek de kaygı dolu bir uğraştır. Öğrenci öğretmene bazı duygularını yansıtıyorsa, öğretmenin aynı düzenekten yararlanmadığını söylemek ona karşı bir haksızlık oluşturmaz mı? Ve elbette bunun sonucu olarak onların da kimi zaman bazı öğrencileri yücelttiklerini, bazılarını ise çok değersiz gördüklerini kabullenmeliyiz. Diğer bir deyişle öğretmenler de bir

yandan ayırma, öte yandan yansıtma gibi çeşitli ruhsal savunma düzeneklerini kullanmakta ve öğrencilerin onlara aktardıklarına, karşı bir aktarımla yanıt vermektedirler.

Burada yeri gelmişken öğretmenliğin çok önemli bulduğum bir özelliğinin altını çizmek istiyorum. Okuldaki çalışma tıpkı sağlık alanında olduğu gibi bir grup çalışmasıdır. Öğretmenler öğrenciler karşısında yalnız değildirler. Çoğu zaman aynı öğrencilerin öğretmeni olan diğerleriyle, okul idaresi ve okulda çalışan başka profesyonellerle birliktedirler. Bu bir ekip çalışmasıdır ve çok, ama çok değerlidir. Çünkü örneğin yukarıda değindiğim gibi bir öğretmenin öğrenciler tarafından idealize edilmesi, bir diğerinin kötülenmesi ya da tersine bir öğrencinin bazı öğretmenler tarafından çok iyi, diğer bazıları tarafından çok kötü görülmesi gibi durumlarda ekip çalışmasının vazgeçilmez değeri ortaya çıkar.

Bizler sağlık çalışanları olarak bu tür durumlarla hastanelerde sıklıkla karşılaşırız. Bazı doktor ve hemşireler hastalar tarafından idealize edilir, bazıları ise çok olumsuz görülür. Aynı şekilde hastane ekibinden kimileri bazı hastaları "severken" bazılarını hiç "sevmez"ler. Duygularımızın profesyonel çalışmamızda kaçınamayacağımız ve hatta kaçınmamamız gereken çok değerli unsurlar olduğunu unutmamamız gerekir. İşte psikanaliz bunların bilinçdışı değerlerini de ortaya koyarak onları bertaraf etmek yerine kullanılmaları gerektiğini öne sürer. Öğretmenlerin kendi aralarında yaptıkları toplantılarda, tıpkı hastanelerdeki ekip sentez toplantılarında olduğu gibi, öğrencilerin öğretmenler hakkında ve öğretmelerin öğrenciler hakkındaki birbirine zıt tüm duygularının değerli görülüp tartışılması ve bir senteze varılması gerektiği unutulmamalıdır.

SON SÖZ OLARAK

Bu konuşmanın başlığı öğrenmenin ruhsallığa katkılarının neler olduğuydu. Bütün bu bilgilerin bizi getirdiği yer, öğrenmenin bireyin ruhsallığına bir üslup (*style*) verdiğidir. Buffon "insanı yapan üsluptur" der. Yani bireyi ötekilerden farklı kılan, onun üslubudur.

Bir de şu var. Bizler çocuk ve ergen sağlık çalışanları ya da sizler öğretmenler olarak hareket halindeki bireylerle çalışıyoruz. Ruhsal-

lıkları gibi bedenleri de hareket halinde, değişim halinde olanlarla. Bu konuşmada bedenin değişimini ihmal ettim, biliyorum. Belki bu bir sonraki toplantının konusu olur.

Ancak beden son derece net açık somut gözükse de, yani beden bize her zaman bir yer sağlasa da o aslında müzmin bir yabancıdır.

Fransız psikanalisti Jacques Lacan "Başlangıçta köken değil yer vardı. Yaşamınız boyunca eğer şansınız varsa her zaman belli bir yer işgal edersiniz. Hepsi budur" der.

Oysa beden sürekli değişerek bu yerden de mahrum eder bizi. Hem kendisi yabancı olur hem de biz. İşte temel sorun budur. İşgal edilen yerden tedirginlik duyarak hareket etmek eski mekânını, eski bedenini terk etmek gerekir. Bebeklikten, çocukluğa, ergenliğe, erişkinliğe, olgunluğa ve yaşlılığa hep hem bedensel hem de ruhsal bir hareket, bir terk etme ve yeniden yerleşme eylemi içinde değil miyiz? Dahası eski yerin, eski bedenin yarattığı tedirginlik değil mi bizi bu yolculuğa iten?

"Gidelim buralardan dayanamıyorum, gidelim buralardan unutamıyorum" diyordu Nazan Öncel bir dönem dillerden düşmeyen şarkısında. Evet gidelim dayanamadığımızdan ve unutamayacağımızı da bilerek. Evet, gidelim yaşayabilmek için. Ama öte yandan kökler de önemli değil mi? Ailesel, bireysel tarihin bıraktığı izler.

Pavese "Kim söyleyebilir hangi bedenden yapıldığımı? Bedenlerin tümü iyidir ve değerlidir, o yüzden çırpınıp duruyoruz ve bir kök, bir toprak, bir ülke oluşturmaya çalışıyoruz. Böylece bedenlerimiz daha değerli olsun ve varlığı kendiliğinden birbirilerini izleyen mevsimlerden daha uzun sürsün diye" diyor.

Öyleyse okul yalnızca bir eğitim-öğrenim yeri değil ruhsallıkla bedenin karmaşık bir sarmal içinde geliştiği ve yeniden köklenmeye çalıştığı bir yerdir. Orada kalınan süre öğrenim dönemi ile kısıtlı olsa da, yine de ruhsal ve bedensel bireysel tarihte unutulmayacak izler bırakır. Geride bırakılanın yasını tutarak devam edilir yaşama.

Ancak kimi zaman bazı şeyleri bitirmemek de güzeldir. Bir yazımda öğrenciliğini bitiremeyenlerin okula öğretmen olarak döndüklerini söylemişimdir.

Söyleyin bana, haksız mıyım?

Öğretmen-Öğrenci, Analist-Analizan İlişkisi Üzerine[1]

GİRİŞ

Okul ve psikanaliz etkinliğinde, ilk düzenlenişinden beri psikanaliz ve pedagoji ve öğretme/eğitme arasındaki karmaşık ilişkiyi ele alıyoruz. Görünürde pedagojiyi, öğretmeyi/eğitmeyi tartışıyor gibi olsak da, aslında elbette psikanalizi de tartışıyoruz. Psikanalitik yaklaşımın pedagojiye, dahası öğretmen-öğrenci ilişkisine çok önemli katkıları olduğu açıktır. Ancak bunun tek yönlü olmadığı ve pedagojinin yöntemleri üzerine düşünmenin ve öğretmen-öğrenci ilişkisini ele almanın psikanalize önemli katkıları olduğu da doğrudur.

Yani bugünkü konumuz "öğrenme ilişkileri"nde öğreten-öğrenen ilişkisinin nasıl olması gerektiğini tartışırken analitik ilişkide analist analizan arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini de tartışmalıyız. Sigmund Freud psikanalizi yönetmek ve eğitmek gibi olanaksız meslekler arasında sayarken ve onları bir anlamda kardeş kılarken, dosya konusu "psikanaliz ve okul" olan *Psikanaliz Yazıları*'nın 22. sayısı için yazdığım "iki olanaksız meslek arasında psikanaliz"[2] başlıklı yazıda da değindiğim gibi, onun bu iki büyük kardeşten olumsuz etkilenmesinden de çekinmiştir. Psikanalist analizanıyla olan ilişkisinde bir yönetici veya eğitici konumunda olmamalıdır. Yani psikanalist analitik sürecin yöneticisi değildir ve analizana bir şeyler öğreten, onu eğiten ise hiç değildir.

Unutmayalım ki psikanaliz önemli bilimsel, toplumsal, ekonomik ve politik devrimlerin gerçekleştiği bir dönemde, dünyada

---

1 27 Şubat 2016 tarihinde İstanbul Psikanaliz Derneği ve Robert Lisesi tarafından ortaklaşa düzenlenen 9. Okul ve Psikanaliz sempozyumunda yapılmış konuşmanın metnidir.

2 Talat Parman, "İki Olanaksız Meslek Arasında Psikanaliz", *Psikanaliz Yazıları* 22, "Psikanaliz ve okul" Bağlam yay., 2011, İstanbul, s.17-24.

eşitlik, özgürlük ve kardeşlik düşüncelerinin yükseldiği bir tarih diliminde ortaya çıktı. Sigmund Freud'a kadar psikolojik tedavilerde, özellikle hipnoz örneğinde olduğu gibi, telkin ön plandaydı. Hastanın tedavisini sürdüren kişi yani hekim, bilgi birikimi ve dolayısıyla konumu gereği iktidar sahibi olarak hastasına neyi nasıl yapması gerektiğini söylemekteydi. Söylenen iktidarlı söz hasta üzerindeki etkisiyle, ki buna "telkin" adı verilmektedir, iyileştirici bir sonuç yaratmaktaydı. Ancak Freud telkinle hastada yaratılan etkiyi hem her hastada ortaya çıkmaması hem de ortaya çıksa da bunun kısa süreli olması nedeniyle eleştirmiş ve farklı bir yöntem önermiştir. Freud'un tıbbi yetkeye dayanan telkini kullanmaya karşı çıkışı, diğer olanaksız meslekler olan yöneticilik ve eğitim alanındaki yetkelere karşı o dönem gündeme gelen itirazlara benzer olarak görülebilir. O yıllarda yönetici sınıfın yetkesine karşı çıkan Marksist yaklaşımların yanı sıra eğitim bilimlerinde de klasik yaklaşıma önemli itirazlar söz konusu olmuştur.

Bu konuşmamda eğitim bilimleri alanında klasik yöntemlere önemli itirazları olan bir düşünüre, Philippe Jacotot'ya yer vereceğim. Freud'dan hemen hemen bir yüzyıl önce yaşamış ancak öncü düşünceleri olan Jacotot ile Freud'un yaklaşımları arasında kuracağım benzeşim (*analogie*) elbette sınırlılıklar taşımaktadır. Ancak bu karşılaştırma öğreten/öğrenen, analist/analizan ilişkisini birlikte tartışmamıza yardımcı olabilir.[3]

EVRENSEL ÖĞRETİM VE PHILIPPE JACOTOT

Fransa'nın Dijon bolgesinde doğan ve 1770-1840 yılları arasında yaşamış olan Philippe Jacotot, Aydınlanmanın ve Fransız Devrimi'nin sadık izleyicilerinden biridir. Öğretmen olarak önemli görevlerde çalıştıktan sonra 1815'te Bourbon'ların yeniden iktidara gelmesiyle Belçika'ya sürgüne gider. Louvain Üniversitesi nde Flaman öğrencilere Fransızca öğretmekle görevlendirilir. Ancak ne o tek sözcük Flamanca bilmektedir, ne de öğrencileri tek sözcük

3 Daha sonra yazdığım bir başka yazıda Jacotot, Freud ve Lacan'ın öğrenme konusundaki yaklaşımlarını ele aldım. "Jacotot, Freud, Lacan Psikanalitik süreç bir öğrenme midir?" Psikanalız Defterleri, 3. YKY, İstanbul, 2019, s.13-25.

Fransızca. Jacotot Fransız yazar ve din adamı Fenelon'un hayli ünlü *Telemaque* romanının Fransızca aslı ve Flamanca çevirisiyle iki dilde yayımlanmış olan nüshasını öğrencilerine dağıtır ve onlardan yalnızca ellerindeki kitaptan yola çıkarak Fransızca öğrenmelerini ister. Öğrencilerine Fransızcanın cümle kuruluşu, fiil çekimleri kısaca grameriyle ilgili hiçbir "açıklama" yapmaz. Ancak onlardan öğrendiklerini yazmalarını ister. Bu yeni yöntemin başarısı onu yeni bir öğretim kuramını, "Evrensel eğitim"i (*enseignement universel*) ortaya atmasına yol açar.

Onu hayli zaman sonra yeniden gündeme getiren günümüz Fransız felsefesinin önemli adlarından Jacques Ranciere, Türkçe'ye *Cahil Hoca* (*Le maître ignorant*)[4] olarak çevrilen kitabında Jacotot'nun ilk olarak öğretmenin "açıklayıcılık" (*explicateur*) işlevini sorguladığını belirtir. Öğretmen öğrenciye okuduğu kitabı açıklamaktadır. "Öğrencinin okuduğunu anlamadığını nerden bilmekteyiz?" diye sorar Jacotot. Birçok şeyi ve elbette en önemlisi anadilimizi bir açıklayıcı, bir öğretmen olmadan öğrendiğimize dikkati çeker. Öğrenciye açıklama yapmak onun yetersiz olduğunu kabul etmek yani onu aptallaştırmak (*abrutissement*) demektir. Birine bir şeyi açıklamak, öncelikle tek başına anlayamayacağını ona kabul ettirmek, yani baştan bilgeler ve cahiller, gelişmiş ve gelişmemiş olanlar, akıllılar ve aptallar kategorileri oluşturmak demektir. Öğrencisinin okuduğu metni ona anlatan-açıklayan öğretmen, onun ne anladığı ile değil kendi anladığından yola çıkarak aslında anlattığıyla ilgilenmektedir. Oysa anlama temelinde bireyi tekil yapan unsurlardan biri değil midir? Anlamayı bireyin elinden almak hatalı bir yaklaşım olmaz mı? Anlama bireyin kendi tekelinde olmalıdır, başkasının değil.

Diğer bir deyişle anlatıcının olduğu bir öğretim sisteminde öğrenci, kendi anladığının yasını tutarak öğretmeninin ne anladığından yola çıkmakta ve onun anlattığını kabullenmek zorunda kalmaktadır. Burada ayrıca okuduğunu anlamak konusunda öğretmenin zekâsının öğrencilerinkinden üstün olduğu da kabul edilmiş olmaktadır. Jacotot'nun *Telemaque* örneğinde öğrenciler

4 Jacques Ranciere, *Le maitre Ignorant*, Arteme Fayard, 1987, Paris. *Cahil Hoca*, çev. Savaş Kılıç, Metis yayınları, 2014, İstanbul.

Fransızcayı tıpkı ana dilleri Flamanca gibi bir açıklayıcıya, bir öğretmene gereksinim duymadan kendi zekâlarıyla öğrenmişlerdir. Bu bir olgudur ve Jacotot için tüm olgular gibi reddedilmezdir. Ayrıca Jacotot'nun öğrencilerinden daha zeki olduğunu gösteren hiçbir veri-olgu yoktur. Diğer bir deyişle öğrenciler bir bilmeceyle uğraşır gibi, kendi doğal yetilerini, zekâlarını kullanarak bir anlamda korlemesine yani rastlantıyla çözüme ulaşmışlardır.

Ranciere, Jacotot'nun çocuğun bilgenin ve devrimcinin rastlantı yöntemiyle başarıya erişebileceğini, bu noktada tüm bireylerin eşit olduğunu ama aradaki farkı istencin (irade-*volonte*) oluşturduğunu vurguladığını yazar. Elbette Jacotot öğrencilerine bir şeyler öğretmiştir, ama bilgisini ortaya koyarak yapmamıştır bunu. Onları bir bilmeceyle karşı karşıya bırakmış ve kendi zekâsını ortaya koymadan, öğrencilerinin kitap karşısında kendi zekâlarını kullanmalarına izin vermiştir. Öğretmenle öğrenci ilişkisi bir zekâ ilişkisi olmaktan çıkıp bir istenç-irade ilişkisi haline dönüşmüştür. Böylece öğretmen ve öğrenci arasında ortak nesne olan kitap etrafında eşit bir entelektüel ilişki kurulmaktadır. Entelektüel ilişki eşit olunca Jacotot'ya göre aptallaştırıcı etki de oluşmamaktadır. Öğrenci öğretmene ancak istencinin yeterli olmaması durumunda gereksinim duymakta ve bu ilişki zekâlar arasındaki bir ilişkiden çok istençler düzeyinde bir ilişki olarak ortaya çıkmaktadır. Ona göre zekâ kendine boyun eğdiğinde ve ancak istenç ötekinden destek aldığında yani ikisi arasında temel bir fark oluştuğunda "özgürleştirici" (*emancipation*) etki ortaya çıkar. Öyleyse öğretmen aptallaştırıcı olmak yerine özgürleştirici, bilge olmak yerine cahil olmalıdır.

Öte yandan Jacotot "her şey her şeyin içinde" derken dile ait her unsurun bir bütünün parçası olduğunu ve benzeşim (*analogie*) yoluyla tekten yola çıkarak bütünün çözülebileceğini söyler. Ona göre cahil her zaman benzetme yoluyla tüm bilgiye ulaşabilir. Doğal öğrenme yöntemi bilinmeyene (*inconnu*) bir bilinen (*connu*) bulmak çabasıdır. Çünkü benzerlikler kurulmuş ve bunlardan yola çıkarak bir sonuca varılmak istenmiştir. Eşitlik burada en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır çünkü Jacotat'ya göre her insan bu benzetmeleri yapacak zekâya sahiptir.

Jacotot üzerine önemli bir kitap yazan Claude Rainsky onun "toplum mükemmelleştirilemez, ancak birey mükemmel olabilir"

sözünü özellikle vurgular.[5] Fransız Devrimi'nin kısa dönemde yenilgiye uğraması nedeniyle ortaya çıkan hayal kırıklığının izlerini yansıtan bu sözler aslında bireye değer verilmesi ve ön plana alınması açısından çok değerlidir.

Öte yandan Rainsky iki tür felsefe olduğunu, bunlardan birinin sorular sormakla, ötekinin yanıt vermekle yapıldığını belirtir. Yanıt vermek genelde bir sistem oluşturmaktır. Oysa Jacotot bir sistem kurmamakta, Aydınlanmacı ve usçu (*rationaliste*) bir düşünür olsa da soruları ön plana almaktadır. Onun temel saptamaları, insanın bir istenç olduğu, zekâsının onu izlediği, her şeyin her şeyi içerdiği, zekâlar arasında eşitlik olduğu ve yukarıda değindiğimiz gibi mükemmelliğin ancak birey için söz konusu olabileceğidir. Burada Jacotot Kant'ın "yapıyorum çünkü yapmalıyım" sözünü "yapıyorum çünkü yapmak istiyorum" olarak değiştirmekte, ahlaki görev düzenini öznenin oluşturduğu istenç ile karşılamaktadır. Burada özgürlük düşüncesinin etkisindeki bireysel istencin değeri ön plana çıkmaktadır.

Jacotot'nun "evrensel eğitim"inin temelinde benzeşim vardır. Benzeşim kurma çabasıyla öğrenci bilgisini kendi dağarcığından üretir. Yani ona bu bilgi dışarıdan gelmemekte, öğrenci kendi etkinliği ile öğrenmekte, açıklayıcılara gereksinim duymamaktadır. Öyleyse bir otorite-yetke olarak da öğretene gereksinim yoktur. Oysa öğretmeni izlemek öğrenciyi edilgen olduğu bir yola sokacak, olup bitenleri, öğretmenin kendi benzetmelerini "aptalmışçasına" izleyecektir. İşte o nedenle öğretmen cahil olmalıdır ve tüm mesele zekâ değil, istençtir.

Jacotot'nun tüm mesleki yaşamını bir öğretmen olarak geçirdiğini bildiğimize göre ortada bir çelişki yok mudur? Diğer bir deyişle peki bir öğretmen ne yapacaktır, onun görevi ne olacaktır? Öğretmenin ilk görevi, bilgisinden, konumundan yola çıkarak öğrenciyi öğrenme sürecine davet etmektir. Ancak bu davet ediş, davet kabul edildiği anda bir eşitlik ilişkisine dönmelidir. Yani bir yanda bilge, öte yanda cahil olmamalıdır. Aynı "yetilerle" birbirlerine eşit bağlanmalıdırlar. Öğretmenin ikinci görevi ise "denetçi"

5 Claude Raisky, Joseph Jacotot, Le pedagogue Paradoxal, Ed. Raison et Passions, Dijon, 2012.

(*verificateur*) olmaktır. Burada Jacotot değerlendirici, düzenleyici sözcüklerini kurumsal ve performansa yönelik göndermeleri olduğundan özellikle seçmemiştir. Onun için düzenleyici olmak öğrenciye söylediğini-önerdiğini somut olarak kanıtlamasını istemekle sınırlıdır. Bu nokta çok önemlidir çünkü, öğrenci benzerlikler kurarak, benzerlikleri, farklılıkları, olası bağları ortaya koyarak kendi bilgisini oluşturacaktır. Öğretmen öğrenciden, öğrendiklerinden yola çıkarak olabildiğince benzeşim bağı kurmasını isteyecek ve yalnızca bunu denetleyecektir. Ve tüm öğrenme süreci boyunca ondan olabildiğince çok bağlantı kurmasını isterken kurduğu bağlantıların farkında olup olmadığını, bunları belleğine yerleştirip yerleştirmediğini ve en önemlisi bunların bir hakikate karşılık gelip gelmediğini sorgulayacaktır. İşte bu nedenle evrensel eğitim yöntemi öğrenci ve öğretmen tarafından kabul edilen elle tutulabilir bir gerçekliğe, örneğin bir kitaba dayanmalıdır. Öte yandan Jacotot bir öğrenme sürecinin etaplarının ve süresinin önceden belirlenemeyeceğini ve her öğrencinin kendi yolunu kendisinin çizeceğini de belirtmektedir.

JACOTOT VE FREUD: BİR BENZEŞİM

Jacotot'nun düşüncelerinin bu konuşmayı dinleyen psikanalistleri heyecanlandırdığının farkındayım. Jacotot ve Freud arasında benzerlikler kurarken elbette Jacotot'nun da önerdiği gibi kendi dağarcığımdan yola çıkacağım. Ve siz dinleyiciler de elbette benim söylediklerimle kendi dağarcığınızdan yola çıkarak benzeşimler veya farklılıklar yani bağlar kuracaksınız. Benim amacım yalnızca sizdeki Jacotot'nun tanımladığı istenci ve benim de buna kattığım merakı harekete geçirmek.

Öncelikle Jacotot ve Freud'un yaşadıkları dönemlerin benzerlikler taşıdığını söyleyebiliriz. Jacotot 18. ve 19. yüzyıl arasında, Freud ise 19. ve 20. yüzyıl arasında yaşadılar, yani yüzyıl dönüşüm dönemlerinde. Her ikisi tarihin önemli dönüşümlerine tanık oldular. Biri Fransız Devrimi ve Napoleon döneminin devrimci hamlelerinin, öteki Bolşevik Devrimi'nin yanı sıra bilimsel ve ekonomik devrimlerin gerçekleştiği dönemde yaşadı. Öte yandan her ikisi de

önemli hayal kırıklıklarına tanık oldular. Jacotot krallığın geri dönüşünü gördü, Freud Nazizmin yükselişini. Jacotot hayal kırıklığını toplumsal dönüşüm beklentisini bireysel dönüşüm beklentisine dönüştürerek yenmeye çalıştı. Freud çok bilinen karamsarlığına karşın ontogenez filogenezi izler görüşünü bu kez tersten okudu ve bireylerle yaptığı klinik çalışmalardan yola çıkarak toplumsal yapı, tarih ve din hakkında da umut verici unsurlar içeren bir kuram ortaya attı.

Her iki düşünür arasında yalnızca yaşadıkları dönemlerle ilgili olarak değil, mesleklerindeki yaklaşım biçimleri arasında da benzerlikler kurulabilir ki sanırım bu bizi konumuz açısından daha fazla ilgilendirecektir. Jacotot'nun öğretmen öğrenci arasındaki ilişki için önerdiği öncü görüşler, Freud'un psikanalizin analist analizan ilişkisi için önerdiğine hayli yakındır. Jacotot öğretmenin öğrenci için açıklayıcı olmaması gerektiğini söyler. Benzer bir biçimde analist de analizana bir açıklama yapmamalıdır. Çünkü bir bilgiden yola çıkan her açıklama telkin niteliği taşıyacaktır. Freud psikanalizin yöntemini altın olarak tanımlamış ve ona bakır olarak gördüğü telkinin çok az oranda katılmasını önermiştir. Diğer bir deyişle analist açıklayan, bilgi veren değildir. Olsa olsa analizanı ortak bir uğraşa davet edendir.

Jacotot öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkinin elle tutulabilir bir gerçekliğe dayanması gerektiğini ve bunun da kitap olabileceğini belirtir. Analitik ilişkideki elle tutulabilir gerçeklik analizanın söylemidir; yani analitik süreç sırasında serbest çağrışımla dile getirdikleri. Eğer bu uğraşta öğrenilecek bir şey varsa işte bu söylemden yola çıkılmalıdır. Analist analizanı çağrışımlar yapmaya, söyleminde anlamsal veya sessel benzeşimler, farklılıklar, bağlar kurmaya davet etmelidir. Analizan kendi dağarcığından çıkardıklarıyla kendi söylemi içinde yeni bağlar kuracaktır. Burada da elbette Jacotot'nun önerdiği rastlantısallık, körlemesine gidiş benzeri bir süreç söz konusudur. Bunu sağlayan ise Freud'un icadı olan serbest çağrışımdır.

Burada analistin daha zeki olması değildir söz konusu olan. Analist ancak kendi analitik deneyiminden de yola çıkarak analitik süreç konusunda daha istençli olabilir ve bunu analizanın istencini arttırmak için kullanabilir. Onun psikanalist olarak

kendini konumlaması daha çok bilgisi olduğu anlamına gelmez her ne kadar analizan onu öyle görse de. Lacan analisti "bildiği varsayılan kişi" olarak tanımlamıştır. Elbette analist psikanaliz kuramı ve uygulaması hakkında çok şey bilse bile analizan hakkında hiçbir şey bilmemektedir. Yani gerçek anlamıyla cahildir. Onun psikanaliz hakkında çok şey bilmesi, tıpkı Jacotot'nun Fransızcanın gramerini çok iyi bilmesi gibi, söz konusu ilişkide bu bilginin kullanılmasını gerektirmez. Çünkü analist eğer kuramsal bilgisinden yola çıkarsa ve bu bilgisini analizanına sunarsa bu bir telkin olacak ve yine Jacotot'nun tanımıyla analizanı aptallaştıracaktır. Analistlerin büroları kitaplarla doludur, ancak analiz seansı sırasında bu kütüphanelerin kapaklarının kapalı olması gerekir. Kitaplar bizim psikanalistler olarak kendi dağarcığımızı zenginleştirmemiz için gereklidir, analizanınkini değil. O nedenle analist analitik süreç sırasında psikanalitik bilgisi yerine istencini kullanmalı ve analizanı böyle bir sürece girmeye cesaretlendirmelidir.

Öte yandan Jacotot "her şey her şeyin içinde" derken dile ait her unsurun bir bütünün parçası olduğunu ve benzeşim yoluyla tekten yola çıkarak bütünün çözülebileceğini söylediğini de unutmayalım. Bu da psikanalizin özellikle dilbilimin katkılarından ortaya çıkan yapısalcılığın etkisindeki Lacancı psikanalizin önermelerine çok uygun düşmektedir. Dilin bütünsel yapısı içinde tüm gösterenler birbirleriyle ilişkilidir, yani yalnız bir gösteren olamaz. Bu, çağrışımların birbirini izleyeceğini ve bu konuda güven duyulması gereken tek kaynağın analizanın dağarcığı olduğunu söyleyen psikanalistlerin ortak görüşüdür.

Elbette analistin işlevi bununla kalmayacaktır. Jacotot'nun öğretmen için önerdiği denetçi rolüne benzer bir işlevi psikanalist de üstlenebilir. Burada analist analizandan serbestçe çağrışımda bulunmasını ve çağrışımları arasında bağlar kurmasını isteyecek ve belki de yalnızca bunu denetleyecektir. Şöyle diyebilir miyiz? Analist analizanın kendini öğrenmek istencini ve elbette merakını kışkırtmalı, ancak bunu nasıl yaptığını da denetlemelidir. Ancak burada analistin analizanı karşısında öğretmen konumuna düşmemek için elinde çok önemli bir deneyimi vardır. O da kendi analizi. Analist kendi analizinde analistinden doğrudan hiçbir şey

öğrenmediğinin farkındadır. Analisti onun analitik sürece katılma ve devam etme istencini desteklemiş ve yorumlarıyla bu süreçteki ilerleyişini denetlemiştir. O da öyle yapmalı, analizanın kendi ruhsallığının bilmediği yönlerini "öğrenmek" istencini artırırken, kurduğu bağlantıların farkında olduğunu, onları bellekleştirebilmiş olduğunu kısaca ruhsallığında bir hakikate karşılık gelmiş olduğunu yani psikanalitik söylemle özümlediğini denetlemelidir. Öte yandan psikanalist de tıpkı Jacotot'nun öğrenme süreci için dediği gibi analitik sürecin etaplarının ve süresinin önceden belirlenemeyeceğini ve her analizanın kendi yolunu kendisinin çizeceğini bilmektedir.

SON SÖZ OLARAK

Bugün 20. yüzyıl, 21. yüzyıla evrilirken ve bizler yepyeni bir devrim, bilişim devrimini yaşarken Jacotot ve Freud gibi benzer karamsarlık ve hayal kırıklıkları da yaşıyoruz. Ancak her ikisi de hayal kırıklıklarını karamsarlıklarını, üreterek ve severek yenmeye çalıştılar. Bizler de öyle yapalım. Tüm olumsuzluklara karşın bugün burada toplanabiliyorsak ve tartışabiliyorsak bu bizim üretmek ve sevmek istencimizden ödün vermediğimizi gösteriyor. Fransız Devrimi'nin insanlığa katkıları, hemen sonrasında ortadan kalmış gibi görünmüş olabilir Jacotot ya. Ama bu devrimin eşitlik-özgürlük-kardeşlik ilkeleri bugünkü insanlık anlayışımızın temellerini oluşturdu. Aynı şekilde Bolşevik devrimi devrimin olduğu ülkede kısa sürede olumsuz bir yönetim biçimine evrilmiş olsa da bugün sosyal devlet, çalışanların hakları, sosyal ve ekonomik eşitlik kavramlarıyla insan olmanın vazgeçilmez ilkelerini oluşturdu. Bugün de ülkemizde daha önce gerçekleşen devrimlerin şu an gerisine gitmiş olsak da onların getirdiği ilkeler inanıyorum ki çok yakın bir gelecekte, bu topraklarda yaşayan insanlar olmak gururumuzu artıracaktır.

George Bernard Shaw "Çok az şey biliyorum, onları da cehaletime borçluyum" demiştir. Hepimiz cahil hocalarız, cahil analistler. Bu cehaletimiz umarım bizlere bir şeyler öğretecektir, kendimiz ve ötekiler hakkında. Öğrencilerimizin ve analizanlarımızın bu ko-

nuda bize yardımcı olacaklarına eminim. Nasıl mı? Bir iki mizahi örnekle bitireceğim konuşmamı.

Fransa'da bir lise öğrencisi "Felsefe hocası soruma yanıt verdiğinde, artık sorumu anlamıyorum" demiştir. Buna Amerikalı aktrist-şovmen Judy Teneta'nın yanıtı ise "Felsefe dersinden tam not aldım, çünkü öğretmenin var olmadığını kanıtladım" olmuştur. M. Klein'ın bir analizanı da seansına yetişmek için nefese nefese koşturmasını sorgulayan bir dostuna "Koşturuyorum çünkü ben gelmeden seansa başlamasından korkuyorum" demiştir.

Kıssadan hisse hepimize düşüyor.

Otorite, Otoriterlik, Zorbalık[1]

GİRİŞ

Evet, zor zamanlardan geçiyoruz. "Zor" sözcüğü Farsça kökenli "güç, kuvvet anlamına gelen" "zür"den köken alıyor.[2] Zor "sıkıntıyla yapılan, güçlüğü olan iş, zorunluluk, kuvvet güç baskı" anlamlarına geliyor. Bugünkü zorluğumuzun nedeni bir Zorba.[3]

Zorba da yine Farsça "zür-baz"dan geliyor ve "Kuvvetine güvenerek ve güç kullanarak, başkalarına hükmeden, başkalarının haklarına el koyan kimse" demek.

Mehmet Akif şöyle demişti bir zamanlar:

"Bana anlat bakalım, şimdi şu biçare ocak,

Zorbalar saltanatından ne zaman kurtulacak?"

Bu büyük şaire sürekli gönderme yapan günümüz zorbaları bu dizeleri elbette bilmiyorlar. Bilmedikleri bir şey daha var. Zorbalık yani kuvvet, güç kullanmak, otoriter olmaktır ama otorite olmak değildir.

Otorite nedir o zaman?

Otorite, Türkçe sözlüklerde "yetke, sulta, velayet" sözcükleriyle karşılanmaktadır. Bir yandan "yaptırma ve yasak etme hakkı ya da gücü" anlamına gelmekte ama öte yandan "yeterliliğine herkesi inandırarak, bir kimsenin kendisine sağladığı itaat ve güven" demek olmaktadır. Türkçeye Batı dillerinden geçen bu sözcük Latince *auctoritas*'tan köken almaktadır. *Auctor* ise *auteur*, "yapan, yapıcı, yaratıcı, yazar" anlamlarına gelir. Bu sözcüklerin temelindeki "augeō" ise çoğaltmak, arttırmak, büyütmek demektir.

---

1 24 Şubat 2017 tarihinde İstanbul Psikanaliz Derneği ve Robert Lisesi tarafından ortaklaşa düzenlenen 11. Okul ve Psikanaliz sempozyumunda yapılmış konuşmanın metnidir.

2 İ.Z. Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Sosyal yay. Istanbul, 1988. Sevan Nişanyan "Sözlerin soyağacı", Adam yay., Istanbul, 2002.

3 Türkçe Sözlük, TDK yay. 1983, Ankara. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lügati, Kubbealtı Neşriyat, 2006, İstanbul.

Sözcüğe "Yönetme hakkı, güç; iktidar organları; zorlayıcı güç; kendinden çok emin ve otoriter tutum; boyun eğdirme gücü; bir kişideki ona saygı, hayranlık duyulmasını sağlayan ve çevresine kimliğini kabul ettirmesine yol açan karakter gücü; bir kanıtlamaya destek, kaynakça oluşturmayı sağlayacak değerli kabul edilmiş şey; otorite oluşturan kişi; kendi üstündeki erk, kendi üstünde güç sahibi olma" anlamları karşılık olarak önerilmektedir.

Yine bu sözcükten türeyen otoriterlik "otoriteyi seven onu kullanan ve istismar eden, boyun eğdirmeyi seven" anlamlarına gelmekte, otoritarizm ise "bir politik rejimin, bir otoriter hükümetin karakteri" olarak karşılanmaktadır.[4] Bunlar otorite sözcüğünün olumsuz yorumlarından türeyen sözcüklerdir. Oysa otorite sözcüğünün tanımları arasında bir konuda bilgi ve beceri kaynağı olma, gönderme oluşturma, saygı ve hayranlık yaratma gibi anlamlar da vardır.

Bugünkü etkinliğimizde "zorba"yı konu olarak seçtik. Sanırım okulda otorite, otoriterlik, zorbalık faklı düzlemlerde gündeme gelecek. Ama ben zorbanın, zorbalığın genel çerçevesini ele almak istedim.

Öğretmenler ve okul yönetimi öğrenciden "hiçbir otoriteyi dinlemiyor, otoriteye karşı geliyor" cümleleriyle şikâyetçi olurlar. Bazen evde de aynı durum söz konusudur ve annebabalar bunu biz klinisyenlere iletirler.

Ancak burada öğrencinin-gencin okul ve annebaba otoritesine karşı çıkması söz konusudur. Oysa ilginçtir, zorbalık denildiğinde öğrencilerin yaşıtlarına-akranlarına uyguladıkları baskı dile getirilmektedir. Diğer bir deyişle akranlar arasındaki "zor"a dayanan ilişki çok daha çabuk fark edilmekte, tanımlanmakta, adı konmakta ama araya kuşak farkı girdiğinde bu konu çok daha "zor" tanımlanmaktadır. Evet ergenler-öğrenciler de birbirlerine karşı otoriter-zorba tutumlara girebilirler. Bu konu akran istismarı-zorbalığı olarak ele alınmaktadır hayli zamandır. Ve sanırım bugün bu konuda birçok konuşma dinleyeceğiz. Ben şimdi yine kliniğe döneceğim.

---

4 Bu bölümde kullanılan sözlükler: Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 1983; Petit Robert, Le Robert, Paris, 1989; Gaffiot Dictionnaire Latin Français, Hachette, Paris, 1989; A.Ernout, A.Meillet Dictionnaire *Etymologique de la Langue Latine*, Klincksieck, Paris, 2001.

PSİKANALİZ VE OTORİTE

Biz psikanalistler özellikle ergenler ve çocuklarla çalışırken otoritenin yokluğu veya aşırılığı, otoriteye başkaldırı veya boyun eğiş durumlarıyla sıklıkla karşılaşmamıza karşın ne tuhaftır ki bu sözcük psikanaliz sözlüklerinde yer almıyor. Günümüzün birçok psikanaliz sözlüğünde, bu arada, Laplanche-Pontalis, Akthar, Roudinesco, Le Guen, Kaufmann, Chemama, Rycroft'un sözlüklerinde otorite maddesi yok. Oysa ilk psikanaliz sözlüğü olan, Sterba'nın 1932'de yayımlamaya başladığı ve yarım kalan sözlüğünde "Autorität (*authority, autorite*)" yer alıyor.

Richard Sterba şöyle bir karşılık öneriyor otorite sözcüğüne: "Bir çocuk için otoriteyi temsil eden ilk kişiler annebabadır. Daha sonrakilerin, tanrı, öğretmenler, müdürler, hekimler, çocukla meşgul olanlar, liderler gibi hepsi bizim için annebabanın temsil ettiği otoritenin yeni biçimleridir. Yaşamımızda onlara karşı tavrımız annebaba otoritesine karşı tavrımızın bir yinelemesidir."[5]

Bu tanımlama aslında Freud'un yaklaşımını yansıtmaktadır. Freud otorite sözcüğünü ilk kez *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* adlı kitabında kullanır. "Aşkın saflığı böylece *otoritenin* önemli bir kaynağı dahası kökensel kaynağı haline gelir."[6] Aynı metnin bir dipnotunda da hipnotize olanların uysallığını şu şekilde açıklar: "(...) libidonun (cinsel dürtünün mazoşist bileşeni sayesinde) hipnotizmacının kişiliğine bilinçdışı saplanması."[7] Freud burada, S. Ferenczi'nin telkin edilebilirliği annebaba karmaşasına bağladığına dikkati çeker. Sandor Ferenczi 1909 tarihli "Aktarım ve İçe atma" başlıklı yazısında "...aktarımın en derin kökü, tüm nesne aşkında olduğu gibi annebabasal karmaşalardan gelir."[8] demiştir.

Freud aynı kitapta yer alan "Erinlikte dönüşümler" yazısının "Enseste karşı engel" bölümünde şöyle der: "Bu ensestsel düşlemlerin aşılması ve reddedilmesiyle aynı zamanda erinsel dönemin en önemli ama en ıstırap veren ruhsal gerçekleştirmelerinden biri

5 Richard Sterba (1932), *The First Dictionary of Psychoanalysis*, Karnac, 2013, s. 57.

6 S. Freud (1905), *Trois Essais sur la Theorie Sexuelle*, Fr. Çev. P. Koeppel, Gallimard, 1992, s. 58.

7 S. Freud, *agy*, s. 58.

8 S. Ferenczi (1909) Transfert et Introjection, *OC, Tome I*, Fr. çev. Le Coq Heron ekibi, Payot, Paris, 1982, s. 112.

başarılır: annebaba otoritesinden özgürleşme. Ancak bu sayede kültürel ilerleme için çok önemli olan yeni kuşakla eski kuşak arasında bir muhalefet oluşur. Bireylerin gerçekleştirmeleri gereken gelişimin her aşamasında bazıları ilerleyemezler, böylece onlar annebaba otoritesini aşamazlar, onlara duydukları şefkati geri çekemezler, ya da eksik çekerler." [9] Sigmund Freud bu mutlak çocuksu aşkta bir tehlike görür; özellikle kız çocuklarının "kocalarına vermeleri gerekeni verememeleri" sonucunu doğurduğunu düşünür. [10] [11]

Öyleyse Freud için annebabasal otoritenin gücünü oluşturan "anne baba için duyulduğu anlaşılan cinsel nitelik taşımayan aşktır." Ona göre otoritenin temelinde aşkın olduğu açıktır ama aynı zamanda annebaba otoritesi yani aşkı da aşılmalıdır.

Güncel psikanaliz sözlüklerinde otorite sözcüğü yer almasa da bu konu günümüz psikanalistlerini ilgilendirmektedir. Şüphesiz güncel politik gelişmeler, otoriter rejimlerin ve otoriter liderlerin ortaya çıkması, psikanalistlerin bu konuya önem vermelerine neden olmuştur.

O nedenle otorite ve otoriterlik konusu psikanalistlerin son zamanlarda ele aldıkları konular arasına girmiştir. Mart 2016'da yapılan Avrupa Psikanaliz Federasyonu kongresinde konu "Otorite" idi ama bir soru işaretiyle. İstanbul Psikanaliz Derneği'nin 19. "Gençlik üzerine tartışmalar" etkinliğinde de konu "Hangi otorite?" olarak belirlenmişti. Bu etkinliğin metinleri bir kitap olarak yakında yayımlanacaktır.

YA FELSEFENİN KATKILARI?

Annebaba otoritesi konusu filozoflar tarafından hayli eski tarihlerde ele alınmıştır. Annebaba otoritesi söz konusu olduğunda 17. yy. filozofu Thomas Hobbes'u anımsamamak elde değil. 1650

9 S. Freud, *agy*, s. 171.

10 S. Freud, *agy*, s. 171

11 Sigmund Freud otorite konusuna daha sonra "Kitlelerin Ruhu", "Uygarlığın Huzursuzluğu", "Neden savaş?" "İnsan Musa ve Tektanrıcılık" adlı metinlerinde yeniden dönecektir.

tarihli *De Corpore Politico*'da ötekinin hâkimiyetine girmenin üç yolu olduğunu söyler: kendini gönüllü sunmak, tutsak düşmek ve doğum. "Üçüncü boyun eğme biçimi çocukluk olarak adlandırılır." Bir yüzyıl daha geri gidelim. Etienne de la Boetie ünlu kitabı *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*'i 1548'de yazdığında 18 yaşındadır. Kitapta bir tiranla nasıl savaşılacağını yazar. Politik bir metin olmakla birlikte annebaba otoritesinden çıkma savaşımında kaleme alındığı da unutulmamalıdır.

Daha yakın tarihlere gelmek ve Alexandre Kojeve'in 1942 tarihli *Otorite Kavramı* kitabından söz etmek istiyorum. Şöyle diyor Kojeve: "Bir otorite uygulamak, güç (şiddet) kullanmakla aynı şey olmamakla kalmaz, iki olgu karşılıklı olarak birbirlerini *dışlarlar* da. Genel bir tarzda, otoriteyi uygulamak için *hiçbir şey yapmamak* gerekir. Gücü (şiddeti) işin içine sokmaya mecbur olunması Otoritenin söz konusu olmadığını kanıtlar. Aksine, insanlara –güç kullanmaksızın– ancak onların kendiliğinden yapmayacakları şeyler işin içine Otorite sokularak yaptırılabilir."[12]

İkinci olarak hemen hemen aynı görüşlere sahip olan ve *Totalitarizmin Kökenleri* adlı yapıtıyla çağdaş siyaset felsefesinin vazgeçilmez adlarından biri haline gelen Hannah Arendt'e değineceğim. Arendt "Otorite nedir?" başlıklı yazısında şöyle diyor: "Oysa otorite zorlama gibi dış araçların kullanımını reddeder; şiddetin uygulandığı yerde otorite başarısız kalmış demektir. Öte yandan otorite eşitliği varsayan ve kanıtlama süreciyle ilerleyen ikna etme ile de uyuşamaz. Eğer kanıtlara başvuruluyorsa otorite bir kenara bırakılmış olmaktadır. İkna etmenin eşitlik düzeninin karşısında otoriter düzen vardır ki her zaman hiyerarşiktir. Eğer otoriteyi gerçekten tanımlamak gerekiyorsa onu güçle zorlama ve kanıtlarla ikna etmenin karşısına koymak gerekir. ... otoriter ilişki ne bir ortak mantığa ne emir verenin gücüne bağlıdır; ortak noktaları hiyerarşinin kendisidir ve her ikisi de bunun doğruluğunu ve meşruiyetini kabul etmişlerdir ve onların yerleri peşinen belirlenmiştir."[13]

---

12 Alexander Kojeve (1942-2004), *Otorite Kavramı*, çev. Murat Erşen, Bağlam yay. Düş/Düşun dizisi, İstanbul, 2007, s. 16.

13 Hannah Arendt (1954), "Qu'est-ce que l'Autorite?", *La Crise de la Culture*, Fr çev. M.C. Brossolet, H.Pons, Gallimard, Paris, 1988, s.123.

Arendt'in görüşlerinin en önemli yanı asıl otoritenin güç kullanmayan ve ikna etmeyen, ben buna *doğal-kökensel* bir hiyerarşik konum diyeceğim, bir ilişkiyi zorunlu kıldığını söylemesidir. Bunun annebaba-çocuk ve analist-analizan ilişkisini anlamak ve açıklamak için kullanılabileceği açıktır.

Arendt'in bir başka yaklaşımına da değinmek gerekiyor. Arendt şöyle der aynı yazısında: "*Auctoritas* sözcüğü *augere*'den köken alır, 'çoğaltmak' demektir ve otoritenin ve yönetenlerin çoğalttığıdır: bu bir kuruluştur (*fondation*). (...) Yaşayanların otoritesi her zaman ... kurucuların otoritesinden gelir, yani artık yaşamda olmayanların. Otoritenin, ki iktidarın (*potestas*) zıddıdır, kökenleri geçmiştedir ama bu, yaşayanların gücü ve iktidarına göre kentin gerçek yaşamında daha az etkin değildir."

Arendt burada biz ergenlerle çalışanların ilgisi çekecek önermelerde bulunur. Özellikle eski Roma'nın politik yapısında otoritenin hiyerarşiye dayandığını ama bunun kurucularla yani atalarla ilişkisi olduğunu belirtmesi önemlidir. Bir ailede annebaba ataları temsil ederler ve bu yüzden çocuklar üzerinde bir otoriteye sahiptirler. Ergenlik dönemiyle bedeni üreme yetisine kavuşan çocuk, soy zincirine yeni bir halka ekleyebilmesinin, böylesi bir kuşaklararası hiyerarşi içinde otoritenin iletilmesinde kendisinin de rol oynamasını sağlayacağının farkına varır. Kimi ergenlerin "ben çocuk yapmayacağım" olarak dile getirdikleri tepkilerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Öte yandan Arendt'in *auctores* ve *artificies* zıtlığının altını çizmesi de klinik açıdan önemli bir çağrışım yaratmaktadır. Bir aile içerisinde annebabanın kurucular anlamını da içerecek biçimde yazar (*auctores*) olduklarını ve ortaya koydukları yapıtı çocukların uygulayıcılar (*artificies*) olarak oynadıklarını düşünebiliriz. Ama bir ayrıntıyı unutmadan elbette. Şöyle sürdürür Hannah Arendt:

> Ancak *auctor* ve *artifex* ilişkisi birinin emir verdiği ötekinin uyguladığı bir (platoncu) efendi hizmetkâr ilişkisi değildir. Otorite sahibi olanların en önemli niteliği onların iktidara sahip olmamalarıdır. *Cum potestas inpapulo auctoritas in senatu sit.* İktidar halka aitken, otorite Senatoya aittir. Çünkü, 'otorite', Senatonun politik kararlara ekleyeceği 'çoğaltma', iktidar değildir. (...) bu halkın istenci ve eylemlerinin, tıpkı

> çocuklarınkı gibi, yanılgı ve yanlışlara açık olduğu ve eskiler konseyinden bir 'çoğaltma' ve bir onay beklendiği anlamına gelir. Eskilerin bu 'çoğaltmaları'nın otoriter niteliği yalnızca bir görüş olmasına dayanmaktadır ve dinlenilmek için ne emir biçimine girmesine ne de bir dış zorlamaya başvurmasına gereksinimi vardır.[14]

Elbette benzetmelerin de sınırları vardır. Annebabaların çocuklar, öğretmenlerin öğrenciler üzerinde kanunların onlara hak tanıdığı bir iktidarları olduğunu kabul etmemiz, ayrıca onları kimi kez ikna etmek çabası içine girdiklerini bilmemiz gerekir. Yani Arendt'in yaklaşımını annebaba çocuk ilişkisine ya da okulda öğretmen-öğrenci ilişkisine bire bir uygulamak olanaksızdır. Ancak yine de onların çocuklarıyla-öğrencileriyle ilişkilerini hele ergenlik dönemiyle birlikle, bir efendi hizmetkâr ilişkisi olarak görmek yanlış olacaktır. İşte ergenlerin itirazları da tam da bu noktada ortaya çıkar. Öyleyse ergen annebabalarının ve ergen öğretmenlerinin tıpkı Arendt'in dediği gibi çocuklarının-öğrencilerinin yanılgı ve yanlışları karşısında güç kullanmak, yani iktidar kullanmak yerine onlara çoğaltıcı, zenginleştirici öneriler sunmaları çok daha gerçek bir otorite olmalarını sağlayacaktır.

YA İÇ OTORİTE?

O zaman şu soruyu soralım: Ergenlerin-öğrencilerin neden bu denli çok sorunu var otoriteyle? Yani yalnızca dış otorite midir söz konusu olan? Kendi üstünde bir erke, bir güce sahip olmak iç otorite demek değil midir?

Yukarıda sözü edilen EPF kongresinde Londralı psikanalist Michael Parsons'ın iç otoriteyi tanımlayan önemli bir konuşmasına değinmek istiyorum.[15]

Parsons'a göre iç otorite söz konusu olduğunda psikanalistlerin aklına hemen üstbenlik gelir. Ancak hangi üstbenliktir söz konusu olan? Acımasız ve cezalandırıcı üstbenlik mi yoksa koruyucu göze-

14 H. Arendt, *agy*, s. 161-162.

15 Michael Parsons, Auteurs de Notre Propre Autorite, EPF Bulletin, 70, 2016, Webprint, Luxembourg, s. 22.

tici olan mı? Ancak Parsons iç otoritenin ustbenlikte yer alabileceği konusunda hayli karamsardır. Freud'un 1914 tarihli Narsisizm metnine gönderme yaparak birincil narsisizmin yerini, libidonun dışarıdan benimsetilen bir benlik idealine doğru yatırılmasıyla bu idealin gerçekleştirilmesinin doyumuna bıraktığını belirttiğine dikkatimizi çeker.

Ve şöyle der: "Üstbenlik bir iç otorite olmuştur, bir içselleştirme sürecine bağlı olarak. Ancak kişinin özerkliğe sahip olmasıyla ilgilenmez. Kendinden emin ve eleştirel nitelikleriyle seçim özgürlüğünü yüreklendirmek yerine boyun eğilmesini bekleyen bir dış otorite gibi hareket eder."[16]

O zaman iç otoriteyi nerede aramak gerekir? Üstbenlikten umudunu kesen Parsons bu kez benliğe yönelir. "Benlik, denebilir ki ruhsallık içinde hükümetin yerine karşılık gelir, belki de iç otoritemizin yeri orasıdır"[17] der. Ancak kısa sürede Freud'un 1923'de *Benlik ve Altbenlik*[18] metninde benliği altbenliğin libidosu, üstbenliğin acımasızlığı ve dış dünyanın tehlikeleri karşısında hepsine hizmet etmek zorunda olan zavallı bir hizmetkâr gibi tanımladığını anımsayınca yeniden hayal kırıklığına uğrar. Ona göre hizmet etmek, boyun eğiş iç otoritenin oluşumunu sağlayamaz.

Michael Parsons bu arayışında Winnicott'ın "sahte kendilik" (*false self*) ve Lacan'ın "yabancılaşmış benlik" (*moi aliene*) kavramlarıyla da karşılaşır ve şöyle sürdürür: "Bazıları bu tür bir iç otorite arayışının boşuna olduğunu söyleyeceklerdir: benliğin güvenilmez dostluğu ve onun kendi kendine yabancılığı insan oluşun iflah olmaz unsurlarıdır."[19] Ancak Parsons inatçıdır çünkü ona göre, eğer bir sahte kendilik varsa bir gerçek kendilik olmalıdır, ya da bir yabancılaşmış benlikten söz ediliyorsa bir de yabancılaşmamışı var olmalıdır.

Bu sorgulamalı yolculuğunda nihayet özne kavramına varır. Önce Raymond Cahn'a ve onun öznelleşme (*subjectivation*) kavramına gönderme yapar. Öznelleşme özne olma, düşüncelerimizin ve

16 M.P arsons, *agy*, s. 24.

17 M. Pasons, *agy*, s. 24.

18 S. Freud (1923) Le Moi et le Ça, OC. XVI, Fr. çev J. Laplanche et al., PUF, Paris, 1991, s. 257-301.

19 M. Parsons, *agy*, s. 26.

duygularımızın, bedenimizin ve tarihimizin öznesi olma sürecidir ve süreklidir. Ve Parsons'a göre bu bilinçdışı bir süreçtir. Böylece tanımladığı iç otorite kavramına yaklaşıldığını düşünür, çünkü bu otorite "kendi kendimize üstlenebileceğimiz ve özgün bir bilinç olarak işleyebilendir." Sözlerini şöyle sürdürür: "Dış dünya birçok kez bireyi hayal kırıklığına uğratabilir. Eğer yaşanan bu hayal kırıklıkları bir sahte kendilik türü bir işleyişe yol açmıyorsa, bu bir gerçek kendiliğin var olduğunu kanıtlar. Böylece kişi için bununla ilişkili bir ödül beklentisine bağlı olmadan, bir yanda gerçek ve iyi bulduğu, öte yanda gerçek dışı, boş ve dolayısıyla kötü olarak hissettiği arasında bir mihenk taşı oluşur. İşte bu anda gerçek kendiliğin birey için özgün bir bilinç konumuna sahip güvenilir bir iç otorite oluşturduğunu söyleyebilirim."[20]

SONUÇ OLARAK

Bütün bu saptamalardan şu sonuca varabiliriz. Klinikte karşılaştığımız ergenlerin, belki de okuldaki öğrencilerin çoğunun dış otorite ile olan savaşımları aslında bir iç otoriteye henüz sahip olmadıkları içindir. O nedenle dış otoriteye sahip olmakla, yani otoriter, buyurgan, zorba olmakla bu iç otoriteyi kazanmayı düşlerler. Yani otoriteyi olumsuz anlamlarıyla yorumlarlar. O nedenle zorba olurlar.

Aslında çoğu kez önlerindeki erişkin örnekler de çok iç açıcı değildir. Kendi iç otoritesini oluşturmamış birçok erişkin, otoriterleşerek, zorbalaşarak, evde, okulda toplumsal ortamlarda aslında bir otorite olarak tanınmaktan ne denli uzaklaştıklarının farkında değildirler. Arendt'i anımsayalım; güç ve otorite birbirine zıttır. Dahası zorbalığa başvuran otoriterleşen kişi ve kuruluşların otoritenin olumlu anlamları olan bir bilgi, başvuru, deneyim kaynağı göndermesi olmaktan ne denli uzaklaştıkları da ortadadır.

Ama öte yandan erişkinlerin ergenlerden kendi seçimlerini yapmalarını, kendi yaşamlarına kendilerinin karar vermelerini istemeleri aslında onları bir iç otorite olmaya davet etmek değil

20 M. Parsons, *agy*, s. 27-28.

midir? Burada otoriteyi bir konuda yetke, yetki, bilgi, deneyim beceri vs. sahibi olmak ve böylece saygı ve hayranlık uyandırmak olarak tanımlamış olmuyor muyuz? Yani aslında olumlu anlamlarına gönderme yapıyoruz otoritenin. Yani Arendt'in deyişiyle annebabanın yazdıklarının uygulayıcısı olmak yerine kendi yaşam öykülerinin, bizzat yazarı olmalarını istemiş oluyoruz onlardan.

Psikanalitik uğraşın temeli de budur zaten. İç otoriteye sahip olmak, gerçek kendilik, ya da öznelleşme olarak tanımlandığında her türlü psikanalitik uğraşın hedefi olan, bilim dalımızın kurucu otoritesi Sigmund Freud'un dediği gibi, bireyin sevmek ve çalışmak yetilerine erişebilmesini sağlamaz mı? Ergenlik söz konusu olduğunda bunun çok daha önemli olduğunu biliyoruz. Çünkü, Evelyne Kestemberg'in dediği gibi,

> Eğer çocuklukta, hatta bebeklikte, dahası yaşamın ilk yıllarında hazırlanıyorsa her şey, asıl oyun ergenlikte oynanacaktır.[21]

O zaman yeniden Mehmet Akif'in sorusuna dönelim ve yanıt verelim.

> Bana anlat bakalım, şimdi şu biçare ocak,
> Zorbalar saltanatından ne zaman kurtulacak?

Zorbalardan ancak iç otoritemize kavuştuğumuzda kurtulacağız.

21 E. Kestemberg 1984, aktaran R. Cahn, *L'adolescent dans la Psychanalyse*, PUF, Paris, 1998.

Toplumsal Cinsiyet Bireye Nasıl Ulaşır? Ergenlikten Geçerek Çocuksudan Cinsele[1]

GİRİŞ

"Bu arzumdan vazgeçemiyordum... Arzumu dile getiren ne kalbim, ne de aklımdı... kanımdı. Kan harekettir, yaşamın hareketidir ve bu hareket ancak ölümle durur."[2] Doğu ve Batı arasında yer alan ve atalarının aslanlardan geldiğine inanılan klanın şefi Cambyse'in torunu ve gözü pek savaşçı Kyros'un kızı Diotime grubunun tüm kadınları gibi dans, şiir, müzik öğrenir ve annesinin yardımıyla ev işleri yapmaya alışırken annebabasının bilmediği başka bir yaşamı daha sürdürür. Dedesi klanının şefi Cambryse ile birlikte vahşi hayvan avına çıkmakta ve ata binmenin, şahinle avlanmanın ve elbette geleneksel aslanlarla savaşma törenlerinin en önemli uğraşları olduğu erkeklerin dünyasını paylaşmaktadır. Onun bunlardan bazılarına katılmasına hoşgörüyle bakılsa bile kadınların aslanlarla savaşa katılmaları kesinlikle yasaktır. Annesi Diotime'e "Bu klanın geleneklerine aykırıdır" der.

Gelenekler kadınlar ve erkeklerin yaşamlarında neler yapacaklarına karar veriyor. Bugün buna cinsiyet kimliği diyoruz. Toplumsal cinsiyet (*genre-gender*) 20. yy'a damgasını vurmuş tartışma yaratan kavramlardan biri. Bu kavram söz konusu olduğunda ise psikanalize gönderme yapmak şüphesiz kaçınılmaz. Freud'un yapıtında bu terime rastlanmazken bu kavramı 1964'te ilk kez kullanan, transeksüalite alanında uzman olan Amerikalı psikanalist Robert Stoller'dir. Cins (*sexe*) dişi ve erkek arasındaki anatomik farkı ortaya koyarken Stoller toplumsal cinsiyet kavramıyla cinsel kimlik duygusunu tanımlamak istemiştir.

---

1 İstanbul Psikanaliz Derneği tarafından 9-10 Mart 2018 tarihlerinde düzenlenen 15. Çocuk Psikanalizi Günlerinde yapılan konuşmanın metnidir.

2 Henry Bauchau *Diotime et les Lions*, Actes Sud, 1991, s.12-13. *Diotime ve Aslanlar*, Çev. Sosi Dolanoğlu, Metis yay, İstanbul, 2014.

Stoller'ın bu kavramından yola çıkarak ve 1970'lerin ortasından başlayarak Judith Buttler, Monique Witting ve diğer Amerikalı akademisyen ve feministlerin geliştirdiği "cinsiyet araştırmaları" (*gender studies*) alanı bizlere yepyeni kavramlar ve tartışma alanları açmıştır. Bu tartışmalarda cinsiyet kavramının yani kadın veya erkek olmanın gerçek varoluşa engel olan bir "boyun eğiş/teba oluş" (*assujetissement*) içerdiği öne sürülmüştür. Bu yaklaşım kendi oluşun ancak toplumdan gelen tüm tanımlamalardan arınınca olası olduğu düşüncesini içermektedir. Erkek ve kadın olmak karşı-cinselliğin (*heterosexualite*) zorunlu olduğu bir bakış açısına zorunlu olarak uymak anlamına gelmektedir.

Örneğin yukarıdaki örnekte Diotime'in bir kız çocuğu olarak erkeklere ait uğraş alanlarına ilgi göstermesi hoş karşılanmamış, dahası aslanlarla savaşma törenine katılmak istemesi geleneklere uygun olmadığından yasaklanmıştır.

Kadın erkek eşitsizliğinin, kadınlara karşı şiddetin İslam ülkeleri başta olmak üzere hemen her yerde yaygın olduğu, eşcinsellik korkusu ve ayrımcılığın kol gezdiği günümüzde bu sorgulamaların hem etik hem de hukuki açıdan ne denli yararlı olduğu açıktır. Evet, bu politik ve sosyolojik sorgulamalar doğrudur ve hukukidir. Dahası toplumsal cinsiyet sözcüğünün karşılığı olan "genre" yani "cins" doğa bilimlerinde "famille" yani "aile"nin bir alt grubudur.[3] Yani toplumsal cinsiyet (cins) ailenin ve elbette ailenin bağlı olduğu topluluğun ve onun kültürünün bir ürünüdür. Diğer bir deyişle politik ve sosyolojik yaklaşımlara göre yaşamda karşılaşılan normların-kuralların bir sonucu olarak oluşur. Simone de Beauvoir "Kadın doğulmaz, kadın olunur" derken o nedenle haklıdır.

Ancak konuya politik ve sosyolojik yaklaşımların ötesinde birey temelinde eğildiğimizde farklı bir durumla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Çünkü cinsiyet ne tek başına bir norm ne de tek başına bir ikinci doğa oluşturmaktadır. Üstelik çok da dinamik bir olgudur; yaşamın çeşitli dönemlerinde ve karşılaşmalarında, buluşmalarında kendini erkek veya kadın hissetmenin dereceleri değişebilir.

3 Doğa bilimlerindeki taksonomi (taksis: sınıflandırma, nomos: ad) Türkçe "alem-şube-sınıf-takım-aile-cins-tür" olarak belirlenmiştir ve elbette alt gruplar da tanımlanmıştır.

Jacques Lacan'ın izinden giden önemli psikanalistlerden olan Clotilde Leguil şöyle diyor "Varoluş ve Toplumsal Cinsiyet" adlı son kitabında: "Toplumsal cinsiyet ona engel teşkil edene karşı, psikanalitik açıdan bakarsak arzuya engel olana ve özneyi dürtüye indirgeyene karşı dayanılmaz bir hafifliğe sahiptir."[4] Leguil burada elbette Kundera'nın ünlü yapıtına gönderme yapmakta ve varoluşla toplumsal cinsiyeti aynı düzlemde tartışmaktadır.

Leguil haklıdır. Toplumsal cinsiyet yalnızca giysi, tavır, yönelinen uğraşlar demek değildir. "Kimim?" sorusuna Lacancı yanıt "Ben cinselleşmiş bir varlığım" (*être sexue*) olacaktır. Yani toplumsal cinsiyet bir varoluştur aynı zamanda ve o nedenle varoluşun en birincil, en ilkel dönemlerine gönderme yapar.

ÇOCUKSU CİNSEL VE CİNSELLİK, RUHSALLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

Öyleyse önce "ilk önceyi- birincili" konuşmalıyız ve ruhsallığın ilk oluşum anlarına ve cinselin, cinselliğin ortaya çıkışına yer vermeliyiz. Çünkü Sigmund Freud cinselliği insan ruhsallığının tam da kalbine yerleştirmiştir. Ben burada Freud'un hemen her zaman yaptığı gibi tersinden ele alacağım konuyu, bu etkinliğin konusu olan cinsiyetten yola çıkıp ruhsallığın oluşumunun ilk anlarına gideceğim.

Üstelik psikanalistler arasında ruhsallığın oluşumunun ve ruhsalla bedenselin ayrışmasının ilk anları ve ilk biçimin, ilk simgenin oluşumu konusunda sürekli olarak hayli soru soruluyor. Nisan 2018'de Varşova'da yapılan Avrupa Psikanaliz Federasyonu (EPF) kongresinde de bu konu bir kez daha ele alındı Kongrede önemli bir konuşma yapan Dominique Suchet yaşamın ilk anları, ruhsallığın oluşumunun kökenleri konusunda şöyle diyor: "Burada vurgu dürtünün bedende bağlandığı yere yapılabilir (altbenliğin kaosu) veya gösterenler dünyasıyla karşılaşmaya (çocuksu, çocuksu cinsellik) ya da halledilmesi gereken uyarılmaya karşı olgunlaşmamışlık (infans) üzerine yapılabilir; ancak hepsi söz konusu olanın bir cinsel hareket olduğunu ima ederler."[5]

---

4 Clotilde Leguil, *L'Etre et le Genre*, PUF, Paris, s. 14.

5 Dominique Suchet, "La Presence de la Mort Derriere la Sexualite: Une condition Pour un Commencement de la Vie Psychique de le Representation", EPF, Bulletin, 72, Weprint, Luxembourg, 2018, s. 169.

Burada birçok yazarın birbirinden farklı kavramlarına başvurulabilir.[6] Ancak Dominique Suchet, Piera Aulagnier'yi izler; onun kökensel (*originaire*) kavramını bu izleği tanımlamak için önerdiği terim olarak ele alır.[7]

Öncelikle Piera Aulagnier'nin yaklaşımını özetlemekte yarar var. Öncelikle onun "Yorumun Şiddeti-Piktogramdan Açıklamaya" adlı kitabından yola çıkacağım. Konu elbette ilk tasarımın (*representation*) oluşumu olacak.

Tasarım nedir? Şöyle diyor Aulagnier: "Tasarım etkinliği sözü ile organik etkinliğe özgü metabolizasyon uğraşının ruhsal eşdeğerini anlıyoruz. Bu sonuncusu hücresel yapıya heterojen olan bir unsurun reddedilmesi ya da tersine ona homojen hale gelen bir maddeye dönüşmesi işlevini tanımlar. Bu tanımlama her yönüyle ruhsallığın ortaya koyduğu uğraşa uygulanabilir, tek farkla ki, söz konusu olan içe alınan ve metabolize edilen unsur fizik bir madde değil bir bilgi unsurudur (*element de metabolisation*)."[8]

Piera Aulagnier daha sonra önerdiği gelişimsel modelini şöyle tanımlar:

> Bizim modelimiz ruhsal etkinliğin üç tür işleyiş tipinden oluştuğu varsayımına dayanır ya da uç tür metabolizasyon sürecine: kökensel

---

6 Didier Anzieu'nun biçimsel gösterenler (*signifiants formels*) olarak tanımladığı "niteliklerin ruhsal tasarımlarıyla ruhsal kapsayanların benlikte yarattığı etkilerin ilk betimlemeleridir (*figurations*)". Guy Rosolato ise sınır çeken gösteren (*signifiant de demarcation*) ile "nesne-tasarımları dunyasında ilk birliği sınırlayan ilk duyumsal zıtlıkları ve boylece bunların tasarımsal gösterenler dunyasında farklılaşmasını" tanımlar. Jean Laplanche ise hem "dil oncesi çocuk" (infans) hem de anne için çifte bilmecesel (*enigmatiques*) olan mesajların-iletilerin çocuğun düşünemediği duyumlarını hem çevirdiğini hem de kaydettiğini soyler ve one gore cinsel olan yaşamsaldır. Fransızca cinsel (*sexuel*) ve yaşamsal (*vital*) sözcüklerini birleştirip yeni bir sozcük yaratır: "sexual".

7 Burada Piera Aulagnier'yi (1923-1990) kaynak olarak seçmemin birkaç nedeni var. Birincisi biyografik bir neden: Fransa'da psikiyatri uzmanlık formasyonumun ilk yıllarında Sainte-Anne Hastaneler grubunun bir bölumü olan "SM.22-Henri Rousselle" Pavillon Esquirol'de çalışırken her hafta salı gunu ona olgu sunanlardan biri olarak Aulagnier'yi kişisel olarak tanımış ve çalışmış olmam. O nedenle Türkiye'ye dondukten sonra ilk yazılarımda onun kuramına gonderme yapmıştım. İkincisi ise guncel bir neden. Istanbul Psikanaliz Derneği bunyesinde formasyondaki psikanalistlerin çalışmalarına konuk formatörler olarak destek veren iki Fransız meslektaş, Dominique Suchet ve Joelle Picard'ın onun kuramından hayli etkilenmiş olmaları.

8 P. Aulagnier (1975), *La Violence de l'Interpretation du Pictogramme à l'Enonce*, PUF, Paris,1991 s. 25-26.

> süreç, birincil süreç, ikincil süreç. Bu süreçlerin etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan tasarımlar sırasıyla piktografik tasarım ya da piktogram[9], düşlemsel tasarım ya da düşlem, duşunsel tasarım veya açıklama'dır (*enonce*). Bu etkinliklerin sonucunda orta çıkan düzlemler ise, tasarımlayan (*representant*), düşlemleyen (*phantasmant*) veya sahneye koyan ve açıklayan veya Özne-ben (*Je*) dir.[10]

Genel çerçevemiz bu, ancak bir başka noktanın daha altını çizmek gerekir. Aulagnier 1989'da yapılan "Ergenlikte Narsisizm" başlıklı Monako sempozyumunda "Kendine bir geçmiş oluşturmak" başlıklı yazısında şöyle der: "bu bir bellekleştirme ve bir tarihlendirme uğraşıdır, böylece geçmiş bir olay, sonsuza kadar yitmiş olan bu biyografinin içinde ve onun sayesinde ruhsal olarak var olmayı sürdürür."[11] Suchet, Aulagnier'nin ergenlik için öne sürdüğü bu yaklaşımının ruhsallığın dönüştüren tüm aşamaları için uygulanabileceğini düşünür. Çünkü özne-benin ürünü olan bir biyografinin var olması ve varlığını sürdürebilmesi ancak yaşamın sonuna kadar sürmesine bağlıdır. Öyleyse yaşamın başında olup bitenlerin bir şekilde ruhsal yaşamdaki varoluşlarını, izlerini sürdürüyor olmaları gerekir. Böylece ruhsallık, değişim ve sabitlik ilkelerinin çatışmasında özdeşimsel sürekliliği garanti altına almaktır.

O nedenle ruhsallığın gelişimini de bir süreklilik olarak düşünüyorsak, çocuksu cinselliği ve elbette daha sonrakini de bir biyografinin tutarlılığı içinde düşünmemiz gerekir. Bu bağlamda çocuksu cinsellik de yaşamın ilk anlarının devamı olacaktır. Şöyle diyor Suchet: "Yeniden anımsamayla bulunan çocuksu cinsellik kendini koruma işlevlerine dayanarak oluşur ve simgeleştirme ve bağ kurma sürecine boyun eğer. Süreçsel bir hareket içinde erojen bölgeler üzerinde etkin olan farklı kısmi dürtülere dahil olur. Erin-

---

9 Piktogram (piktograf olarak da adlandırılır) şematik grafik bir tasarımdır, gösterge işlevi gören bir çizimdir. Sözel dillerde yazının yerine geçer. Mısır hiyeroglifleri de hem görsel ama hem de sessel gösterenleri belirtmek için kullanılmışlardır. Örneğin güneş resmi bir yerde güneş anlamına gelirken başka bir yerde o sözcukteki "Re" sesini belirtmek için kullanılmıştır.

10 Aulagnier, *agy*, s. 26.

11 Piera Aulagnier, "Se Construire un Passe", *Journal de Psychanalyse de l'Enfant*, 7, Bayard ed, Paris, 1989, s. 192. Bu metne gönderme yaptığım ve yukarıdaki dip notta da sözünü ettiğim yazı için bkz. "Kendini Tarihlendirme Surecı olarak Ergenlik ve Psikoterapi", *Ergenlik ya da Merhaba Hüzün*, Bağlam yay., İstanbul, 2000, s. 49-54.

liğin sonradan tamamlanan biçimde düzenlediği ve garantilediği oidipal gelişimin cinselleştirmesine veya cinselliksizleştirmesine doğru uzanır. Genitalin öncelliğine uygun olarak cinsler arası farklılığa gönderme yapar ve türün gözünde üremeyi ve öznenin gözünde nesnelliği hedefler."[12]

İşte bu cinselleşmiş cinselliktir (*sexualite sexuee*). "Cinsel (sexuel) ise bağsız, delice ve her zaman bastırılmıştır ve eylemsel ve varsanısal ortaya çıkışlarla geri döner ve sürekli kendini yineler. Israrcıdır, gelişmez ve değişmez. Bu bir durumdan çok bir güçtür, cinsel farklılığın dışındadır, genital değildir ama pregenital de değildir. Düzensizdir, oto-erotiktir, çok yönlü sapkındır, bir önceliğe dirençlidir. Hiçbir cinsel nesne tanımaz, yalnızca oto-erotik hareketleri doyuranlara bağlanır: erojen bölgeler tarafından yönetilen farklı biçimlerde bir arada olabilen kısmi nesneler, kısmi dürtüler, onun hem kaynağı hem de hedefidir. Çocuksu cinsellik (*la sexualite infantile*) cinsel ve kendini koruma dürtüleri arasında bir çatışmadan oluşuyorken, çocuksu cinsel (*le sexuel infantil*) erojen bölgelerin kendini korumalarını ortadan kaldırır, doyumdan çok uyarılmayı hedefleyerek haz ilkesini geçersiz kılar."[13]

Ama böylece ruhsallığın kalbinde gerçek bir dürtüsel kaynak hak arama isteğini (*revendication*) ayakta tutar, bu her zaman güncel olan bir cinselin travmatik ve dinamik niteliğini oluşturur. Bu bütün, anlama olmadan, öznesiz ve nesnesiz olarak, iç ve dış da olmadan ve gerçek anlamda duygu ve tasarım da olmadan (daha çok duygu tasarımlarının tasarım duygularından ayrışmadığı) bir şekilde yaşanır. İkinci bir evrede ve sonradan tamamlanarak bu izler çevirileri ve yorumlarıyla karşılaşırlar. Freud'un dediği gibi cinsel "bir tür çok önemli yaşamsal deneyim" oluşturur, sonra uyarım, tasarımın ruhsal etkinliği ile düşlemle yolundan çıkar.

Soru o zaman bu ilk cinsel çekirdeğin niteliği üzerine olacaktır, onun işleyişinin süreçleri ve tasarımsal yaşamdaki tersine dönüşünün biçimleri üzerine olacaktır. O zaman yeniden ele alalım.

İki unsur var elimizde. Biri dürtüsel hak iddiasını birincil veya ikincil süreçlere yöneltir ve böyle bağ kurma ve cinselleşmeyle dönüşmesi yoluna sokar ve önce çocuksu cinselliğin sonra genital

12 D. Suchet, Un commencement Sexuel, *Revue française de psychanalyse*, T. 79, S. 5, *Le Sexuel Infantile et ses Destins*, 75eme CPLF, PUF, Paris 2015. s. 1427.

13 D. Suchet, agy, s. 1477.

cinselliğin senaryolarını gerçekleştirme sözünü verir. Cinsellik (*sexualite*) budur.

Öteki parça ise tasarımlardan yola çıkar ve bastırma yolunu seçer, onların hak istemeleri kabul edilemez bulunmuştur; işlenmemiş, bastırılmış ama her zaman ihanete hazır olarak kalırlar. Bastırılmış olan ilk izlenimlerin henüz özümlenmemiş izlerine, bedensel düzenlenmeden kaynaklanan dürtüler katılır ve bunlara yaşamın hemen başında duyumlar, çevreyle ilgili ve özellikle anneyle ilgili yaşantılar eklenir. İşte cinsel (*sexuel*) olan budur.

Bu ikisinin bütünü bir yığın oluşturur. Bu yığına ki altbenliğin kaosu da denebilir, Freud özoluşsal ve soyoluşsal kalıtın izlerini de ekler. Bu yığın cinsel ilk bastırmanın nesnesidir ve uygun doyumun yasaklandığı bu izlenimlerin dürtüsel enerjisi sürekli bir uyarım kaynağıdır.

İşte Piera Aulagnier'nin kökensel süreci önermesi bu durumun işleyişinin özgünlüğünün kavranmasına olanak tanımıştır. Bu süreç tasarımsal varoluşu olmayanı işleyebilme olanağına sahiptir, yani yeniden kaydı yapılmamış olanı ama yine de yaşam boyunca, Bion ve Winnicott'ın da gösterdiği gibi, öznenin deneyimlemediği izler olarak var olmayı sürdürürler.

Bu süreç bir tür işleyişin etkisi gibidir: kendi/kendi olmayan, iç/dış, beden/ruhsallık, benlik/dünya farkı yoktur, izlere yapılan yatırımın niteliğinin farkı vardır (tam anlamıyla tasarımdan söz edilemez, yalnızca duyumsal-hareketsel [sensori-motrice] izler saklanır ve onlara yatırım yapılır veya atılır ve yatırımsız bırakılır) ve ruhsallık bunları bağlantılandırarak, bir bilgiye ve onun kaydına bağlayabilmekle doğar. Kaydı yapılan tasarımlanabilir (şey-tasarımı budur işte) ve ruhsallık böylece oluşur.

Psikanalizin gerçek buluşu çocuksu cinselliğin tam kalbinde bir çocuksu cinselin, her türlü uygun gelişime uygun olmayan bir parçanın, kökensel olmaktan çok eskil olan[14], her türlü önceliğe

14 Psikanaliz bir başlangıç ve sonrası bilimidir. Kokensel (*originaire*) ve eskil (*archaique*) başlangıca gonderme yapan ve çoğu kez birbiri yerine kullanılan terimlerdir. Buna birincil (*primaire*), ilkel (primitive), temel (fondamental) vs gibi kavramlar eklendiğinde tanımlamalar haylı karışacaktır. Ancak basitçe ve Freud'a sadık kalarak kokenselin bireysel başlangıca, eskilin ise toplumsal başlangıca gonderme yaptığını söyleyebiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz. "L'originaire et l'Archaique", *Monographies et Debats de Psychanalyse*, PUF, Paris, 2007.

dirençli, sınırsız bir uyarım arayışında, tüm yaşam boyunca etkin vahşi bir çocuksu cinselin var olduğunu göstermesidir. Bu çocuksu cinsel kavrayışı psikoseksüalitenin (ruhsal cinselin) doğuşunu açıklar ve eskil veya kökensel olanın cinsel niteliğini belirler.

Ancak cinsel dürtüselin bir cinsellik kaydı olarak dönüşümü yani uyarımın bir tasarıma dönüşümü ise düşlemsel etkinlikle bağlantılıdır. Şimdi sıra düşlemin nasıl oluştuğunu anlamaya geldi.

Düşlem maddi gerçeklikle ruhsal gerçeklik kıyılarının arasında yer alır, bilinçdışı arzunun gerçekleştirilmesini dile getirir ve ona onun tasarımı olanağını sunar, duygulanım ile tasarımı birbirine bağlar. Düşlemin oluşumunun özel koşulları onun ortaya çıkışı ile bir yandan süreçsel cinsellik ve bastırılmış cinsellik arasındaki farkın ve buna bağlı olarak tek harekette bilinçdışı ve bastırmanın oluşumunu ortaya koyar.

Bu koşullar Freud tarafından 1919'da 'Bir çocuk dövüldü'[15] düşleminin analizinde gösterilmiştir. Bu çok önemli metin kanımca düşlemin ne olduğunu, nasıl oluştuğunu ve elbette psikanalitik uğraş sırasında aktarımla ortaya çıkışını açıklayan temel metindir. Ancak kısa bir özet yapacağım.

Bu metinde düşlemin oluşumunda üç yüzeyin olduğunu söyler Freud. Bilinçli, belirsiz bir yüz: "bir çocuk dövüldü"; oidipal gizil bir yüz: "babam nefret ettiğim çocuğu dövüyor" ve bir ara yüz, bilinçdışı, hiç bir zaman anımsanmayan ve ancak aktarımda ortaya çıkacak olan: "babam beni dövüyor, babam beni seviyor."

Bu ara yüz bedensel ve düşünsel unsurların tasarımsal bağlantı yeridir, bu bağlantı erotojenliğe olanak tanır. Bu, sürecin eklemlenme yeridir, dünya (öteki) ile bedeni bağlantıya sokar ve yeterince ensestüöz bir anneyle olan temas, dil, düşlem, duyumsal ve ruhsal fiziksel etkinlikten doğar. İşte o nedenle bilinçdışı cinsel düşlem analiz sırasında, aktarımın ve yorumun hareketiyle dile getirilir, yani sonradan tamamlanır. Çocuksu uyarılmasının bilinçli sadist içeriği (bir çocuk dövüldü) libidinalize olarak bir düşlem haline gelir, kendine yönelik mazoşist ve otoerotik niteliğine kavuşur (babam beni dövüyor, babam beni seviyor).

15 S. Freud (1919), "Un Enfant Est Battu", *OC XV*, s. 115-146.

Seansta dile getirilen analistin *reverie*'si, hülyası içinde duyduğu-gördüğü işte bu çocuksu cinselliğin, cinselin sürekliliğinde seans sırasında ortaya çıkardığıdır.

SONUÇ OLARAK

Burada cinsiyet kimliği sorununu (Freud'un bu şekilde tanımlamamış olmasına karşın) tartışırken, bunun, psikanaliz ruhsallığın temeline cinselliği koyduğu için çok temel bir kavram olduğundan hareket ettim. O nedenle ruhsallığın oluşumunun temeline-kökenine-eskiline şüphesiz hayli eksik olarak yer verdim ve çocuksu cinsellik, cinsel ve düşlem kavramlarına yer verdim. Cinsiyet kimliğini yalnızca toplumsal bir kavram olarak ele almak eksik olacaktır çünkü.

Bu kuramsal anımsatma ve değerlendirmeler konuşmamın başında söz ettiğim, 21 Eylül 2012'de yüzüncü yaşını kutlamaya birkaç ay kala, hayli hareketli bir yaşamdan sonra dünyamıza veda eden Henry Bauchau'nun mitolojik üç kitabından biri olan *Diotime ve Aslanlar*'ın kahramanı Diotime'i unutturmadı elbette. Onun savaş sonrası Parisi'nde Blanche Reverchon-Jouve[16] ile yaptığı analiz, çalışma alanını değiştirmesine neden olur ve bir ergen gündüz hastanesinde psikanalist olarak çalışmaya başlar. Bauchau'nun psikanalizden hayli etkilenen mitolojik üçlemesinden ikincisidir *Diotime ve Aslanlar*.[17]

Diotime annesinin "bu klanın geleneklerine aykırı" yaklaşımına babasının "o zaman yeni gelenekler oluştururuz" sözüyle yoluna devam eder ve aslanla savaş törenine katılarak bir aslanı öldürür. Yeni geleneklerin (elbette çelişkili bir deyiş farkındayım) oluşmasının bedeli hem çocuğunun hem atası Cambyse'in ölümü

16 Blanche Reverchon-Jouve'un (1879-1974) nöroloji uzmanlığı eğitimi sırasında Joseph Babinski'nin öğrencisi olduğunu, 1923'te *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'nin Bernard Groethuysen ile birlikte Fransızcaya ilk çevireni olduğunu, 1927'de Viyana'da Freud ile tanıştığını, daha sonra Paris Psikanaliz Kurumu'nun (SPP) üç kurucusu Eugenie Sokolnicka, Rudolph Loewenstein ve Rene Laforgue'un analizinden geçtiğini eklemek gerekir.

17 Diğer ikisi *Oidipus Yolda* ve *Antigone*'dur. Tüm bu kitapların Metis yayınları tarafından Türkçe'ye çevrildiğini de belirtmem gerekir.

olacaktır. Yaşamının önemli bir bölümünde ergenlik konusunda uzman bir psikanalist olan Bauchau, Winnicott'ın büyümek için annebabayı öldürmek gerektiğini önerdiğini anımsatır bize böylece.

Çocuğunu olduğu gibi kabul etmek, cinsiyetçi geleneklerden uzak durmaya çalışarak. Dün gösterilen "Benim Çocuğum"[18] filmi bunu belirtmiyor muydu? Aslında bir ergenlik öyküsü olan, çocukluktan erişkinliğe geçiş sürecini anlatan *Diotime ve Aslanlar*'ın verdiği en önemli mesajlardan biri de budur.

Bütün bunlar bizi cinsiyet kimliği sorgulamasından uzaklaştırmamalı elbette. "Cinsiyet kimliği bireye nasıl ulaşır?" Buna çocuksu cinsellik ve cinselden yola çıkarak yanıtlar aramaya çalıştım.

Ama eksik kaldı elbette. O nedenle bir kez daha başa, Clotide Leguil'in *Varoluş ve Cinsiyet* kitabına geri dönüyorum. Lacan'dan sonra Erkek/Kadın sorununu tartıştığı kitabında Leguil, Billy Wilder'in 1959 tarihli ve dört Oscar alan "Bazıları Sıcak Sever" filmine gönderme yapar.

Wilder bu filminde ABD de içki yasağı zamanı Şikago'daki gangsterlerden kaçmak için müzisyen kadın kılığına giren iki adamla (Tony Curtis ve Jack Lemmon) bir kadının (Marilyn Monroe) öyküsünü anlatır. Üçlü, Florida'ya hayli hareketli bir yolculuk yaparlar. Billy Wilder filmde cinsiyet kimliğinin basmakalıplıklarını olasılıkla hayli eğlenerek aktarır beyaz perdeye.

Konuşmamı filmden unutulmaz bir diyalogla bitirmek istiyorum. Jack Lemmon (Daphne) ona âşık olan milyarderi reddetmeye çalışır. Şöyle gelişir diyalog:

– Ben sizinle evlenemem, gerçek bir sarışın değilim çünkü.
– Hiç önemi yok.
– Annenizin gelinliğine de sığamam bu halimle.
– Önemli değil, yenisini yaptırırız.
– Ama biliniz çok sigara içiyorum.
– Ona da alışırım.
– Çok korkunç bir geçmişim var. Üç yıl bir müzisyenle yaşadım.
– Sizi affettim.

18 2013 tarihli "Benim Çocuğum"; yönetmen Can Candan'ın belgesel türündeki bir filmdir.

– Çocuk sahibi de olamam.
– Olsun evlat ediniriz.
Ve sonunda peruğunu çıkararak haykırır:
– Ben bir erkeğim.
Ve milyarderin ünlü yanıtı:
– *Nobody is perfect!* (Kimse mükemmel değildir!)

Mahremiyetin Doğuşu Olarak Ergenlik ve Sosyal Medya[1]

MAHREMİYET NEDİR?

Türkçede kullanılan "mahrem" Arapça "haram" yani yasak sözcüğünden gelir. "Başkalarından saklanan, başkalarına söylenmeyen gizli şey" demek olduğu gibi "yakın akraba olduğu için evlenilmesi yasak olan" ve "bir kimsenin sırlarını bilen kişi, sırdaş" anlamlarına da gelir.[2] Öte yandan bu sözcüğün Batı dillerindeki karşılığı olan intimite/intimacy, Latince *intimus*'tan gelir ve bu *interior* "iç" sözcüğünün dilbilimsel anlamda üstünlük bildiren biçimidir, yani "en iç" demektir[3]. Bir insanın en derininde, en içinde olana gönderme yapar. Yakın, özel, kişisel, özden demektir.

İnsanlar arası ilişkilerin mahremiyet boyutu üzerinde en çok sosyologlar, antropologlar ve özellikle seksologlar durmuşlardır. Bu elbette şaşırtıcı değildir. İtalyan psikiyatr ve seksolog Willy Pasini *Mahremiyete Övgü*[4] adlı kitabında, mahremiyet konusundaki görüşlerin kapsamlı bir değerlendirmesini yapar. Kimileri tarafından bir zayıflık olarak değerlendirildiğini, kimilerince ise bir ayrıcalık olarak görüldüğünü belirtir. Ona göre, tüm bu tartışmalara karşın ortak görüş mahremiyetin çeşitleri olduğu ve bunların kimi kez birbirine zıt durumları ortaya çıkarabildiğidir. Sözcüğün Arapça karşılığının yasak ve gizli anlamlarına gelmesi, mahrem sözcüğünü kullananlar için bu zıtlıkları şaşırtıcı olmaktan çıkarır.

---

1 25 Şubat 2017 tarihinde İstanbul Psikanaliz Derneği ve Robert Lisesi tarafından ortaklaşa düzenlenen 10. Okul ve Psikanaliz sempozyumunda yapılmış konuşmanın metnidir.

2 Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 1983; *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı yay, İstanbul, 2006.

3 Petit Robert, Le Robert, Paris, 1989; Gaffiot Dictionnaire Latin Français, Hachette, Paris, 1989.

4 Willy Pasini (1991), *Eloge de l'Intimite*, Fr çev. M-F. Brouillet, Payot, Paris, 1996.

Pasini, Schaefer ve Olson'un "mahrem deneyim" ile "mahrem ilişki" arasında bir ayırım yaptıklarını belirtir. Mahrem deneyim belirli bir yerde, belirli bir süre içinde gerçekleşir. Pasini burada mahrem deneyim için psikanalistlerin de hemfikir olacakları bir niteliğe dikkat çeker. Mahrem deneyimde kişisel düşlemler dış gerçekliği değiştirmeyi amaçlayabilirler. Örneğin psikanalistlerin aktarım ve karşı aktarım dedikleri yani psikanalitik sürecin temel unsuru, analizanın ve elbette analistin bilinçli ve bilinçdışı düşlemlerinden kaynak alır. Willy Pasini'ye göre yer ve zaman, ki mahrem deneyimde bunlar kısıtlıdır, bu düşlemlerin gerçekleşmesini engeller. Oysa mahrem ilişki tam tersine belli bir yere bağlı değildir, her yerde olabilir ve ayrıca zaman da tarafların arzu ettikleri gibi değişken olarak kullanılabilir. Böylece mahrem deneyimin düşlemleri dış gerçeklikte kendilerine yer bulurlar, onu değiştirirler ve mahrem deneyim, mahrem bir ilişkiye dönüşür. Ancak psikanaliz söz konusu olduğunda psikanalitik çerçevenin varlığı yani kurallar, psikanalist ve analizan arasındaki mahrem deneyimin mahrem bir ilişkiye dönmesini engeller. Bu ayırımı mahrem deneyim ve mahrem ilişki ayırımını bundan sonraki tartışmalarımız için aklımızda tutalım.

ERGENLİK VE MAHREMİYET

Öte yandan ergenlik mahremiyetin ilk ortaya çıktığı dönem olmasa da farkına varıldığı ve vurgulanmaya başladığı dönemdir. Aslında ilk mahremin ötekilerin ulaşımına yasak olan zihinde başladığını yani ilk düşüncenin ortaya çıkışıyla oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çocuk düşüncelerinin başkaları tarafından ulaşılamayacak bir alanda gizlenebileceğini fark ettiğinde hem müthiş bir coşku duyar hem de korku. Çünkü tümgüçlü annenin ulaşamayacağı bir alanın ortaya çıkışı onun gücünün de sınırları olduğunu gösterir. Anneler "senin gözünden okurum ne düşündüğünü" deseler de ergenler mahremiyet alanlarının geri dönüşsüz bir şekilde oluştuğundan ve giderek geliştiğinden artık emindirler.[5]

5 Çocukta düşüncenin gelişimiyle ilgili yazılar için bkz. *Psikanaliz Yazıları* 13, "Psikanaliz ve Düşüncenin Gelişimi", Bağlam yay. İstanbul, 2006.

Oysa ergenlikte ortaya çıkan, öncelikle bedensel ve buna eşlik eden düşlemsel mahremiyettir. Şüphesiz ikinci cinsiyet belirtilerinin ortaya çıkması ve bedenin dölsel (genital) olgunluğa ulaşması bireyler arası ilişkileri farklı bir düzeye taşıyacaktır: arzulanabilir ve arzulayabilir bir bedene sahip olmak. Bunun hem birey için hem de toplum için mahremiyeti yani yasağı gündeme getirmesi kaçınılmazdır. Ergenin bedeni artık annesinin yıkamasına olanak tanımayacak kadar gelişmiştir. Gerçi anneler "sırtını sabunlayayım yavrum" diyerek banyoya dalmak isteseler de kapının artık kitlenmiş olduğunu fark ederler. Şüphesiz ergenin odası da artık kapı vurulmadan girilmeyen bir mekâna dönüşmüştür. Kimi kez ergenlerin kendi mahremiyetlerindeki bu değişikliğin farkında olmadığı ve çevresinin "büyüdün artık iç çamaşırınla dolaşma evde" uyarılarına maruz kaldıkları da görülür.

Öte yandan düşlemler ve özellikle cinsel düşlemler yepyeni bir "ötekilere yasak" yani mahrem bir alanın ortaya çıkışına neden olur ki bu da ruhsallığa geri dönüşsüz yepyeni bir nitelik kazandırır. Bu düşlemsel mahremde bugün sosyal medyanın sağladıkları önemli bir yer tutmaktadır.

SOSYAL MEDYA VE MAHREMİYET

1789 Fransız Devrimi'yle yepyeni bir dönem açıldı insanlık için, "eşitlik, kardeşlik ve özgürlük" insan olmanın, insan olarak kalabilmenin koşulları ve kuralları olarak kabul edildi. 19. yy. böyle başladı. Sonra 1917 Ekim Devrimi oldu, ki yüzüncü yılındayız, insan haklarına emeğin ve emekçilerin hakları da eklendi. Ve böylece yirminci yüzyıla demokratik ve laik devletin yanı sıra sosyal devlet tanımlamalarıyla da girildi. 1990'lar ve 2000'ler ise cep telefonu, bilgisayar, internetin yarattığı iletişim devrimine tanık oldu. Böylece iletişim hakkı insan haklarının arasındaki yerini aldı. Devlet de artık iletişim devleti olmak zorundaydı. Belki de tam olarak farkında değiliz ama bir devrim yaşadık, yaşıyoruz ve bunun etkileri tıpkı Fransız ve Ekim devrimleri gibi tüm insanlığı çok uzun süre etkileyecektir. Bugün tartıştığımız sosyal medya, içinde yaşadığımız iletişim devriminin önemli bir parçası.

Ancak tüm devrimlerden sonra olduğu gibi bazı soru, sorgulamalar gündeme gelebilir. Bunlar gelecekle ilgili meraktan kaynaklanabilir: "Bundan sonra neler olacak?" Ya da endişeden doğabilir: "Her şey değişti mi? Her şey değişecek mi?" Sanırım gerek bu toplantının konu seçimi sırasında olsun, gerekse bugünkü konuşmalar sırasında merak ve endişe arasında gidip gelindi ve gelinecek. Zaten söz konusu olan gençler-ergenler olunca merak ve endişe arasında gidip gelmek çok da şaşırtıcı değildir.

Bu çerçevede sosyal medya "mahremiyetin tanımını değiştirdi mi, ona yeni bir içerik mi verdi?" diye sorabiliriz. Ve dahası merakla "mahremiyet bundan sonra nasıl olacak, bunu artık nasıl tanımlayacağız?" diye de sorabiliriz. Ya da endişeyle mahremiyetin tehlikede olduğunu ve hatta yok olabileceğini bile düşünebiliriz.

Öncelikle bir değişim var mı ona bakalım. Bu konudaki tartışmalar önce 2000'li yılların başında televizyonla ve özellikle bir televizyon programı etrafında başladı. Hemen hemen bütün ülkelerde yayınlanan "*Loft Story*" bizdeki adıyla "Biri Bizi Gözetliyor" yalnızca çok büyük bir ticari başarı getirmekle kalmadı, ama aynı zamanda mahremiyet konusunun yeniden tartışılmasına neden oldu.

Bu yayın mahrem, kişisel, özel olanın yeniden sorgulanmasına yol açtı. Bu konuda en çok düşünen ve yazan psikanalistlerden biri de, İstanbul'a birkaç kez davet etmiş olduğumuz Fransız psikiyatr-psikanalist Serge Tisseron'dur. Tisseron, bu tür televizyon programları, cep telefonları ve internetten yola çıkarak mahremiyetteki değişim üzerine yeni bir kavram önerir: "dışsıllık" (*extimité*). Fransızca mahremiyet *intimite* demektir, içe gönderme yapmaktadır. Tisseron ise *extimité* diyerek dışsallığa gönderme yapmış olmaktadır.

Tisseron mahremiyetin insani bir hak olduğunu ve totaliter rejimlerin devletin her şeye karışabileceği tezinden hareket ettiklerini belirtir. Orwell'in *1984* romanı bunun güzel bir örneğidir. Tisseron mahremiyet hakkına karşın bir yandan özel ve kamusalın sınırlarının sürekli sorgulanır olmasının, bir yandan da herkes için, her zaman aynı olmamasının bu konuyu tartışmalı hale getirdiğini belirtir. Ancak Tisseron günümüzde dışsıllığın çok daha fazla gündemde olduğunu belirtir. Onun dışsıllık olarak ortaya attığı kavram "bireyin özel yaşamının bir bölümünün ruhsal ve fiziksel

olarak öne çıkarılması eğilimi"[6] demektir. Bu eğilim ona göre insanoğlunda yaşamının başından beri vardır. İnsanlar iç dünyaları hakkında ötekilerle iletişime geçme arzusundadırlar. Bu yalnızca bir dışsallaştırma gereksinimi değildir. İnsanlar yaşamlarının belli unsurlarını dışsallaştırıyorlarsa bu onları daha iyi sahiplenebilmek, yani ötekilerde yarattıkları tepkilerden yararlanarak farklı bir biçimde içe yansıtma (*introjection*) içindir. Yani dışsallık arzusu aslında daha zengin bir mahremiyet/özdenlik oluşturmayı hedefler. Bu düzenlemenin yapılabilmesi iki ruhsal sürecin varlığını zorunlu kılar.

Birincisi iç dünyanın paylaşıldığı kişinin aynı değerler sistemini benimsemiş olduğuna inanmamız gerekir. O nedenle grup olguları önemlidir, özellikle ergenlikte/okulda. Bu, bireye kendi göndermelerinin paylaşıldığı garantisini verir ki bu önemlidir. Yani mahremiyetimizi /özdenliğimizi bir başkasıyla korkmadan paylaşabilmek için, onu kendimizle özdeşleştirmemiz, yani "o da benim gibi düşünüyor" dememiz gerekir. Ancak dışsallık süreci devam eder ve ötekinin bizimle aynı olmadığını anlarız, fark ederiz. O zaman onun yaklaşımını da kabul etmek için onunla özdeşleşim kurarız ve zenginleşmeye başlarız. Tisseron burada Abraham-Török'un içe yansıtma (*introjection*) kavramına gönderme yapar. Onlara göre insanın dünyaya ruhsal olarak uyum sağlaması için sahip olması gereken temel bir niteliktir bu. Yani ötekilerden aldıklarımızı içe atarız. Öte yandan Tisseron'a göre dışsallık eylemi tasarımların iletimi için üç yol kullanır; heyecan ve duyguları taşıyan hareketler, jestler; ruhsal ve somut imgeler ve sözcükler. Dışsallığın önemi insanı diğer hayvanlardan ayıran bu üç simgeleştirme biçimini de kullanıyor olmasıdır.

İnternette, cep telefonlarında kullanılan somut imgeler olan emojilerin neden bu denli yayınlaştığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımı kabul ettiğimizde sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte kendini bu denli dışsallaştırmanın mahremiyeti azaltmayıp zenginleştirdiğini de söyleyebiliriz o zaman. Hatta cep telefonları bize başkalarının yanında, kalabalıkta yalnız olmak, kendi içimize kapanmak veya o anda orada olmayanla iletişim kurmak,

6 Serge Tisseron, *L'intimite Surexposee*, Hachette, Paris, 2001, s. 52.

yani bir mahremiyet yaşamak olanağını vermiyor mu? Örneğin böyle bir konferansta bir yakınımıza bir mesaj göndererek sıkıcı konuşmalardan kendi mahremiyetimize kaçar, ondan gelecek yanıtlarla bu mahremiyetimizi sürdürebiliriz. Öte yandan yeni iletişim olanakları bizim mekânla olan ilişkimizi de değiştiriyor. Önceleri telefonda "Nasılsın?" diye sorulurdu, şimdi "Neredesin?" diye soruluyor. Bundan şunu anlıyoruz, mahrem yer kavramı değişiyor demek ki, kamusal alanda kalarak mahrem alana geçebiliyoruz daha kolaylıkla. Herkesin içinde ve her yerde mahrem bir konuşma yapabiliyoruz, yada kısa mesajlarla yazışabiliyoruz. Bu da bize mahremiyet konusunun hayli çetrefilli olduğunu göstermiyor mu?

CİNSEL VE MAHREM OLAN HEP AYNI MIDIR?

Cinsel olan her zaman mahrem, mahrem olan da her zaman cinsel değildir elbette. Ama her ikisi arasında önemli bir bağ da vardır. Willy Pasini bu ilişkiye iletişimi de katarak tartışır.

Ama burada önce oldukça klasik olacak bir kuramsal katkıyı dile getirmek istiyorum. Sigmund Freud *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* adlı kitabında çocukluktan beri var olan şefkat akımına ergenlikle birlikte şehvetin de eklendiğini belirtir. Yani erişkin cinselliği şefkat ve şehvetin bir arada olmasıyla belirlenecektir. Ancak her ikisinin ilişkideki oranı, kişiye, eşe, yaşa veya kültürel özelliklere göre hayli farklı olabilir. Bazıları için cinselliği harekete geçiren şefkattir. Onlar için duygusal, sıcak, şefkatli bir söz, hareket, tavır cinsel uyarılmayı sağlayabilir. Bazıları ise şehvetin ortaya çıkışından ve yaşanışından sonra şefkati bir tamamlayıcı olarak görürler. Kimileri ise, şefkatin tüm cinselliği ortadan kaldırdığını öne sürer. Bunlara Freud'un yanıtı yinelemeye gerek bırakmayacak kadar klasiktir. Ayrıca şefkatin sürekli ama şehvetin doğal olarak kesintili bir duygu olduğunu da unutmamak gerek.

Willy Pasini bu sorgulamaya iletişim unsurunu da katmıştı. Elbette hem şefkat hem de şehvet birer iletişim unsurudur. Ama yanlış anlamalara her zaman açıktırlar. Onun verdiği bir örneği bizden bir fıkra ile aktarmak istiyorum. Temel Fadime'ye el arabası

pozisyonunda sevişmeyi önerir. Fadime önce şiddetle reddeder. Temel ısrarcıdır, hediyeler ve güzel sözlerle Fadime'yi kandırır. Sonunda kabul eder Fadime, ama der ki: "Tek şartla, annemlerin mahallesinden geçmeyeceğiz." Bu öyküyü komik kılan elbette el arabası benzetmesinin faklı bir biçimde anlaşılmasıdır, yani bir iletişim sorununun varlığıdır.

Ama bazı çiftler tam tersine birbirlerinin dediklerini şıp diye anlarlar, biri leb der demez öteki Çorum'u anlar. Çift giderek "bizim şarkımız, bizim filmimiz, bizim lokantamız" gibi ortak bir dile sahip olmaya doğru gelişir. İletişim, mahremiyetin gelişimi için hem olanak sağlar hem de onu derinleştirir. Bir soru da budur zaten. Bugünkü iletişim araçlarımızın sağladığı olanakların cinsel mahremiyete olan etkisi nedir? Cinsel mahremiyet ortadan kalkmış mıdır, yoksa daha mı derinleşmiştir?

İletişim araçlarının gelişimi ile mahremiyet konusunda niteliksel değişimler olduğunu söylemek bana tutucu bir yaklaşım gibi geliyor. Olsa olsa niceliksel bir değişim söz konusudur. Deniyor ki, bugün sms'lerle, facebook, twitter vs yoluyla çok fazla erotik mesaj gönderiliyor. Nicelik olarak doğru olabilir bu. Ama nitelikte gerçekten bir atlama yaşadık mı? Şüpheliyim.

Dünün bazı aşk mektuplarının içeriği bugün bizleri utandırabilir. Emojiler mektup kâğıdının göz yaşıyla ıslatılmasının, hadi daha cesur olalım, mektuba iliştirilen bir saç teli ya da başka mahrem kılın yerine geçebiliyor mu? Ya kâğıda veya zarfa sıkılan parfümlerin kokularının, mektubun arasına sıkıştırılan kurutulmuş çiçeklerin inceliğinin yerine?

> Şimdi yatıyorum küçük Josephine'im, kalbim senin güzel çehrenle dolu, ama senden bu kadar zaman uzak kalmış olmaktan kırgın. Ancak umuyorum, birkaç gün içinde daha mutlu olacağım ve bana ilhamını verdiğin ateşli aşkın kanıtlarını içimden geldiği gibi gösterebileceğim.
>
> Bana yazmıyorsun, candan dostunu düşünmüyorsun artık, acımasız kadın! Bilmiyor musun ki, sen olmadan, senin kalbin olmadan, senin aşkın olmadan kocan için ne mutluluk var, ne de yaşam. Tanrım, ne mutlu olurdum, yıkanmana eşlik edebilseydim, sevimli omzun, küçük göğsün esnek ve sımsıkı, bunların üstünde yukarıda kıtır kıtır yenecek küçücük yüzün. Biliyorsun küçük siyah ormanı.

> Ona bin öpücük gönderiyorum ve içinde olacağım anı sabırsızlıkla bekliyorum. Her şey senin olsun, yaşam, mutluluk, haz, zaten sen de onları yapıyorsun.
>
> Josephine'in içinde olmak, Elysee'nin içinde olmak gibi. Ağzını öpmek, omuzunu, göğsünü, her yerini, her yerini.[7]

Napoleon Bonaparte'ın karısı Josephine'e Milano'dan yazdığı 21 Kasım 1796 tarihli mektup. Bugün bu içerikte hayli e-mail, sms, whatsapp mesajları yazıyoruz, ama umarım bu dile, bu inceliğe erişiyoruzdur.

Öyleyse mahremin niteliği değişmedi de belki dile getiriliş biçimi farklılaştı. Öncelikle söylememiz gereken bugunku iletişim çağının görsel imgeyi ön plana çıkarmasıdır. Emoji görseldir. Televizyon, bilgisayarla iletişim, internet, cep telefonu artık görseldir. Cinsellik söz konusu olduğunda buna şaşırmamalıyız. Freud "cinsellik kuramı üzerine üç deneme" adlı kitabında şöyle der:

> Görsel etki libidinal uyarılmanın en çok uyandığı yol olarak kalmaya devam eder. (...) Uygarlıkla birlikte bedenin saklanması cinsel merakı uyanık tutmuştur. (...) Bakmanın ve kendini göstermenin hazzında göz bir erojen bölgeye karşılık gelir.[8]

Öyleyse görsellik ve cinsellik ve elbette mahremiyet birbiriyle çok bağlantılıdır. (Şüphesiz diğer imgeler de örneğin ses önemli olmayı sürdürmektedir.) Ama imgenin, öte yandan özellikle görsel imgenin mahremiyetin kendisi değil bir tasarımı olduğunu unutmamalıyız. Mahrem içerdedir oysa imge dışarıda.

Mahremi göstermek, sergilemek deyişi bir oksimorondur. "Oxus" keskin, "moron" aptalca demektir. Bu keskin aptalcalık bazen anlamı kuvvetlendirmek için veya edebi sanat yapmak amacıyla, bazen de halihazırda kullanılan bir kavramı eleştirmek veya alaya almak için kullanılır. Oksimoronlara sıklıkla sıfat tamlamalarında rastlanır. Oksimorona yani birbiriyle çelişen ya da tümüyle zıt iki kavramın birlikte kullanımına örnek olarak, "özel halk

7 Aktaran Claire Teillard D'Evry. "Lettres d'amour de Henri IV à 'liberation'". *Autrement*, No: 81 L'intime, Autrement ed., Paris, 1986, s. 41-42.

8 S.Freud (1905) *Trois essais sur la theorie sexuelle*, Fr çev. Ph. Koeppel, Gallimard, 1987, s. 66-68 ve 85.

otobüsü", "bilim kurgu", "bakar kör" ya da konumuzla ilgili olarak "mahremiyet gösterisi"ni verebiliriz.

Mahremiyet aslında gösterilemez olandır, ama öte yandan onun gösterimine ancak ötekiler yoluyla ulaşabiliriz. Yani "mahremiyeti göstermek" hem oksimorondur hem de zıtlıktır. Biz kendimize mahrem olamayacağımıza göre –bu tam doğru değil aslında ama bunun sınırları psikanalizin alanına girer– mahremiyet için ötekine gereksinimimiz vardır.

O nedenle mahremiyet üzerine yapacağımız tüm bu tartışma ister istemez "ben ve öteki" arasındaki ilişkiyle ilgili olacaktır. Sohbetteki katkımı Jean Baudrillard'ın şu sözleriyle bitirmek istiyorum:

"Mahrem şefkatli bir şeydir, şiirseldir, dışsallığın, nesnelliğin, hakikatin şiddetinden kurtulandır, bir paylaşmadır, bir şefkatli suç ortaklığıdır. Burada bir düzenleyici alandayız. Kurallardan uzak bir oyundur bu. Yaşam bilgisi kitaplarında utanma-sakınma konusunda kurallar vardır, ama mahremiyet alanında nasıl davranılacağını gösteren bir bölüm yoktur. Mahremiyet yaşam bilgisinden kurtulur ama yaşam sanatına yakalanır. Mahremiyet kendini anlamla dile getirmez, sessizlikle, ölçülülükle, anlamın olmamasıyla dile getirir."[9]

Öyleyse yaşam sanatına yakalanmak için paylaşılan bu sessizliği, bu özdenliği/mahremiyeti insan olduğumuz için kabul edelim ve biz de onu yakalamaya çalışalım.

9 Jean Baudrillard, Jean Nouvel, *Les Objets Singuliers*, Calman Levy, Paris, 2002, s. 14.

Erinlikle Ergen Neye Erer?[1]

GİRİŞ

Başlık aynı kökun farklı sözcüklere evrilmesine gönderme yapıyor. "Erinlik" (*puberte*), "ergen" ve "ermek" hepsi aynı kökene sahip. Ermek "yetişmek, olgunlaşmak", "erişmek ulaşmak" ve "doğmak (gün erdi), açılmak" gibi birkaç anlama birden gelen bir sözcük. Bu başlıkta ben hepsine gönderme yaptım. Ancak Ali Algın Beyle başlığın İngilizcesi konusundaki yazışmamız konunun başka bir yönünü gösterdi bana. Erinlikle ergen "neye erer" mi, yoksa "nereye erer" mi demek gerek? Erinlik bedende ergenlik döneminde oluşan değişiklik ise erilecek olan da bedendir. Ancak neye ve nereye soruları bedenin bir şey mi (neye) yoksa bir yer mi (nereye) olduğu sorunsalını ortaya koyacaktır. Yani soru şu: Erinlikle bir şeye mi, bir yere mi eriliyor?[2]

Ergenlik üzerine yazan psikanalistler ergenlikteki dönüşümün değişik yönlerini ele alırlar. Ancak bir kısmı bedendeki değişimi başat olarak görür. Sigmund Freud 1905 tarihli çığır açan "Cinsiyet Kuramı" üzerine yazdığı önemli yapıtın üçüncüsünde ergenlik yerine erinlikten söz eder. Yani yaşamın bu döneminde bedende ortaya çıkan değişimden. Zaten Freud'un tüm yapıtında ergenlik yerine erinlik sözcüğünü yeğlediğini biliyoruz. Ancak daha sonraki psikanalistlerin bazıları ergenlikte oluşan kimlik değişimine, bazıları ergenin otoriteyle olan ilişkisine, kimileri

1 1 Aralık 2018 tarihinde İstanbul Psikanaliz Derneği tarafından düzenlenen 10. Bursa Psikanaliz Günleri'nde yapılan konuşmanın metnidir.

2 Ermek kökü hayli zengin çağrışımlara gebe. İsmet Zeki Eyuboğlu "er" kökünün Moğolca olduğunu soylüyor. Ancak er kökunun örneğin erkek sozcuğune koken oluşturmadığını, erkek'in güç anlamına gelen eski Turkçe erk ve Moğolca erke den türediğini one sürüyor. Ancak dillerin birbirine karıştığı ve bir bileşime doğru evrildiği de doğru. Örneğin "erdem" Sumerce ur ve Türkçe er/ur ve Turkçe Moğolca -dem ekinden koken almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ.Z. Eyuboğlu *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Sosyal yay. Istanbul, 1988, s. 238-239.

de onun akranlarla, ya da öğrenmeyle, yaratıcılıkla olan bağına vurgu yapmayı seçmişlerdir. Burada ergen analizanların psikanaliz tarihine yaptığı katkının, psikanalistlerin ergen analizanları anlamak için gösterdikleri çabanın tümü hakkında bir değerlendirme yapmam olanaksız. O nedenle erinliğin başat olarak bedende ortaya çıkan bir dönüşüm olduğundan yola çıkarak bedene ve beden imgesine öncelikle ağırlık vereceğim. Üstelik bu etkinliğin konusu da beden.

ERGENLİK VE BEDEN İMGESİ

Beden denildiğinde beden imgesinden söz etmeden olmaz elbette. Beden imgesinden (*body image*) ilk söz eden Avusturyalı psikanalist Paul Ferdinand Schilder'dir (1886-1940). Onun 1935 tarihli *The Image and Appareance of Human Body* (İnsan Bedeninin Görünüşü ve İmgesi) adlı kitabı bugün bir klasik olarak kabul edilir. Kitabı Fransızcaya çeviren François Gantheret'nin Fransızca basıma yazdığı önsözde dediği gibi "Onun asıl çabası iki gerçeklik düzlemi arasında bir bağ, bir eklemlenme kurmaktı: fizyolojik ilkeyle hareket eden maddi gerçeklik ve psikanalizin hedeflediği gerçeklik, yani bilinçdışının ve arzunun gerçekliği."[3]

Evet psikanaliz söz konusu olduğunda ve beden imgesi denildiğinde sözü edilen, beden hakkında bilinçli bir tasarıma sahip olmak değildir. Annie Birraux[4] şöyle diyor: "Psikanalizde beden imgesi olarak adlandırılan... bizden habersiz oluşan, tortulaşan bilinçdışı tasarım"dır.[5] Bu tasarım "yeni doğanın dış dünya ile kurduğu ve özne olarak var olması duygusunu ona verecek olan haz ve hazsızlık deneyimlerinin tarihinden"[6] oluşur.

---

3 Fr. Gantheret. Önsöz Paul Schilder (1960) *L'image du Corps*, Fr çev. Fr Gantheret, P. Truffert, Gallimard, Paris, 1968, s. 12.

4 Burada Fransız psikıyatr ve psikanalisti Annie Birraux'yu özellikle anmak istiyorum. Birraux ergenlik konusundaki önemli bir uluslararası kurum olan CILA'nın (Uluslararası Ergen Psikanalizi Okulu) kurucusudur. Kendisini birçok kez İstanbul Psikanaliz Derneği'nin etkinliklerinde ağırladık ve birkaç yazısını *Ergenlikte Değişim ve Erişkin Yaşama Geçiş* (Bağlam yay. İstanbul, 2013) başlıklı kitapta yayınladık.

5 Annie Birraux (1990) *L'adolescent Face à Son Corps*, Albin Michel, Paris, 2013, s.25.

6 A. Birraux, *agy*, s. 25.

Beden imgesi kavramı öznenin kendi bedenine yerleşmesinin tarihini içerir. Bu imge temelinde Freudcu anlamda erotiktir, yani hazza yöneliktir. Gelişimin çeşitli evrelerinde ortaya çıkacak olan deneyimler bedende, merkezi ve çevresel sinir sisteminde izler bırakırlar ve böylece bedenin bir bellek kartı (*carte memoire du corps*) oluşur. Bu kartın çok özel ve öznel bir şifresi vardır ve bu bilinçdışının derinliklerinde saklanmıştır. Bilinçdışının bilince, önbilince çıkan filizlerine düş, oyun, kurgu, resim ve Birraux'ya göre dil öncesini söze dökme çabasından başka bir şey olmayan yaratıcılıkla erişilir. "... beden imgesi bedensel söylemimizin dilbilgisidir (*grammaire*) ve özne benin (*je*) niteliğini koşullar"[7] der. Öyleyse öncelikle bedenimizden söz ettiğimizde işte bu dilbilgisine uygun olarak onu dile getiriyoruz. Ama öte yandan bedenimiz benliğimizi de belirlediğinden onun niteliğini de ortaya koyuyor. Demek ki burada birbiri içine geçen ve birbirini tamamlayan bir ilişki söz konusu.

Öte yandan erinliğin yol açtığı kabuk değiştirmenin (*mue*) en önemli aşaması dölsel (genital) işlevin ve dolayısıyla ötekinin ortaya çıkmasıdır. Şöyle der Birraux:

> Eğer ergen çocuksu bedenin ve onun ayrıcalıklarının yasını tutacaksa, özne bunu onu oluşturan beden imgesinden vazgeçmeden yapamaz ve dölsel ve üretici orgazmik işlevini ortaya koymak zorunda kaldığında bu onu kösnüllük (*sensualite*-şehvet) temelinde Ötekiyle buluşmaya zorlar.[8]

Öyleyse erinliğin getirdiği değişim bir yas sürecinden geçmeyi zorunlu kılar. Bu yasın tutulması elbette benliğin ayakta kalması, melankoliye düşüp nesnenin gölgesinde kaybolmaması için zorunludur. Yas tutulmadığında çocuksu bedenin gölgesi erişkin beden üzerine düşer, çocuksu beden yaşamakta ama erişkin beden var olamamaktadır.[9]

Bedendeki değişimin yalnızca boyun uzaması, kilonun artışı yönünde olmadığını ve ikincil cinsel niteliklerin ortaya çıkışıyla iç ve dışta hem anatomik hem de fizyolojik olarak önemli değişikliklerin gerçekleştiğini biliyoruz. Böylece bireyin bedeni erişkin biçimini

---

7 A. Birraux, *agy*, s. 26.

8 A. Birraux, *agy*, s. 26.

9 Anoreksiya nervoza olgularını böyle bir bağlamda çocuksu bedenin yasını tutamama olarak değerlendirebiliriz.

hem görünüm hem işlevsel yani hem anatomik hem de fizyolojik olarak kazanır. Fiziksel ve zihinsel yetileri onun üretici olabilmesini, elbette yeni anatomik ve fizyolojik kazanımları da üreyici olmasını sağlar. Bu da şüphesiz bedenin erotikliğine dölsel bir katkı getirecektir. Böylece bedenin o ana kadar bilinmeyen, bilinse bile işlevsiz organları etkin olmaya başlar. Overler ve uterus görünmez olmayı sürdürseler bile aylık döngünün başlamasıyla var oldukları ortaya çıkıverir. Ortalıkta olan ve o evreye kadar penise yalnızca görüntüde eşlik eden testisler de aynı şekilde artık bir işleve sahiptirler.[10]

Sigmund Freud'a göre çocuksu erotik (haz alan) beden, dürtünün fizyolojik kendini koruma işlevine yaslanarak oluşur. Öncelikle ağız beslenmek amacıyla kullanılırken ağızla yapılan emmek, ısırmak, öpüşmek gibi eylemlerin haz verdiği ortaya çıkar.[11] Böylece bu organ asıl işlevinin dışında başka amaçlarla da kullanılmaya başlanır. İnsan nereden başlar sorusuna "ağızdan başlar" yanıtını veren Pierre Fedida haklıdır. Freudcu gelişim kuramında erojen (haz yaratan) bölgeler ağız, anüs ve üretra olarak gelişir ve ergenlikte dölsel bölge (genital) dölsel-döl verici yeteneğin ortaya çıkmasıyla oluşur. Bundan sonra dölsel bölge başatlığı ele alır. Ama gelişimin yukarıdan aşağıya doğru bir yönde olduğuna dikkatinizi çekerim.

Oidipus karmaşası ve onun eşlikçisi kastrasyon karmaşası özne olmanın dikey-ordinat (kuşaklararası fark) ve yatay-absis (cinsler arası fark) eksenlerini verir.[12] Burada bir kez daha altını çizmek

10 Testisler konusuna, baba oğul ilişkisinin temeline değindiğim bir yazımda yer vermiştim. Ancak testisler soy zincirine bu denli önem veren bir disiplin olan psikanalizin nedense çok da önem vermediği organlardır. Talat Parman "Erkek olmak ya da üçün üçü olmak", *Psikanaliz Yazıları*, 5, Bağlam yay. İstanbul, 2002, s. 27-38.

11 Ağzın erişkin cinsel yaşamda, öpüşmenin, emmenin, yalamanın yanı sıra şiddet unsuru da içerecek biçimde ısırarak veya emerek morartmak için kullanımının cinsel folklorumuzun dikkat çekici, en azından başkaları açısından, unsurlarından biri olduğunu anımsatmak isterim. Tabi yine erişkin cinselliğinde kimi kez bir haz unsuru olarak kullanılan kötü-ayıp sözleri de unutmamak gerekir. Özellikle çocukların kötü-ayıp sözleri söyleyerek ne denli uyarıldıklarını da anımsatarak elbette.

12 Burada kastrasyonun her iki boyuta da gönderme yaptığını belirtmek istiyorum. Dikey kastrasyon kuşak farkını kabul etmek demektir, yatay olan ise cinsiyet farkını. Kastratif annebaba, çocuğuyla aynı kuşaktaymış gibi rekabete girer, kuşak farkını ve dolayısıyla birbirini tamamladığını reddetmiş olur böylece. Kastratif eş de cinsiyet farkını ve dolayısıyla cinslerin tamamlayıcılığını reddetmiş olur.

isterim, kastrasyon kavramı penisin olup olmaması demek değildir, her iki cinsin de eksik olması anlamına gelmektedir. Varoluşsal eksikliğe ve dolayısıyla tamamlayıcılığın zorunluluğuna gönderme yapar. Özne, eksikliğin ve ancak ötekiyle tamamlanabilirliğin gerçekliğine erinlikle birlikte erer. Bunun yalnızca bir fizyolojik gerçeklik değil aynı zamanda bir düşlem olduğu da unutulmamalıdır.

ERGENLİK TEMEL EKSİKLİĞİN VE DOLAYISIYLA TAMAMLAYICILIĞIN KABULÜ DEMEKTİR.

Çocuklar şüphesiz çok erken dönemde cinsiyet farkının ayırdına varırlar. Ancak niteliksel farklılığın ve onun gönderme yaptığı eksikliğin ve imgesel bir tamamlanma olasılığının ruhsal dünyada yer bulması kolay bir uğraş değildir. O nedenle ergenlikten bir süreç olarak değil bir uğraş olarak söz etmek daha doğrudur. Ergen bu uğraşta cinslerin tamamlayıcılığı düşlemi ile kastrasyon deneyimini aşar. İlk aşk ilişkilerinde ötekiyle kaynaşma arayışının arkasında bu düşlem vardır ve yaralanan çocuksu narsisizm bu şekilde tamir edilir. Ovidius'un aktardığı hermafrodit söylencesi, bir elmanın iki yarısı olmak, ruh ikizi bulmak vs.[13]

Piera Aulaginer bu tamamlayıcılık düşleminde ilk kısmi erojen bölgenin nesneyle (ağız-anne memesi) tamamlayıcılığın izlerini bulur. Ancak burada Annie Birraux başlatıcı (*initiatique*) bir olay görür. Çocuksu ile başlatıcılığı karşılıklı olarak yerleştirir. Çocuksu yaşantılar kısmi dürtülerin dilinde ve yakın çevreyle olan ilişkide birçok kez yinelenmiştir. Ancak erinlik, özünde tasarımlanamazdır, çünkü daha önce olmuş hiçbir olaya gönderme yapmaz. Başlatıcılık budur işte. Ama ergen ruhsal olarak bunu işlemek ve tasarımlamak zorundadır. Burada yaslanacağı kaynak bedeni olacaktır. Önceki

13 Ergenlikle birlikte ortaya çıkan bir bedende birleşme, tek vücut olma düşleminin kökeninde Joyce McDougall'ın tanımladığı "iki kişi için bir beden" temel düşlemi olduğu düşünülebilir. McDougall'a göre tüm bireylerde olan bu düşlem küçük çocuğun anne-evrenle kurduğu birlikteliğe gönderme yapar. Annenin bedeni ikisine de yeter çünkü. Erinlikte dölsellığın ortaya çıkışı, cinsel ilişkinin her iki tarafına da "benim bedenim ona ve bana yeter" ya da "onun bedeni bana ve ona yeter" düşlemlerinin etkin ve edilgin olarak yaşantılanmasına yol açar. Bkz. Joyce McDougall "Un corps pour deux", *Corps et Histoire*, Les Belles Lettres, Paris, 1986, s. 9-43.

deneyimlerinden yola çıkarak kendi bedenini baştan çıkarıcı olarak yaşayacaktır. Birraux şöyle der: "Kendi bedeni ve bedenin daha önceki deneyimlerden getirdiği izler baştan çıkarıcı olur. Bu izler ona kendi hazzının alfabesini sağlar ve daha sonra ötekinin hazzını anlamasının yolunu açarlar."[14]

ÖYLEYSE ERGENLİK BİR BAŞLANGIÇTIR.

Bu yaklaşımın onu Winnicott'ın kuramına yönlendirmesi kaçınılmaz olacaktır.[15] Bu yepyeni, yine Winnicott'ın deyimiyle, bu "kişisel buluş" yani dölsel cinsellik daha önce hiç olmayan bir deneyim sunmaktadır bireye. Bu dönüşüm evrensel ancak her birey için kendi çocuksu tarihinde oluşmuş olan bedeninden yola çıkarak yaşanacaktır. Burada bedene kaydı yapılan tüm izler, ilk duyumlar, ilk doyumlar, ilk doyumsuzluklar, ilk ıstıraplar, ilk mutluluklar, ilk gerilim ve ilk rahatlamalar ve şüphesiz ilk iç çatışmalar, kaygılar ve savunma düzeneklerinin oluşumu onun beden imgesini ya da cinsel hazzın (*erogeneite*) bellek kartını oluşturacaktır. Hiçbir önceki deneyim ona bu şifrelerin çözümünü vermez. Tüm bu bilgilerden yeni bir şifre belirlemek zorundadır.[16]

Sigmund Freud'dan beri biliyoruz ki cinsellik geniş anlamıyla çocukluktan beri vardır ancak gereksinimlerin doyurulması daha önce oluşmuş şemaların yinelenmesiyle ve çevrenin ona vereceği yanıta göre şekillenir. Bu yanıtla Freud'un tanımladığı şefkat akımı doğar. Şefkat akımı temelinde kendini koruma dürtüleriyle erotik dürtülerin bir araya gelmesiyle niteliğini kazanır. Tüm bastırmalara neden olan cinsel dürtü annesel şefkatin başatlığında gelişecektir.

---

14 A. Birraux *agy*, s. 32.

15 Burada bir parantez açmak ve Winnicott'ın benim için taşıdığı önemden söz etmek istiyorum. Bana çocuklarla ve ergenlerle çalışmamda çok yol göstermiş olan Winnicott'la tersten de olsa bir benzerliğimiz var. O pediatriden psikanalize geldi, bense psikiyatri ve psikanalizden yola çıkarak pediatriye geldim. İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Adolesans Bilim Dalı'nda yirmi yıla yakın çalıştım. Onun görüşleri anne-çocuk ilişkisine ve çocuğun bedeninin önemi konusuna çok boyutlu bakmamı sağladı.

16 Bu şifrenin yaşamın çeşitli dönemlerinde birçok kez yenilendiğini düşünüyorum. Tıpkı banka kartı şifrelerimizin yinelendiği gibi. Burada da bir güvenlik sorunu var gibi, ama dışa karşı değil, kendimize karşı.

Winnicott'ın *handling* ve *holding* adını verdiği annesel tutumlar da buna çok yakın kavramlardır. O nedenle şefkatin öğrenilen bir unsur olduğunu düşündüğümü söylemek istiyorum. Çocuk oyuncak bebeğini annesinin onu sevdiği gibi sever. Ancak Laplanche'ın genel baştan çıkarma kuramında ya da M. Fain'in âşığın sansüründe altını çizdikleri gibi anne, dölselliği olan yani şehveti tanımış bir eştir çocuk için. O nedenle Sigmund Freud erinlikle birlikte çocukluktan beri var olan şefkat akımına şehvet akımının da eklendiğini belirtmesi, bir sonradan etkidir. Buna geri döneceğim.

Ancak şehvet akımının yepyeni niteliği üzerinde durmak gerekir. Cinsel dürtü gelişimin çocuksu döneminde varlığını sürdürürken erinsellikle dölsel (*génitale*) bir cinsellik ortaya çıkar. Oysa bu birçok açıdan çok yeni, hiç yaşanmamış ve çevrenin desteğinin çok da söz konusu olmayacağı bir olgudur. Şefkat öğrenilir, öğretilir; anneden ve bakım verenlerden. Ama ya şehvet?

Burada Jean Laplanche'ın psikanalitik kurama olan katkısına gönderme yapmam gerekecek. Laplanche'a göre psikanaliz her şeyden önce bilinçdışı demekse, bilinçdışı da her şeyden önce cinseldir (*sexuel*); dürtüsel, genital öncesi veya sonrası ya da çocuksu cinsel. Kaynağını düşlemden alan cinsellik bedende köklenmiştir. Ancak Laplanche dürtü ve içgüdü arasındaki ayrımı özellikle vurgular. Kendini koruma onun için bir içgüdüdür çünkü doğumsaldır (*inné*) ve ona göre şefkat, bağlanma, karşılıklı iletişimin arabuluculuğuna gereksinim duyar. Yani doğumsal olan, edinilenle (*acquis*) tamamlanır.

Laplanche Freud'da çok altı çizilmemiş olsa da bir içgüdü-dürtü ayrımı olduğunu söyler. Aslında haklıdır, çünkü Freud'un yaşam dürtüleri olarak adlandırdıkları, yaşama tutunma içgüdüsü olarak, doğumsal bir yeti olarak yenidoğanda vardır. Yenidoğan dünyaya tutunabilmek için, doğuştan gelen kendini koruma ve beslenme gereksinimlerini karşılayabilmek için istemsizce yapmayı bildiği reflekslerle doğar. Emme, arama, yakalama, Moro gibi yenidoğan refleksleri kas kontrolünün bilinçli olarak sağlanmaya başlamasıyla zaman içinde kaybolurlar. Diğer bir deyişle doğumsal olanın yerine edinilen geçer. Bunu psikanalitik dille açıklarsak, yenidoğanda doğumsal ve içgüdüsel olarak var olan, annenin bakımı ve çevrenin desteği ile dürtüye dönüşür. Yani kendini koruma içgüdüsü kendini

koruma dürtüsüne dönüşür, yani insanileşir, türe özgü olan içgüdü, bireye özgü olan dürtü haline gelir. Yani nesne ortaya çıkar, çünkü içgüdünün psikanalitik anlamda nesnesi yoktur, dürtü ise ancak nesneyle oluşur.

Cinsel dürtü de bedensel gereksinimlerin karşılanmasına yaslanarak gelişir. Ancak cinsel dürtü ötekiyle ilişkide ortaya çıkar ve zaten o nedenle bastırılır ve o nedenle psikanalizin temel nesnesidir, bilinçdışına gömülü devdir. Tabii bir de erinlikte ortaya çıkan cinsel içgüdü vardır. Bu içgüdü biyolojik nedenlerle ortaya çıktığında sahnede daha önce var olan çocuksu cinsel dürtüyle karşılaşır.[17]

Şefkat öğrenilir dedim. Freud'un çocuksu cinselde kendini koruma ve cinsel dürtüleri aynı başlık altında toplamasıyla cinselliğe iyiden iyiye damgasını vuran şefkat cinsel dürtünün bir bileşeni olmuşken, aniden çok güçlü bedensel (anatomik ve fizyolojik unsurlarıyla) bir başka unsur, dölsellik (*genitalite*) Laplanche'ın adlandırdığı şekliyle cinsel içgüdü ortaya çıkıverir. Cinsel içgüdü öğretilmez/öğretilemez, o bedende zaten vardır.[18] Bu açıdan cinsel dölsel içgüdü bedende doğumdan beri var olan yani doğumsal olan ve zamanı geldiğinde, yani erinlikle birlikte eyleme geçen bir gizil güçtür.

İşte birdenbire ortaya çıkan, Birraux'nun dediği gibi "daha önce deneyimi" yani bedende izi ve anısı olmayan bu olgu, önceki deneyimlerle ilerlemeye alışmış birey için birçok açıdan yeniliktir, ama eldeki olanakları kullanması yani eskiden beri var olan bedenini kullanması gerektiğine göre olsa olsa bir tekinsizlik yaratır. Tekinsizlik (*Unheimlichkeit*), bilinen, alışık olunanın tedirgin edici bir biçimde ortaya çıkışıdır. Toplumsal içgörünün dediği gibi "Bayram değil, seyran değil enişte beni niye öptü?" Yabancının öpmesi elbette toplumsal kurallarda adı, tanımı olan bir saldırı eylemidir ve yanıtı açıktır. Oysa enişte yakındır, tanıdıktır, evdendir (*Heim*). Ama bir sorun vardır, zamanlama ve yer yanlıştır ne bayramdır ne de seyran (gezme, gezinme).

17 J. Laplanche (2000) Pulsion et instict Sexual, PUF, Paris, 2007, s. 7-25.

18 Bugün okullarda "ureme sağlığı" adı altında verilen dersler, cinsel eğitim ve hatta cinsel tedaviler şuphesiz bireyin kendi bedenini ve ötekinin bedenini öğrenmesi ve cinsel eylem sırasında eşiyle uyum içinde olmasını sağlar. Ama erinlikle birlikte bedenin ruhsallığı karşı karşıya bıraktığı sorunlar başka bir özumlemenin desteği ile çözulebilir ancak.

İşte alışılmış beden (ev - *Heim*) olmadık bir anda ve bir yerde daha önce yerel olarak bilinen bir uyarılmayı, yani cinsel uyarılmayı, bedene yayılan ve dölselliğin başat olduğu değişik bileşenlerle birlikte ötekine olan eğilimle gündeme getirir. Cinsel içgüdü, dölselleşen dürtü bireyin bedeninde algıladığı bu yeni olgu ona hem yakın, tanıdık hem de yabancıdır. "Bedenimden gelen ama bana yabancı olan bu şey ne?"

ERGENLİK BİR TEKİNSİZLİKTİR

Bu olgu Laplanche'ın haklı olarak içgüdü olarak yani türe özgü olarak tanımladığı ve insan türünü üremeye itendir. Bu itki bireye üremek için ötekine gereksinim duyduğunu söyler. Cinsel organlar birleşerek bir bütün oluşturacaklar, dişi ve erkek döl verecek (ikisi de verecek, teki değil) ve bu da türün sürmesini yani yeni bireylerin oluşumunu sağlayacaktır. Bunu tek başına sağlamak olanaksızdır, öteki bir zorunluluktur.

Peki, çocuksu tümgüçlülük düşlemi kendi kendine doyumun da desteğiyle bireyin yaşamda kalması için ona belli bir denge sağlamışken şimdi yeniden yaşamın ilk dönemlerindeki bağımlılığı anımsatan ve elbette dehşet uyandıran bu ötekine gereksinim sorunsalı nasıl çözülecektir? Üstelik "kendi kendine yet, gereksinimlerini kendin karşıla ve özerk ol, iki ayağının üstünde durmayı bil" söylemleri benliğin bilinçli evreninde bu denli yankılanmışken. Hani hedef "büyümek, özerkleşmek, tek başına olabilmeyi becermek" idi?

Bir zamanlar beslenme, kendini koruma, hareket etme gibi en temel ve yaşamsal bedensel gereksinimlerini karşılamakta yetersiz olan birey yeniden yine çok temel bir bedensel gereksinimini karşılamak için neden ve yeniden ötekine gereksinim duysun? Üstelik bu neden çok temel bir sorun haline gelsin? Neden âşık olmak zorunda olayım, neden ötekiyle bir cinsel ilişkim olsun?[19]

19 Burada elbette cinsel bir eş olması gereklilğinin ve dahası evliliğin heteroseksüel ilkeleri kabul eden kapitalist sistemin bir zorlaması olduğunun farkındayım. Eşcinsel çiftlerin bile evlilik kurumunu istemeleri ve bazı ülkelerde bu konuda kanunların ortaya çıkmasına neden olduklarını biliyoruz. Ama temel soru değişmiyor, neden

Ergenin elbette toplumsal baskıyla ve ama öncelikle bedensel baskıyla yanıt vermesi gereken soru budur. Şunu açıklıkla sormalıyız, erişkin olduktan sonra neden ötekiyle cinsel ilişkiye giriliyor ki, sahi mastürbasyon neden yetmiyor bireye?

Bu kışkırtıcı soru başta gönderme yaptığım tamamlayıcılık konusunu yeniden gündeme getirecektir. Bedensel yapı biyolojik olarak özerklik temeline göre kurulmuştur. İnsan yavrusunun temel çaresizliğinin hayli uzun sürmesi Freud'a göre ötekine bağımlılık, dolayısıyla ruhsal ilişki ve dilin gelişiminin temelini oluşturur. Ancak birçok kuramcının da farklı şekillerde adlandırdıkları gibi insan yavrusu çeşitli evrelerden geçerek bireyselleşme ve ayrışma evrelerini yaşar. Çocukluğun 4-5 yaşı bir dönemeçse, erinliğin ortaya çıktığı 12-15 yaşlar da bir başka dönemeçtir.

Öte yandan 12-15 yaşındaki bir insan dünyada yaşamını biyolojik olarak sürdürebilecek yetilere sahiptir. Kendi kendine beslenebilir, kendini sıcak-soğuk karşısında koruyabilir, tehlikelerden olabildiğince uzaklaşabilir vs. O zaman dünya üzerinde bu denli güçlü hale gelen bireyin birdenbire ötekine aşk, cinsellik ya da başka bir ad altında bu denli gereksinim duymasını ve bunun yalnızca birkaç özel kişiye özgü değil neredeyse evrensel olmasını nasıl anlayacağız?

Ayrıca sevgililik tek olmayı gündeme getirdiği için de eskil ilişkiyi anımsatacak ve ergen ruhsallığında bu açıdan da tepkiye yol açacaktır. Sevgili olmak öteki için tek olmak demektir.[20] Elbette poligami ve poliandrinin savunucuları olabilir ve tezlerinde haklı da olabilirler ancak aşk ilişkisinin temelinin anne-çocuk ilişkisinde olduğunu düşünüyorsak tekillik arayışı bir kuraldır. İşte tam da bu nedenle ergenler için yeniden başa dönmek anlamına gelen bir sevgili edinmek hem anneyle olan ilk ilişkiyi anımsatacağı için çifte değerli bir nitelik taşıyacaktır. Hem istenecek hem de birincil bağımlılığı anımsattığı için reddedilecektir. Buna Oidipal karma-

---

evlenelim, ya da neden çift olalım? Ancak bu konuşmada ergenlerin aşk ve cinsellik ilişkilerini ele almak durumunda olduğumdan toplumsal bir olgu olarak kabul edilen bu kabulden yola çıkmak zorunda kaldım, bu bunu kabullendiğim, herkes için uygun bulduğum anlamına gelmez.

20 Çift olmak konusunu bu kitapta yer alan "Neden çift olunur?" başlıklı yazıda daha ayrıntılı bir biçimde ele aldım.

şanın yarattığı çalkantıyı, ensest ve öldürme arzusunu ve yasağını da eklersek dönemecin ne denli zorlu olduğu ortaya çıkar.[21]

Son olarak erinliğin bir başka yönüne dikkatinizi çekerek bitirmek istiyorum. Erinlik yine psikanalitik dili kullanırsak bir sonradan etkidir (*Nachträglichkeit*). "Sonradan etki" Laplanche ve Pontalis'in Psikanalizin Sözdizimi'nde şöyle açıklanır: "Ruhsal nedenselliğin zamansallığı anlayışı çerçevesinde Freud tarafından sıklıkla kullanılan terim: deneyimler, izlenimler ve bellek izleri daha sonra gelişimin yeni bir düzeyine erişildiğinde, yeni deneyimler bağlamında yeniden elden geçirilirler. Yeni bir anlamla birlikte bir ruhsal etkinlikle karşılaşmış olurlar."[22] Bu tanım ergenlikte yaşananı tanımlamaktadır. Ergen erinlikle birlikte bedeninde, çocukluğunda yaşamış olduğu bazı yaşantıların yeni bir anlamı ve işlevi olduğunu görecektir. Laplanche "genelleştirilmiş baştan çıkarma kuramı"[23] ile ötekinden gelen bilmecesel mesajın baştan çıkarıcılığına gönderme yapar.[24] Diğer bir deyişle çocuğa bakan anne ve diğer erişkinler şefkatle birlikte şehveti de tanımış erişkinlerdir. Ergen kendi bedeninde kösnüllüğü (şehveti) yaşadığında, sonradan etkiyle çocuklukta yaşadığının yeni anlamını ve işlevini çözer.

ERGENLİK BİR SONRADAN ETKİDİR.

Ergenlik zorunlu olarak aşkı ve ötekiyle cinselliği gündeme getiriyor. Aşk ve cinsellik de ötekine olan gereksinimi ve tamamlanabilmek arzusunu. Aşk burada Freud'un çocuksu cinselliğin, ikinci dürtü kuramının birleştirdiği biçimiyle kendini koruma ve cinsel dürtülerin birlikteliği, Laplanche'in terimiyle cinsel dürtünün ona katılmasıyla (Freud buna kösnüllük-şehvet akımı diyor) yepyeni bir

21 Bir olgunun çok yasak olması çok arzulanır olmasıyla ilişkilidir. Annebabaya karşı cinsel ve saldırgan arzular bu denli yoğun ve genel olmasa Oidipal yasak bu denli evsensel olmazdı. Bunun analitik uğraşta analist analizan ilişkisine damgasını vurduğunu da vurgulamak gerekir elbette.

22 Laplanche J, Pontalis J-B (1967) *Vocabulaire de la Psychanalyse*, PUF, 1973, Paris. s. 33.

23 Laplanche J., *Nouveaux Fondements Pour la Psychanalyse*, PUF, Paris.

24 Michel Fain'in "aşığın sansürü" olarak adlandırdığı da bu yaklaşıma hayli yakın bir kavramdır. M.Fain, *La Censure de l'Amante*, Les belles lettres, Paris, 1971.

ikiliğe kavuşacaktır. Öteki dolayımıyla doyumun elde edilmesi ve ötekine doyum verilmesi ve bundan da doyum sağlanması. Sevişmek terimi böyledir, sevilir, öteki tarafından sevilinir ve sevişilir. Bunun içinde hem benlik vardır hem öteki hem de ötekinin verdiği hazla kendilik.

Ergenlik bedenin kısmi haz bölgelerinin dölsel egemenliğe geçişini zorunlu kılıyorsa eğer, onlara özgü kullanımının eskiyi çağrıştırması kaçınılmazdır. Konuşmamın başında söylediğim gibi cinsel eylem yukarıdan (oraliteden) aşağıya (dölsele) iner. Yani günümüz ergenlerinin diliyle "yiyişmekten sevişmeye" geçilir.

Ama doyum yalnızda aşağıyı değil tüm bedeni, tüm ruhsallığı geçmişi ve bugünüyle kapsar. İşte erişkin cinsellik budur. İsterseniz Freudcu olarak şefkat ve şehvetin birleşmesi deyin, isterseniz Laplanchecı olarak cinsel dürtüye cinsel içgüdünün katılımı deyin ya da günümüz ergenlerinin diliyle yiyişmekten sevişmeye geçiş. Çocukluktan erişkinliğe giden yol hazzın öncülüğünde kat edilir.

Başlıkta "Erinlikle ergen neye erer?" diye sordum. Murad-murat sözcüğünün Arapça "irade dilemek, istemek, seçmekten" türediğini ve "erişilmek istenen, olması gerçekleşmesi istenen şey, istek dilek, amaç"[25] anlamına geldiğini bilerek başlangıçtaki bu soruya yanıt vereceğim: "Ergen erinlikle muradına erer." Elbette her şey yolunda giderse.

25 *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, Kubbealtı Lûgatı, İstanbul, 2006, s. 2146.

Neden Çift Olunur?[1]

GİRİŞ

Çift konusu karışık ve hatta karmaşık. Bu konuyla 2000 yıllarında kendi "çiftlik" meselem yüzünden ilgilenmeye başladım. Çift oluş anlamında kullandığım çiftliğin iki sözlük anlamı olduğunu gördüm: Birincisi "Tarım yapılan, hayvan yetiştirilen, çalışanlarının da oturması için evler bulunan geniş toprak parçası", ikincisi ise "Çift olma durumu". Sözcüğün bir de "orası senin çiftliğin değil" deyiminde olduğu gibi mecazi kullanımı da var ve "Kolaylıkla yarar sağlanabilen yer"den söz etmek için kullanılıyor. Türkçe "çift" sözcüğü Farsça "cuft"tan geliyor "iki şeyin biri, çift koşulan öküz" anlamlarında kullanılıyor. İki şeyin biri çift olma durumuna gönderme yapıyorsa, diğer anlamıyla çiftliğin bir çift öküzle sürülen arazi anlamına gelmesi mantıklı.

Benim çift meselesini kişisel ve kuramsal olarak sorguladığım yıllarda bu konuda en azından başlıkları çok ilginç kitaplar çıktı. Birçok dile çevrilen John Gray'in *Erkekler Mars'tan, Kadınlar Venüs'ten* kitabını hepimiz biliyoruzdur. Aynı yazar kitabın başarısından aldığı cesaretle iki yıl sonra 2000'de Mars ve Venüs Yorgan Altında'yı yayımlamıştı. Yine aynı yıllarda Allan ve Barbara Pease'in *Erkekler Neden Dinlemez Kadınlar Neden Harita Okuyamaz* kitabı çıkmıştı. Başlık bile ne denli doğru! Dahası aynı çift yeni bir kitapla konuyu tam da on ikiden vurmuşlardı: *Erkekler Neden Yalan Söyler? Kadınlar Neden Ağlar?*

2000'li yılların başında bu konunun öne çıkması ve böyle kitapların yazılması şüphesiz bir rastlantı değildi. Çift konusu üzerinde çalışan sosyolog ve psikanalistler için bu, 60'ların sonlarında oluşmaya başlayan toplumsal, ekonomik ve politik değişimin (68

1 İstanbul Psikanaliz Derneği ve Kıbrıs Türk Psikologlar Derneği tarafından 1-2 Kasım 2019 tarihlerinde ortaklaşa olarak düzenlenen 10. Kıbrıs Psikanaliz Günleri'nde yapılan konuşmanın metnidir.

başkaldırısıyla babanın yetkesinin sorgulanması, doğum kontrol yöntemlerinin kabulü ile kadın cinselliğinin özgürleşmesi, iş yasalarının değişimiyle çalışanların haklarının kabul edilmesi vs.) bir kuşak sonrasındaki etkisidir. Bu toplumsal çalkantı yaşamın birçok alanında yeni yaklaşımlara ve uygulamalara yol açtı. Şüphesiz çift yaşamı, evlilik ve annebaba olmak da bu önemli değişimden doğrudan etkilenecekti. Nitekim öyle oldu ve bugün çift olmak konusunu başka bir bağlamda tartışıyoruz.

Evet, bugün birçok toplumsal kural yok edilmişken, evlenmeden cinsel ilişkide bulunmak, evlenmeden birlikte yaşamak, evlenmeden çocuk sahibi olmak dahası eşcinsel evlilik birçok toplumda kabul edilmiş uygulamalardır. Yani "çift olmak" toplumsal bir kural olarak çoğu kez bir zorunluluk gibi çıkıyor karşımıza. Yalnız yaşayanların çift oluşturmamış olması altı çizilerek vurgulanıyor ve "evde kalmış", "müzmin bekâr" gibi tanımlamalarla işaretleniyorlar. Bekâra ev verilmez yaklaşımından, otellerde hemen tüm odaların çiftler için öngörülmesine ve dolayısıyla tek kalanın bir ücret farkı ödemesine, bebek, çocuk ve genç mobilya koleksiyonları dışında erişkin yatak odalarında hemen daima çift kişilik yatak düşünülmesine kadar yerleşik kültür, çift yaşamını normalitenin koşulu olarak görüyor. Binlerce yıldır yasaklanan, günah olarak görülen eşcinsellik bile artık çoğu çevrelerce kabul edilmişken onların da çift olarak yaşamaları beklentisi, üstelik kendileri tarafından eşcinsel evlilik talepleriyle dile getiriliyor. Birçok tabunun yok olduğu, birçok temel toplumsal kural ve kurumların tartışıldığı, eleştirildiği ve temelinden sarsıldığı bu dönemde "çift olmak" bir istek, hedef, arzu olarak sarsılmazlığını koruyor. Peki, neden?

O zaman "çift" oluşu derinliğine tartışmalıyız artık. Nasıl çift olunur, çift olmanın zorlukları, iyi bir çift yaşamı sürdürmek için neler yapmalı gibi soruların sanırım berisindeyiz artık. Yani öncesine gitmek ve temelle ilgili sorular sormak gerek: Sahi neden çift olunur?

ÇİFT OLUŞUN TEMELLERİ

Bu sorunun yanıtını bulmak için, çift oluş durumunu incelememiz gerek. Konu çok geniş ve çok boyutlu, ancak zaman kısıtlı. O nedenle ben hayli kısıtlı bir kaynakçadan yola çıkacağım. Bir yandan psikanaliz –elbette Sigmund Freud– ve iki psikanalist Eric Smadja ve Jean-Georges Lemaire. Bir de her zaman sosyolog olarak gönderme yaptığım Jean-Claude Kaufmann.

Önce Jean-Claude Kaufmann ile başlayacağım. Onun birçok kitabına, örneğin *İlk Sabah, Bir Aşk Öyküsü Nasıl Doğuyor?*a bir yazımda yer vermiştim. Paris V Sorbonne Üniversitesi Toplumsal ilişkiler bölümü başkanı olan Kaufmann *Çiftin Sosyolojisi*[2] adlı kitabında konuyu birçok açıdan ele alır. Öncelikle çift konusunun diğer bir deyişle eş oluşun bireysel ve toplumsal boyutlarının ve ağırlığının tartışılması gerektiğini belirtir.

Çift olmak, bir kişiyle birlikte olmak-yaşamak yani eş olmak hiç şüphesiz bugün ağırlıklı olarak bireysel bir seçim olarak görülmektedir.[3] Ailelerin çocuklarına eş seçmesi, yani görücü usulü evlilik tümüyle kaybolmamış olsa da bu alan son yıllarda tümüyle bireye bırakılmıştır. Çünkü artık çift oluşumunda "aşk" en değerli, en saygın unsur olarak kabul edilmektedir. Ancak Kaufmann bu seçimin bireysel olsa da tümüyle rastlantısal olmadığını ve benzeriyle evlenmenin (*homogamie*) ağırlığını hâlâ koruduğunu, diğer bir deyişle "önüne gelene de âşık olunmadığı"nı söyler. Böylece "boyu boyuma yaşı yaşıma uygun" dan "tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş"a kadar çifti oluşturan bireyler arası uyum hayli sıklıkla aranır. Hatta Kenan Doğulu'nun "Tencere kapak" şarkısı şu sözlerle biter: "Tencere kapak misaliyiz bu hayatta/ Sen başla ben tamamlarım ardına bakma/ Aşk şehrine geldik artık biz bu durakta/ Yalnız bırakma ne olursun/ Parti sen gülünce başlasın."

Öyleyse aşk meselesine eğilmekte yarar var. Bu konunun çok boyutlu olduğunu biliyorum. Ama Kaufmann'ın yaklaşımını ele almayı sürdüreceğim. Ona göre aşk-tutku öncelikle belli bir kuruma gönderme yapmaktadır. Yani aşk ne denli bireysel olsa da yaşanması belli kurallara bağlıdır. Ferhat aşkına, Şirin'e ulaşmak

2 Jean-Claude Kaufmann (1993), *Sociologie du Couple*, PUF, Paris, 2003.
3 Kaufmann, *agy*, s. 50.

için şehre su getirmek zorundadır. Öte yandan aşkın uygulanması sırasında da tarafların birbirlerine karşı belli bir saygı ve kollama içinde olmaları gerekir. Diğer bir deyişle eş seçiminde kurumsal ağırlık azalmış olsa da aşkın uygulanmasında kuralların varlığı yine de geçerlidir.

Kaufmann bugünkü çifti bir yandan kişilerarası ilişkiler açısından çok daha birleştirici ve çekici görürken bir yandan da çok daha kırılgan ve her an sorgulanabilir olduğunun da altını çizer. Birliktelikler azalmamakta ama ayrılıklar ve boşanmalar artmaktadır. Kaufmann için aşk kısmen gerçekleştirilebilen bir mittir.[4] Çünkü aşk tekildir ve çoğu zaman mantık dışı, kural dışı hatta yıkıcı göndermeleri vardır. Ancak yine de daha yapıcı olalım ve aşkın hayli olumlu yönleri olduğunu da düşünelim. Hepimiz yaşamımızda âşık olduk, umarım olduk ve bunun her zaman felaket yaratan sonuçları olmadı.

Öte yandan Kaufmann iki temel durumun birbirinden ayrılması gerektiğini belirtir: yıldırım aşkı ve bağlanma. Ancak yıldırım aşkının adı üzerinde, aniden gelişmediğini, bireyin toplumsal ve kişisel olarak bunu yapabilmek ve bunu hissedebilmek için hazır olması gerektiğini söyler. Öyle ya, yıldırım da durup dururken düşmemekte, belli bir hava durumunu gerektirmektedir. Diğer bir deyişle ancak hazır olanlar âşık olabilir.

Kaufmann bağlanmanın ise uzun süreli, düzenli ve birikimli olduğunu belirtir. Ötekini, onun mahrem yabancılığını keşfetmenin, alışkanlıklarını, eğilimlerini, duygu ve davranışlarını deneyimlemenin "çiftlik benliğinde" (*moi conjugal*) ötekinin yerini bulmasına yol açtığını belirtir. Yavaş yavaş yerleşen bu bağ neredeyse görünmez ama yoğun ve hayli yapılandırıcıdır. Şöyle der: "Çift aşkı duygusal dostluk, ortaklık, destek, karşılıklı cömertlik ve şefkatten oluşur. Ve çok güzel olan ve çok da iyi gelen küçük hazlardan zevk alma sanatından, gerçek bir sıradan şeyler kültüründen."[5] Bu hayli romantik tanım (biliyoruz ki "romantik" "romans"tan, yani duygusal aşkın ve aşka neden olan kahramanlık öykülerinin kaleme dökülduğu 'roman'dan gelir ki uzun bir öyküdür genel olarak) aslında uzun süreli çift oluşların formülünü de içermektedir.

4 Kaufmann, *agy*, s. 38.
5 Kaufmann, *agy*, s. 41.

Gelelim eş seçimi ve aşk anlaşması konusuna. Kaufmann aşk duygusunun eş seçimine bağlı olmakla birlikte kişisel kimlik duygusunun oluşturulmasına da bağlı olduğunu belirtir. Kişiliğin bütünlüğünün oluşturulmasının ise kendilik saygısına bizi çevreleyen yakın dünyayla uyum içinde olmaya bağlı olduğu açıktır. Öte yandan kendi parçamız olduğu için de yakın dünya tanıdık gelir. Böylece Kaufmann'a göre aşk duygusu kimliksel sürecin doğallığı içine kaydolur. Yani birey kişisel kimlik duygusunu, kendilik saygısını kendisini çevreleyen yakın dünya, birazdan buna yakın kişi diyeceğim, sayesinde oluşturur. Dahası aşk duygusu paylaşılıyorsa burada çifte kazanç vardır, çünkü tutkusal canlılık kimliği bir nesne üzerine sabitler ve onu tekil kılar ve sevilen kişi bireysel kendilik oluşumu uğraşına yanıt verdiğinde kimliğin oluşumunu destekler. Eş bireyin en yakınları arasında en yakın çevresinde yer alır ve kendiliğin bir parçası haline gelir.

Jean-Claude Kaufmann "bedensel, duygusal yakınlığın, duygu ve cinsellik arasındaki mahrem bağın, karşılıklı olarak kimliklerin kabul edilmesinin bir yoğunluk, bir somutluk ve tensel bir gerçeklik gücü olarak modern yaşamın kişiliksizleştirilmiş ve biçimci ilişkilerine karşı panzehir oluşturduğunu"[6] da belirtir. Belki o nedenle toplumsal yaşam modernleştikçe aşk arayışı daha da artmakta ve tek olmak bir zorluk olarak yaşanmaktadır.

Kaufmann son olarak çift yaşamında hemen her zaman ortaya çıkan bir soruna da gönderme yapar: "Başlangıçtaki aşk anlaşmasıyla temellenen çift yaşamı, kimliğin sıradan bir dayanağı olarak işlev görür. Bu günlük ve asgari tanınma çoğunlukla yeterli değildir. Birlikteliğin ikinci evresinde aşk-şefkatini, ortaklığı ve cömertliği geliştirmeyi öğrenmek gerekir. Çifti yeniden icat etmek için, alışkanlıkları en azından biraz kırmayı bilmek gerekir"[7] der.

Özetlemek gerekirse Kaufmann günümüzde çift oluşumunda aşkın temel rol oynadığını, ancak yıldırım aşkıyla bağlanmayı birbirinden ayırmak gerektiğini, ayrıca aşkın kimlik duygusunun gelişiminde oynadığı rolün çok önemli ve çift yaşamının sürmesinin belli bir beceriye bağlı olduğunu söylüyor.

---

6 Kaufmann, *agy*, s. 47.

7 Kaufmann, *agy*, s. 47-48.

PSİKANALİZ NE DİYOR BU KONUDA?

Gelelim, psikanalizin çift olmak konusunda ne dediğine. Elbette bu konuda yazılanlar hayli çok. Öncelikle Sigmund Freud'un yapıtına gonderme yaptığımızda aşk yaşamı konusunda çok şey yazdığını görüyoruz. Bunların hepsini ele almak olanağı yok. Ancak ilk adım olarak "nesne" ve özellikle "nesne ilişkisi" kavramları üzerinde durmak gerekir.

Paris Psikanaliz Kurumu üyesi ve çift psikanalizinde Fransa'da önemli bir yeri olan Eric Smadja *Çift ve Öyküsü* adlı kitabında şöyle diyor: "Nesne ilişkisinin anlamı, Freud'un yapıtında dikkat çekici evrelerden yola çıkılarak dürtüden –ve böylece sapkın cinsel eyleme yapılan gizli göndermeyle de birlikte– nesne ilişkisine giden bir yolculuk olarak görülebilir. Freud daha sonra narsisistik bileşenleri ve tüm nesne ilişkilerindeki çiftedeğerliliği hesaba katmıştır. Dahası dürtünün nesneyle olan ilişkisinden yola çıkmış, Benlik ve nesne ilişkisine varmıştır, öyle ki Benlik dış nesne olarak yitirilenlerin iç nesne olarak içe atıldığı yer olmuştur."[8]

Freud'un yapıtında nesne ilişkisi cinsellikteki, cinsel dürtüdeki yerine her zaman sahip olmakla birlikte, giderek kendini koruma, narsisizm ve belki de yineleme anlamında ölüm dürtüsünde de yer sahibi olacaktır. Öyleyse nesne ilişkisi yani ötekiyle çift olmak çok yönlü bir uğraş-çaba olarak çıkacaktır ruhsallığın karşısına. Diğer bir deyişle çift olmak çabasında cinselliğin yanı sıra kendini koruma, narsisizm ve yineleme zorlantısı işin içine girecektir.

Çiftlerle yapılan psikanalizin Fransa'daki öncülerinden ve Paris Psikanaliz Kurumu üyesi Jean-Georges Lemaire ise aşk nesnesi seçimini çok boyutlu olarak ele alır.[9] Ona göre nesne seçimi şüphesiz öncelikle annebaba imagolarıyla yani oidipal nesne seçimleriyle ilgili olacaktır. Ancak aşk nesnesi eğer oidipal dönem öncesi yani kısmi nesne seçimleriyle ilişkili ise elbette savunmacı nitelikler ortaya çıkar. Annebabanın olumlu ve olumsuz imagolarına gönderme yapan bir seçim ilk sahneye gönderme yaptığından savunmacı olsa da ilham ve yaratıcılık kaynağı olabilir.

8 Eric Smadja, *Le Couple et son Histoire*, PUF, Paris, 2011, s. 40.

9 Jean-G. Lemaire, (1979) *Le couple: sa Vie, sa Mort*, Payot, Paris, 2005.

Narsisistik nesne seçimi ise kendisi olmakla, kendisi olmak istediğiyle yani kendisinin bir parçası olan kişiyle ilgilidir. Eksiklikle ilgili olan seçim eşte olumsuz unsurların seçimiyle narsisistik doyumların bulunmasıyla ilişkilidir. Burada söz konusu olan, kendinde korkulan eksikliğin taşınmasının eşe yüklenmesidir. Bir diğer seçim, eşin içselleştirilmiş kötü nesnelere dayanak oluşturmasıdır. Burada ilk aşamada arzu nesnesi olarak iyi olanın, çiftedeğerli bir yaklaşımla ikincil olarak olumsuz tanımlanması söz konusudur. Bazı kişilerin nefret etmek için ilişki kurduklarını düşünebiliriz bu bağlamda. Bir de çok yoğun bir aşktan yani çok sömüren bir ilişkiden uzak durmak için aşk nesnesi seçenleri listeye eklememiz gerek. Bu kişilerin sınırlı sorumlu bir çift ilişkisi kurduklarını düşünebiliriz.

Aşk nesnesi seçimi konusu üzerinde sanırım diğer konuşmacılar duracaklar, ben daha gerilere giderek daha temel bir sorgulama yapmak istiyorum.

NEDEN ÇİFT OLUNUR? İLİŞKİLER VE İLK BAĞ

Öncelikle insan yaşamında iki tür ilişki olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan birincisi insanın başına gelenlerdir. Annebabası, kardeşleri ve diğer akrabaları kendi seçimi olmadan karşısına çıkmıştır. Elbette onlarla ilişkilerinin iyi veya kötü olmasında onun da rolu vardır ancak onları seçmemiştir. İkinci tür ilişkiler ise seçilenlerdir. Goethe'nin *Seçilmiş Yakınlıklar* kitabında sözünü ettiği ilişkiler. Yani arkadaşlıklar, eşler, meslektaşlar ve diğerleri. Ebette seçilmemiş olanların burada da belli bir rolü olduğu söylenebilir, örneğin annebabanın oturdukları yeri seçmeleri çocuğun mahalle arkadaşlarının, yine annebabanın okul seçimi okul arkadaşlarının seçiminde belli bir rol oynayabilir ama temelde onca yaşıt arasında çocuk kendine en yakınları seçer. Başa gelenlerle seçilmişler arasındaki temel fark birincilerin, özellikle annebabanın kişinin kimliğini oluşturdukları, ikincilerin ise genelde bu kimliğin sonucu olduğudur. "Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim" deyişi seçimli ilişkilerdeki bireysel sorumluluğa gönderme yapmaktadır. Ayrıca seçilmiş kişilerle olan ilişkiler bizzat birey tarafından

"el yapımı" (*hand made*) olduğundan başa gelenlere göre daha çok gurur kaynağı olmalıdır. Örneğin iyi bir çift ilişkisini sürdürebilmek takdir toplayan bir durumdur ve çifti oluşturan bireyler bundan gurur duyabilirler. Ancak seçilmiş ilişkilerin kırılganlığı da "el yapımı" olmalarına bağlıdır. O nedenle sürekli beslenmeleri, canlı tutulmaları gerekir.

Çift olmak konusu bu toplantıda birçok açıdan ele alınacak ama ben yeniden "Neden çift olunur?" sorusuna geri dönmek istiyorum. Neden birey bu denli yakın ve uzun süreli bir ilişki kurmak ister? Yakın ve uzun ilişkiye bağ diyorsak eğer böyle bir yakınlığı bağlanma olarak adlandırmak yanlış olmaz.[10]

Burada ilişki kurmanın ya da diğer bir deyişle bağlanmanın insan için bir zorunluluk olduğu düşündüğümü söylemek isterim. Yalnız yaşamak olsa olsa bir seçimdir. Dervişler, keşişler ve diğerleri dini veya felsefi yeğlemelerle yalnız yaşamayı seçebilirler. Bunu elbette bireysel bir seçim olarak kabul ediyorum. Ancak yalnızlık kişi tarafından yeğlenmediğinde aslında bir cezadır. Hücre hapsi bunun en güzel örneğidir.

Neden yakın bir ilişki, bir bağ gerekir? Çünkü Sigmund Freud'un da belirttiği gibi insan tam oluşmamış (prematüre) olarak doğar. Bu insana özgü özoluşun (ontogenez) çıkış noktasıdır. Burada bize Sigmund Freud'un temel çaresizlik kavramı yol gösterecektir. Türkçeye "temel çaresizlik" olarak çevirdiğimiz sözcüğün Almancadaki karşılığı *Hilflosigkeit*'tır. *Hilfe* sözcüğü yardım, destek anlamına gelir. *Hilflos* ise bir sıfattır ve çaresiz demektir, *Hilflosigkeit* ise çaresiz olma durumunun isimleştirilmiş halidir. Güncel Almancada kullanılan bu sözcük Freud'un kuramında özel bir anlam kazanır. Freud bu kavramla gereksinimlerinin (açlık, susuzluk, korunma) karşılanması için tümüyle başkasına bağımlı olan yenidoğanın durumunu tanımlar. Yenidoğan bu gereksinimlerinin yarattığı iç gerilimi ortadan kaldıracak eylemlerde bulunma yetisine sahip değildir.

Doğumundan itibaren yani dünyadaki ilk günüyle yenidoğan ondan sorumlu kişi veya kişiler ile kurabildiği yakın ilişkilerle

10 Bağımlılık ve bağ kurmakla ilgili olarak bkz. Talat Parman, "Bağımlılıktan bağlanmaya: insan oluşun temeli olarak bağlanmak", *Psikanaliz Yazıları* 39, Ergenlikte bağlanmak, Bağlam yay. İstanbul, 2019, s. 31-46.

yani bağlarla ancak yaşama tutunabilir. Freud, ilk kez Bilimsel Psikoloji Taslağı'nda (1895) bu önemli konuya dikkat çekmiştir. Bebeğin hayatta kalması için gerekli eylemleri gerçekleştirebilecek kişiyi tanımlamak için ona "Yakın kişi" (*Nebenmensch*) adını vermiştir. Şöyle der Freud: "Yardım sunan kişi, dış dünyadaki özel bir eylemi çaresizlik içinde olan kişi (bebek) yerine gerçekleştirdiğinde, bu kişi (bebek) sahip olduğu refleks donanımları ile, bedeninin içinde, içsel uyarılımın (gereksinimin çaresizliği) silinmesine yönelik gerekli işlemleri doğrudan tamamlayabilir. Böylece tüm bu süreç, kişinin işlevsel gelişimi açısından en yüksek belirleyicilik arz eden sonuçlar doğuran bir doyum deneyimi oluşturur."[11]

SONUÇ OLARAK

Modern yaşamın tüm getirileri bireyin yaşamını tek başına yalnız sürdürmesini kolaylaştırıyor. Ama bütün bu kolaylıklara karşın hâlâ "çift olmak" arayışını sürdürüyorsak bunun temelinde olsa olsa Freud'un tanımıyla "yakın kişi" arayışı olmalıdır. Yaşama ilk tutunduğumuz anda yanımızda olan "yakın kişi" bize ilk doyumlarımızı da yaşatmıştır. Çok temel bir iz bırakan bu deneyimi ve bunu yaşatanın ikamesini tüm yaşamımız boyunca ararız.

Günümüzde poligami-poliandri benzeri bir "poliamore" yaklaşımı öneriliyor. Birden çok kişiye aynı anda âşık olmak anlamına geliyor bu söz. Ama aşkın tanımı gereği galiba olanaksızdır, aşk tekillik ister. Âşık olan âşık olduğu ötekinin tek nesnesi olmak ister. Çünkü yenidoğan yaşamının tek garantörü olan annesinin yalnızca kendisini sevmesini ister, onun yaşamında kendisinden önemli başka biri olmamalıdır. İlk âşık olunan annenin tek aşkı olmak temel hedeftir, bu beklenti bundan sonraki aşk ilişkilerinde de yinelenir. Bu eğilimin çocukluk ve elbette yaşamın diğer dönemlerinde de sürdüğünü aşk ilişkisi her gündeme geldiğinde ilk deneyimin canlandığını söyleyebiliriz. Yineleyeyim, aşk tekillik ister. Çocuk için anne her şeyse eğer, anne için de her şey o olmalıdır.

11 Sigmund Freud (1895) "Projet d'une Psychologie", *Lettres a Wilhelm Fliess*, Fr çev. F. Kahn, F. Robert, PUF, Paris, 2006, s. 626.

Kişisel bir sorgulamayla başladığım konuşmamı yine kişisel bir anımla bitirmek istiyorum. Kızım iki yaşlarındaydı; annesine sarıldığımda "O benim annem" diye araya girdi. Ben de ona beklemediği bir yanıt verdim: "Ama o benim karım." Bir an şaşırdı ama yanıtı geciktirmedi "hayır, benim karım." Yine Türkiye'ye döndüğümüzde ve anneannesini ona ilk kez tanıttığımızda anlamamış ve yüzümüze bakmıştı. Anneanne yani annenin annesi dediğimizde ise annesine sarılarak şiddetle itiraz etti: "Annemin annesi olmaz."

Boş Kalan Odalar, Ergenlerin Evden Ayrılışı[1]

GİRİŞ

> İlk analistim yakışıklı bir adamdı, çekici, parlak ama belki sandığım kadar genç değil, en azından bunu hemen fark etmemiştim. Analizim çok uzun sürdü ve o hiç değişmedi, hep yakışıklı, hep çekici, hep parlak. Onun gibi olmayı umdum. Ancak, hayli yıl sonra korkmaya başladım; arkamda olebilirdi. Bunu söyleyemezdim ama giderek daha endişeleniyordum. Sonunda ona analizin sonundan söz etmeye karar verdim... Bir tarih belirlendi ve sonra son seans geldi çattı, her zamanki gibi görüşmek üzere deyip vedalaştık. O kadar da zor olmadığını düşünüyorum; sonuçta analistinden ayrılmak, onu her zamanki gibi terk etmek ama bir daha geri dönmemek demektir.[2]

Çağdaş Fransız psikanalizinin önemli adlarından Catherine Chabert *Şimdi Birbirimizi Terk Edebiliriz...* adlı küçük ama çok kapsamlı kitabının bir analizanının ağzından yazdığı "Bitirmek için başlamak" başlıklı son bölümüne bu satırlarla başlıyor. Sonra şöyle devam ediyor analizanından aktardıkları:

> İkinci analistim bir kadındı, akıllı ve dingin, o da çok genç değildi, ama güzeldi. ... Fakat bir gün bana emekliye ayrılacağını, artık çalışmayı bırakacağını ve analizimin de bitmesi gerektiğini söyledi... Anladım ki benimle olan seanslardan sıkılmıştı, bunu bana söylemedi ama öyle olduğunu ima ediyordu... Bana yalan söylediğini düşündüm, bir yere gitmiyordu, yalnızca beni başından atmak istemişti. Onu görmeye bir daha gitmedim. Onu gülümsemesi, sakinliği, emekliliği ve ödemediğim seansların parasıyla ektim.[3]

---

1 İstanbul Psikanaliz Derneği ve Kıbrıs Türk Psikologlar Derneği tarafından 21-22 Ekim 2018 tarihlerinde ortaklaşa olarak düzenlenen 8. Kıbrıs Psikanaliz Günleri'nde yapılan konuşmanın metnidir.

2 C. Chabert, *Maintenant Il Faut se Quitter*, PUF, Paris, 2017, s.143.

3 C. Chabert, *agy*, s. 143-144.

Ikinci analistinden de bu şekilde ayrılan analizan şöyle der Chabert'e:

> Elbette, onları terk ettikten sonra hayli düşündüm, bu bahaneleri ben kendim bulmuştum. Birincisi hâlâ ölmedi, ikincisi de ona beni öneren arkadaşımdan öğrendiğime göre çocuklarıyla birlikte yaşamak için yurtdışına gitmiş. Size bunun için geldim, analistimden ayrılabilecek duruma gelmek istiyorum, ayrılabilmek, kaçmak değil.[4]

Evet işte tüm sorun bu; ayrılabilmeyi başarmak ama kaçmadan. Bu öykünün bir ergenin evden ayrılışını andıran hayli yönleri var. Kimi ergenler annebabalarının ölumlerini görmeden ayrılmak isterler onlardan. Kimisi de annebabasının onu kapının önüne koyduğu duygusuyla ayrılır evden. Bunu açıkça söyleyen yoktur belki ama ayrılışlarında bir kaçış kokusu alınıyorsa bunlar sorgulanmalıdır. Ergenlerin evden ayrılışında da temel sorun budur; kaçmadan ayrılabilmek.

KAÇMADAN AYRILABİLMEK

Ergenlerin evden ayrılışı erişkin yaşa geçişin, özerkliğin önemli adımlarından biridir. Kimi zaman yavaş bir geçiş söz konusudur, yani kademeli. Okumak için birkaç yıllığına evden ayrılır ergen, okul tatillerinde eve dönulur. Ergenin odası eşyaları olduğu gibi kalır. Kısa süreli gidişlerdir bunlar, hemen hiçbir şey değişmeden surer yaşam. Sonra bir gun ergen, erişkin olmuştur artık ve kesin olarak taşınır evden, evlenme ya da iş nedeniyle artık başka bir evi olacaktır. Gelinin baba evinden göz yaşları eşliğinde uğurlanmasında, herkesin ağlaması babanın bile ve belki de özellikle onun ağlaması, kuraldandır. Burada belki böyle duygusal sahneler olmaz ama yine de giden gider.[5]

---

4 C. Chabert, *agy*, s. 144.

5 "Gelin gelendir. Peki ya guvey? Dilin dehası bir kez daha ortaya çıkıyor: guvey kudegu sözcuğünden kaynağını alır. Eski Turkçe'de "kudegu" konuk gelen, konuk olan demektir. Eski Türklerde güvey bir sure kız evinde çalışmak, iş görmekle yukumlu idi. Kudegunun "gelen" anlamını bu âdetten aldığı açıktır. Öyleyse gelin de gelir, guvey de. Peki öyleyse giden kimdir? Dil tanrıları, muhtemelen, ailelerin acısını biraz olsun hafifletmek için, evlenen ve yeni bir ev kurmak için evden ayrılan, giden çocuklarını gelmek fiilinden türeyen sözcuklerle tanımlamayı seçmişlerdir. Sanki hiç olmazsa sözcukte gelmelerini sağlamak için." Talat Parman, Aile ve Aile Psikanalizi, *Psikanalitik Denemeler*, 2004, Bağlam Yay. Istanbul, s. 110.

Genç evlenmiştir, iş yaşamına başlamıştır, artık erişkin olmuştur ve annebaba evine bir daha "o çocuk" olarak geri dönmeyecektir. Yaşamın sürprizleri gencin kimi kez annebaba evine geri dönüşünü zorunlu kılabilir, ekonomik krizde işsiz kalmak, ya da boşanıp yalnız veya çocuklarıyla yuvaya dönmek örneklerinde olduğu gibi. Soy zincirinde çocuk kategorisindedir tabii ama geri dönen "evin küçük çocuğu" değildir, artık bir erişkindir o. Erişkin olarak eve geri dönüş, hele geri dönüş çocuklar eşliğinde olmuşsa kuşaklararası ilişkilerde hayli karışıklığa neden olur.

Sahi siz nasıl ayrıldınız annebaba evinden? Kendi evinizi nasıl kurdunuz? Erişkin olup evden ayrılışla analist analizan ilişkisi arasında bir benzetme daha yapmak istiyorum. Bir süredir ilk analiz hastalarını almakta olan analist adaylarıyla çalışıyorum. Çoğu belki hâlâ analizlerine devam ediyorlar, ama hepsinin bir bireysel analiz geçmişi var tabii. Yani bazıları analizlerini tamamladı ve analistlerinden ayrıldılar, ya da bunu bir süre sonra yapacaklar. Ancak şimdi kendi divanlarına analizan kabul etmeye başlıyorlar. Artık erişkin bir analist oldular, psikanalitik formasyonları sürse de bir analist olarak kabul etmek gerek onları. Okul yaşamının son yıllarında aileye örneğin maddi konularda hâlâ bağlı olan genç erişkinin ayrı eve taşınmasına benzetebiliriz bu durumu. Aday analistin süpervizyon eşliğinde de olsa, artık kendi divanında kendi analizanı vardır. Ancak bunun kolay olmadığını süpervizyon çalışmalarım sırasında görüyorum. Erişkin olmaya geçiş her aşamada hayli zor bir uğraştır. Evden ayrılış, annebaba evinden yani yuvadan ayrılış bir özerkleşmedir. Erişkin yaşama geçerek özerkleşme yalnızca fiziksel olmakla kalmaz, yani yalnızca annebabanın evinden ayrılmak anlamına gelmez kuşkusuz. Ruhsal anlamda da bir özerkleşmenin gerçekleşmesi gerekir. [6]

6 Ergenliğin nasıl sonlandığı ve erişkin yaşama nasıl geçildiği konusunu 2012 tarihinde İstanbul Psikanaliz Derneği ve Uluslararası Ergen Psikanalizi Topluluğu (CILA) ile birlikte İstanbul'da düzenlediğimiz etkinlikte tartışmıştık. Bu etkinlikte yapılan konuşmalar aynı toplulukla 2006'da gerçekleştirdiğimiz Ergenlikte değişim konulu toplantının metinleriyle birlikte Bağlam Yayınları tarafından 2013 tarihinde "Ergenlikte Değişim ve Erişkin Yaşama Geçiş" adı altında yayımlandı. Bu toplantıda erişkinliğe geçişi daha çok ergen tarafından ele almış ve sorgulamıştık. Konuyla ilgilenenlere bu kitabı öneririm.

PEKİ YA ANNEBABALAR?

Şimdi daha çok annebaba tarafından bakmak istiyorum bu sorunsala. Çocukların evden ayrılmasını erişkin yaşama geçişin simgesel göstereni olarak kabul ediyorum ve o nedenle "boş oda" metaforundan yola çıkacağım.

Marilyn Monroe, "her öyküde daima iki taraf vardır" demişti. Evet her öykünün mutlaka en az iki anlatımı vardır. Yeniden baştaki öyküye dönelim. Analizan gibi analist de onun kaçmasından, bir mazeretle onu bırakmasından korkabilir. Chabert analizanın söylediklerıyle bitirdiği kitabının önceki bölümlerinde bir analist olarak veda etmenin güçlüklerinden söz eder. Elbette her analist bir eski analizan olarak bir gün kendi analistinden ayrılmıştır. Bu kez her analizanının kendisinden ayrılmasında acaba aynı ayrılışı mı yaşamaktadır? Bir zamanlar kendi annebabalarının evlerinden ayrılan erişkinlerin şimdi çocuklarının evden gidişini görürken duydukları duygulara benzer midir bu duygular? "Ben de terk ettim, şimdi sıra onlarda" mıdır? Yoksa "biz başardık onlar da başaracak" veya "onlar bizden daha iyi yapacaklar bunu" mudur?

Aile ve çift üzerine yapılan sosyolojik ve psikolojik araştırmaları yayımlayan Fransız *Dialogue* dergisi, 2001 yılının üçüncü sayısını çocukların evden ayrılarak özerkleşmesi konusuna ayırmıştı. E. Maunaye bu sayıda yayımlanan yazısında önce şu paradoksa dikkati çeker:

> ... anne babanın sürekli desteği ve dikkati sayesinde çocuk kendini oluşturabilir, özerk hale gelebilir ve böylece kökensel ailesini bırakıp gidebilir. Bir açıdan ayrılabilmek için önce bağlanmış olmak gerekir ve ayrılık temel eğitimsel hedefin gerçekleştirildiğini gösterir.[7]

Bu bir olumlu zıtlıktır, ayrılabilmeleri için çocuklarına bağlanmak. Analistler için de aynı zıtlık söz konusudur belki de. Analizana gösterilen destek onun bir gün analizini tamamlaması ve ayrılması içindir.

Yeniden Catherine Chabert'e dönelim. Şöyle başlıyor kitabına:

---

7 E. Maunaye, Les Conversations Familiales au Sujet du Depart des Enfants, *Dialogue*, 153, Eres, Paris, 2001, s. 53.

> Temkinliliklerine, olumsuzlamalarına, dirençlerine karşın psikanalistler uyguladıkları tedaviler için hedefler, ya da en azından bazı yararlar beklemeye kışkırtılır ya da zorlanırlar. Açıkça söylemek gerekirse umutlarımız vardır. Evet, umutlarımız.
>
> Freud için önce sevmek ve çalışmak! Yaşamın ve psikanalizin bu iki büyük uğraşı görünürde alçakgönüllü olan beklentileri besleyebilir, oysa bunlar bazen fazla iddialı olabilirler.[8]

Analistler itiraf etmeseler de analizanları için beklentileri, umutları vardır. Oysa annebabaların çocukları için beklentileri, umutları hemen her zaman açıkça dile getirilir. O nedenle çocuğun evden ayrılışı her zaman bu beklentilerin, bu umutların gölgesinde olacaktır. Bu ayrılışın koşulları onların beklentisine ve umutlarına uygun olduğunda ayrılış kolaylaşabilir.

YA BOŞ KALAN ODALAR?

Gencin evden ayrılmasıyla, bu beklentileri ve umutları desteklese de evde artık bir boşluk vardır. Seksenini çoktan aşmış ve çocukları altmışına yaklaşmış bir annebaba evlerindeki bir odayı hâlâ "çocukların odası" olarak tanımlamayı sürdürürler. Oysa onların o odayı terk edişlerinin üzerinden kırk yıldan fazla süre geçmiştir.

Boş ev, boş yuva, boş oda. E. Maunaye aynı derginin daha önceki bir sayısında "Geçiş işaretleri. Çocuğun Gidişinden Sonra Odası"[9] başlıklı yazısında tam bu konuyu ele alır. Ona göre çocuğun odasının dönüşümü aile içindeki kuşaklararası ilişkilerin dinamiğini anlamak için bir anahtar sunar. Çocuğun yaşı ilerledikçe odasının dekorasyonu değişir. Bebek odası, oyun çocuğu odasına ve sonra ergen-genç odasına dönüşür. Zaten mobilya üreticileri kapitalist sistemin tüketimi canlı tutma ilkesi gereği bu değişimi hayli körüklerler. Ancak genç evden ayrıldığında yani odasını temelli terk ettiğinde ne olmaktadır?

Yıllarca dolu olan oda aniden boşalmıştır. Genç hemen tüm özel eşyalarını, giysilerini, kitaplarını alır gider. Odanın perdeleri, ke-

8 C. Chabert, *agy*, s. 9.

9 E. Maunaye, Les Marques du Passage La Chambre apres le Depart de l'Enfant, *Dialogue*, 127, Eres, Paris, 1995, s. 98-108.

penkleri kapalıdır, kapısı bile çoğu kez. Odasından müzik, bilgisayar, telefonla konuşma sesi gelmemektedir artık. Elbette boş odaya da zaman zaman girilip temizlik yapılır, toz alınır. Boş bir oda bile zamanla kirlenir çünkü! Zamanın izini temizlemek gerekir.

Bu boşluk duygusu, onun yarattığı hüzün önemlidir. Bunu en çok anneler hisseder ve dile getirir. Ne de olsa ev annenin yeridir. Maunaye annelerin şöyle söylediklerini aktarır:

> Bu sessizlik çok ağır, çöktürücü. Kurşun gibi ağır bir hava var. Yalnızlık.[10]

Elbette kurşun gibi ağır olan aslında zaman değil ona biçim veren alışkanlıklardır. Bir annenin şöyle dediğini aktarır:

> Odasındaki gardırobu açıyorum bazen, yerleştirmek gereken bir şey var mı diye, çünkü yine de bazı şeyleri düzenlemek gerek diye düşünüyorum, ama her şey aynı.[11]

Gencin evden ayrılışından hemen sonra oda değiştirilmemiştir genelde. Bu da elbette bir algı yanılmasına yol açabilir. Anlık bir unutkanlıkta "sahi o artık burada oturmuyor" denir. Sanki geçici olarak gitmiş ama geri gelecektir. Bazı bibloları, kullanmayacağı giysileri, okumayacağı kitapları kalmıştır odada. Dahası kızından söz eden bir annenin dediği gibi

> Odaya girdiğimde onun kokusu var. Gerçekten oda o buradaymış gibi kokuyor.[12]

Maunaye bize burada Giuseppe Tornatore'nin dünya klasikleri arasına giren filmi "Cinema Paradiso"yu anımsatır. 1988 tarihli bu filmde Toto çocukluğunu yaşadığı eve geri döndüğünde, annesinin tüm çocukluk nesnelerini odasında bir tapınakmışçasına sergilediğini hayretle görür. Geçen zamana karşı olmak arzusu söz konusudur sanki, onları ayıran unutmaya karşı bir direniş.

Maunaye çocukların gidişinden sonra odalarında yapılan değişikliklerin biraz da onların kısa süreli de olsa geri dönüşleri olasılığı çerçevesinde gerçekleştirildiğini belirtir. Evli ya da çift

10 E. Maunaye, 1995, *agy*, s. 99.
11 E. Maunaye, 1995, *agy*, s. 99.
12 E. Maunaye, 1995, *agy*, s. 99.

halinde yaşayan bir gencin eve gelme olasılığına karşısında eski odasına iki kişilik bir yatak koymak çoğu kez annebaba tarafından düşünülür. Bazen de kendi yataklarını sunarlar genç çifte. Ama evli olup da eşi olmadan eve birkaç günlüğüne gelen kızına annesi şöyle der: "Ah çok iyi, sana küçük yatağını hazırlayacağım."[13] Eve tek başına geri dönen genç hemen bir an için de olsa çocuk konumuna konmaktadır.

Ama kimi zaman bu boş odalar başka kullanımlara açılır. Konuk odası, kütüphane, çamaşır odası. Şöyle der bir anne:

> O zaman dedim ki, bu odayı başka biçimde kullanacağız. Tabi duvarlarda resimler var, bütün bunlar var, hepsini atmayacağız tabi.[14]

Görülüyor ki gencin evden temelli ayrılması, evdeki mekânsal kullanımın değişmesi boş odadan yola çıkılarak hayli yankıya yol açmaktadır annebabanın ruhsallığında. Artık bir dönem bitmiştir. Fransızlar "l'enfant tue le couple" derler. Türkçesi "çocuk çifti öldürür". Bu sert ifadedeki doğum ölüm zıtlığı aslında çift kişilik yaşamın çocuğun doğmasıyla farklı bir biçime büründüğünü anlatmaktadır. Çocuk elbette annebaba olan kadın ve erkeği birbirine yaklaştırır, yaşatır da.

Çocukların evden ayrılışıyla çift yeniden ilk zamanlardaki gibi baş başa kalırlar. Ne mi yaparlar? Bu da başka bir yazı konusu.

13 E. Maunaye, 1995, *agy*, s.106.
14 E. Maunaye, 1995, *agy*, s. 105.

Okulda Son Günler ve Analizde Son Seanslar: Şimdinin Nostaljisi[1]

GİRİŞ

Sigmund Freud eğitimi ve psikanalizi uygulanması olanaksız meslekler arasında saymıştır. Ancak her ikisi arasındaki benzerlikler ve zıtlıklar psikanalistlerin dikkatinden kaçmamış ve bu ikisini karşılaştıran yazılar kaleme almışlardır. Hele ergenlik söz konusu olduğunda eğitimin ergenliği baştan sona kat eden bir olgu olması gerçeği karşısında yaşamın bu dönemiyle özellikle ilgilenen bir psikanalistin eğitimle psikanalizi birlikte ele alması kaçınılmazdır. Psikanalizle eğitimi bir araya getiren yazılarımın ve hazırlanmasına katkıda bulunduğum yayınların yanı sıra düzenleyicilerinden olduğum etkinliklerde de eğitimciler ve diğer psikanalist meslektaşlarımla birlikte konuyu ele aldık. Bu kez her ikisinin sonlanışından söz edecek ve benzerlikler kadar ayrılıklara da gönderme yapacağım.

SONLANAN ANALİZ SONLANMAYAN ANALİZ

Sigmund Freud kimilerince vasiyetnamesi olarak kabul edilen yani bir anlamda ayrılık yazısı olan 1937 tarihli "Sonlanan analiz, sonlanmayan analiz" metnine şu cümlelerle başlar: "Deneyim bize göstermiştir ki psikanalitik tedavi, insanın kendini nevrotik semptomlarından, karakter anormalliklerinden ve tutukluklarından kurtarması, nefes isteyen uzun bir uğraştır."[2] Bir ayrılık yazısında uzunluktan söz etmesi ilginçtir. Acaba yaşamı uzun mu gelmiştir

1 22 Şubat 2020 tarihinde İstanbul Psikanaliz Derneği ve Robert Lisesi tarafından ortaklaşa düzenlenen 13. Okul ve Psikanaliz sempozyumunda yapılan konuşmanın metnidir.

2 S. Freud (1937) "L'Analyse Finie et l'Analyse Infinie", Fr çev. J. Laplanche vd. PUF, Paris, 2019. s. 5.

ona? Yoksa Freud'un ünlü karamsarlığının ürünü müdür bu satırlar? Bir yandan kanserle boğuşmakta bir yandan da ülkesinde egemen olan faşizme karşı direnmeye çalışmakta olduğunu düşünürsek ona hak verebilir miyiz?

Yoksa tersi mi geçerlidir? Onun sonlanmadan söz etmesini gelecek umudunu taşıyan bir unsur olarak anlayabilir miyiz? Çünkü eğer bu yazıyı bir vasiyet olarak kabul ediyorsak o zaman Freud'un kendinden sonraki psikanalistlere bir şeyler bıraktığını düşünebiliriz. Birçok psikanalist bu yazıyı bu şekilde yorumladıklarından Freud'un psikanalitik süreçte ortaya çıkan güçlükler olarak vurguladıklarının üzerinde durmuşlar ve bu çalışmaları da psikanalitik kuram ve uygulamada önemli ilerlemelere yol açmıştır.

Öte yandan her sonlanma tükenmeye ve bitişe gönderme yaptığına göre bir yas sürecini de gerekli kılar. Psikanalizin kurucusunun bu satırları yazmasının üstünden çok da uzun süre geçmeden ölümü psikanaliz dünyasında sarsıcı bir yas sürecinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. O dönemde dünyanın faşizmin yarattığı savaşın da yıkıcı etkisi altında olmasının yası hayli zorlaştırdığını düşünebiliriz. Ancak psikanaliz dünyasının bu sınavdan başarıyla çıktığını, 1950'lerden sonra psikanalizin çok boyutlu ve çok yönlü gelişmelerle karşılaştığını görüyoruz.

Burada Freud'un yazısının başlığını bir soru olarak gündeme getirelim: Psikanaliz sonlanır mı? Diğer bir deyişle psikanalizin sonlanışı olarak neyi ölçüt olarak kabul edeceğiz? Analizanın analize başvurmasına neden olan ruhsal sorunlarının iyileşmesini ölçüt olarak alacaksak, buna ilk karşı çıkacak olan psikanalizin kurucusu Sigmund Freud olacaktır. Çünkü o psikanalizin iyileşmeyi değil sorunun kökeninin analiz edilmesini hedeflediğini ve ortaya çıkan olgulardan eğer bir sentez yapmak gerekiyorsa bunu analizanın yapacağını belirtmiştir. O zaman analizanın analiste olan aktarımının çözülmesinin analizin sonu olarak görülebileceği önerilebilir. Bu noktada da birçok karşı çıkış olacak ve aktarımın tümüyle hiçbir zaman çözümlenemeyeceği öne sürülecektir. Ancak psikanaliz bir gün sonlanır! Peki, ne zaman? Freud kendine özgü alaycılığıyla "analist ve analizan artık karşılaşmadıklarında analiz biter" demiştir. Biraz daha hüzünlü bir yaklaşımla her ikisinden biri örneğin analist öldüğünde biter diyebiliriz. Ama analizanın

analisti ile daima bir iç konuşma içinde olduğu ve analisti ölse bile onunla, bu iç nesneyle konuşmaya devam ettiği düşünülürse belki analizanın da ölmesi sonlandırır analizi. Ya da ancak her ikisinin ölümüyle kesin olarak analiz bitti diyebiliriz.

Görüldüğü gibi bu ayrılık metni bizi hayli karamsar düşüncelere yöneltti. Gramsci'nin dediği gibi iyimserlik bir çaba gerektirir. Biz de öyle yapalım ve analizi sonlanan analizanın mutlu bir yeni yaşama başladığını düşünelim. Her sonlanış bir başlangıca da yol açmaz mı? Zaten "son" eski Türkçe "sonğ"dan gelir ki bu sözcüğün anlamlarından biri de "bir kimsenin çoluğu çocuğu"dur.[3] Yani bir kişiden sonra geriye kalanlar. Demek ki son sözcüğü bile sonlanışın, bitişin, tükenişin yanı sıra yeni bir başlangıca gönderme yapmaktadır.

Öyleyse her sonlanışın bireyin ruhsallığında birbirine zıt duyguların ortaya çıkışına neden olduğunu, bir yanda sonlanışın hüznünü, öte yanda başlangıcın coşkusunu yaşattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Doğmak bile anne karnındaki yaşamın sonlanışı değil midir ve annelerde hüzün yaratmaz mı? Bunu kimi kez postpartum depresyonlarda görmüyor muyuz? Ama her doğumun ne denli coşkuya yol açtığını söylemeye bile gerek yok.

Sonlanış ve başlangıç bağlamında doğuma gönderme yapmam şüphesiz rastlantısal değil çünkü Sigmund Freud da söz konusu metninde doğum travmasını tüm nevrozların kökeni olarak gören Otto Rank'ın yaklaşımından söz eder. Rank anneye olan saplanmanın kökensel bastırmaya neden olduğunu ve analitik uğraşta yalnızca bunun çözümlenmesinin iyileşmeyi sağlayacağı ve böylece uzun analizlere gerek kalmayacağını öne sürmektedir.[4] Freud bu görüşlerin arkasında Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki sefalete karşın Amerika'daki refahın yarattığı özlemin etkisiyle Amerikan hızlı yaşam tarzına bir öykünme görür. Rank'ın yaklaşımını, yere düşen bir gaz lambasının çıkarttığı yangını yalnızca lambayı yerden kaldırmakla söndüreceğini düşünen bir itfaiyecininkine benzetir. Yangının başlangıcının yanı sıra yayıldığı yerlere de müdahale etmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle Freud nevrotik

3 İsmet Zeki Eyuboğlu *Türk Etiomoloji Sözlüğü*, Sosyal yay., İstanbul, 1988. s. 605.

4 Otto Rank (1928) *Le Traumatisme de la Naissance*, Fr çev. S. Jankelevitch, Payot, Paris, 1976.

yangının başlangıcı olarak doğum travmasını kabul edebileceğini söylemekle birlikte yangının büyümesi ve yayılmasında asıl başka travmaların etkili olduğunu düşünmektedir.

Otto Rank ile birlikte çalışmış ve ortak bir yapıta da imza atmış olan Sándor Ferenczi ise *Thalassa*[5] adlı kitabında doğum olayını daha çok başlangıca gönderme yapan bir iyimserlik içinde ele alır. Ferenczi, Darwinci görüşlerin de etkisiyle anne karnındaki yaşamı suda yaşamın bir örneği olarak görmüş ve evrim kuramındaki yaşamın suda başlamasına gönderme yaparak insanın da doğumuyla birlikte soyoluşsal gelişimi özoluşsal olarak yinelediğini belirtmiştir. Dahası Ferenczi'ye göre her cinsel ilişki anne karnına yani kökensel denize geri dönüş arzusunu içermektedir. Psikanalizin "yaramaz çocuğu" Ferenczi'nin her zamanki iyimserliğinin ve coşkusunun izlerini taşıyan bu yaklaşımı onun kuramını tanıyanlar için şaşırtıcı değildir. Ona göre doğum bir travma olmanın ötesinde Eros'un bağ kuruculuğunun kaynağında yer almakta ve doğulan yere geri dönüş isteği cinsel ilişkinin coşkusuna bağlanmaktadır. Yine de her cinsel ilişkiden sonra bireye belli bir boşluk duygusunun hatta hüznün hâkim olduğunu öne sürenler de vardır. Bergamalı Galen "omne animal triste post coitum" (cinsel ilişkiden sonra her hayvan hüzünlenir) derken belki de çok haksız değildir, cinsel ilişki sonlanınca bedenler birbirinden ayrılmaktadır.

Bedenlerin birbirinden ayrılmasının yarattığı hüzün şüphesiz eksik olduğumuzun yüzümüze bir kez daha çarpılmasıyla ilgilidir. Kadında penis hasedi veya erkekte erkeksi karşı çıkma olarak da adlandırılan aslında temel eksikliğe, temel tamamlanmamışlığa bir karşı çıkış demektir. İnsan olarak eksikliğimizin en temel göstergesi üreme organlarımızın üremek için tek başlarına yeterli olmaması ve ötekininkilere gereksinim duyulmasıdır. Ancak bunu yalnızca cinsellikle sınırlı görmemek ve genel olarak öznenin ötekine gereksinimi olarak yorumlamak gerekir. İnsanın yalnızca biyolojik değil toplumsal ve kültürel yönleriyle tüm yaşamı ötekine ve ötekilere gereksinimle oluşur. Tamamlayıcılık karşılıklılığa da gönderme yapar ki insan oluşun anlamı budur. Freud aynı metinde öteki cinsin varlığının bastırmanın kökeninde olduğunu vurgularken

5 Sándor Ferenczi (1923) *Thalassa*, Fr çev. J. Dupont S. Samama, Payot, Paris, 1962.

Ferenczi'nin analizin sonlanışı metnine gönderme yapar. Sándor Ferenzci "Analizin sonlanışı sorunu"[6] başlıklı metninde ki 1927'de Innsbruck'ta yapılan onuncu Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde sunulmuştur, analizin sonlanışının semptomatik bir analizden çok bir karakter analizinden sonra söz konusu olabileceğini vurgulamıştır. Bu da elbette öteki cinsin varlığının yani eksikliğin keşfiyle ortaya çıkan ve temel bastırmaya neden olan travmanın şekillendirdiği ruhsal oluşumun yani karakterin çözümlenmesine bağlıdır. Diğer bir deyişle analizin sonlanışı analizanın analitik uğraş süresince analistiyle yaşadığı karşılıklı tamamlayıcılıkların kabul edilmesiyle gerçekleşebilir ancak.

OKULDA SON GÜNLER

Başlıkta ilk olarak yer almasına karşın okulu sona bıraktık. Tamamlayıcılıktan söz etmişken analist ve analizan arasındaki tamamlayıcılık gibi öğretmenin öğrenciyi, öğrencinin öğretmeni tamamladığını söylemek çok sıradan ama çok da temel bir gerçekliğe vurgu yapmak olacaktır. Dahası öğrenmenin kokeninde eksikliğini kabul etmenin yattığını ayrıca belirtmek gerekir. Öğrenme güçlüklerinin ardında kimi kez bu eksikliğe bir karşı çıkış vardır. Bilinmesi gereken bunca bilgi karşısında kendini çok yetersiz, çaresiz hisseden bireyin tüm bu bilgileri edinmeyi yani öğrenmeyi reddetmesi söz konusudur. Öğrenmeye direnç analize direnç gibidir. Bilinçdışının tüm bilinmezliği karşısında ürkerek bilinçdışının varlığını tümden reddedenlerin tutumunu, kalın kitaplar karşısında korkuyla "ben bunların hepsini biliyorum zaten" diyerek onları okumayı reddeden öğrencilerinkine benzetebiliriz. O nedenle eğitim süreci ile analitik süreç arasında bir benzerlik kurabilir ve her ikisinin de eksikliği ve dolayısıyla öteki tarafından tamamlanmayı kabul etmekten geçtiğini söyleyebiliriz.

Yine baştaki sonlanma konusuna geri dönelim. Okulu bitirebilmek de aslında kastrasyonu yani eksikliği kabullenmekle ilgilidir. Freud yaşamının sonunda kaleme aldığı ve bu yazının başında yer

6 Sándor Ferenczi (1927), "Le Probleme de la Fin de l'Analyse", OC, IV, Fr çev. Coq Heron ekibi, Payot, Paris, 1982, s. 43-52.

verdiğimiz metninde şöyle diyor: "Bir yanlış anlamayı düzeltme zamanı geldi. Ben psikanalizin temel olarak sonu olmayan bir uğraş olduğunu söylüyor değilim. Hangi kuramsal yaklaşım benimsenirse benimsensin bir analizin bitişi bana göre uygulamayla ilgili bir konudur. Deneyimli her psikanalist birçok olguda *rebus bene gentis* (bir şeylerin yoluna girdiğini) gözlemleyebilir."[7] Buradaki edilgenlik gerçekliğin kabulüyle ilgilidir. Nasıl ki ruhsallığın tüm ayrıntılarının en eskil dönemlere kadar çözümlenmesi olası olmuyorsa, bilgilerin tümünün öğrenilmesiyle okulu bitirmek de olası değildir. Tüm sonlanışlar gibi analizin ve okulun sonlanışı her zaman gerçeklik karşısında edilgen bir kabullenişi zorunlu kılar.

Elbette eğitim de psikanaliz gibi uzun bir süreç olsa da sonlanışı psikanalizinki kadar tartışmalı değildir. Çünkü eğitimin genel olarak süresi bellidir ve başarı ölçütlerini dolduran öğrenciler sürenin sonunda okuldan mezun olurlar. Mezun sözcüğü Arapça "izn" izin vermekten "me'zün"den türer.[8] Yani bu öğrencilerin okuldan ayrılmalarına izin ve yetki verilmiş demektir. Ama bu sözcüğün kovulmak yani edilgen bir durum anlamına geldiği de unutulmamalıdır.

Ama öte yandan bir okuldan mezun olmak ya bir sonrakinin başlangıcına veya meslek yaşamına girişe yol açmaktadır. Ortaokul biter, liseye başlanır, yüksek öğrenim biter ve meslek yaşamı başlar.

Yalnız eğitim yaşamındaki mezuniyetler arasında liseden mezun olmanın bir özelliği olduğunu da belirtmek gerekir. Ülkemizde eğitimden Milli Eğitim Bakanlığı, öğretimden ise Yüksek Öğretim Kurumu sorumludur. Liseyi bitirmekle öğrenci, eğitim dünyasından öğretim dünyasına geçmektir. Sözlükler eğitimi "Belli bir konuda, bir bilgi ve bilim dalında yetiştirme ve geliştirme, eğitme işi" ve "yeni kuşakların toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye" olarak tanımlamaktadırlar. Oysa öğrenim "Herhangi bir meslek, sanat ya da iş için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların elde edilmesi amacıyla yapılan çalışma, tahsil"[9] anlamına gelir. Öyleyse lisenin sonlanması yaşamın kalan

7 S. Freud, *agy*, s. 39-40.
8 İ.Z. Eyuboğlu, *agy*, s. 483.
9 Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 1983.

bölümünde ana uğraş olacak ve ureticiliği sağlayacak olan meslek seçimini gündeme getirir. O nedenle liseden mezun olmanın bir dönemin bitmesini muştulaması açısından coşkuya neden olması anlaşılabilir. Ama her seçimin seçilmeyenlerin yasını tutmayı beraberinde getirdiği de unutulmamalıdır.

VE SON SÖZ OLARAK

Hayli zaman önce, 1978'de Lise yıllığı Palmares'i hazırlayan mezunlar komitesinin bir üyesi olarak artık ayrılmakta olduğum arkadaşlarıma şu sözlerle hitap etmiştim:

"Sevgili Arkadaşlar, 1970 yılının bir Eylul günü başlayan bu maratonun sonuna geldik. Yarışı yarı yolda bırakanlarımız oldu ama büyük çoğunluğumuz bitiş çizgisini başarıyla göğüslediler. Kolay geçmedi bu seneler; derslerin ağırlığı, sınavların zorluğu yanı sıra, gençliğin verdiği coşku ve hareketliliğin okulun geleneksel disiplini ile çatışması bizi zaman zaman karamsarlığa sürükledi. Bu sekiz senenin hiç bitmeyeceğini sandığımız anlar oldu. Bütün bunlara rağmen bir yandan eğitimimizi en iyi şekilde sürdürmeye çalışırken, sağlam arkadaşlıklar kurduk ve unutulmaz günler geçirdik. J. P. Richter 'Hatıra kovulamayacağımız tek cennettir' der. Hatıralarımız arasında en ön sırada hiç şüphesiz okul yıllarında edindiklerimiz olacaktır."[10]

Çok eskilerde kalmış ve şimdinin nostaljisinin etkisiyle yazılmış bu satırlar okulun henüz bitmediği mayıs ayında kaleme alınmıştı. Daha mezun olmayışın, arkadaşlardan ayrılmayışın ama yaklaşan ayrılığın huznu apaçık ortada. Bir yandan sekiz yıllık orta eğitimin bilançosunu yapıyor ama bir yandan da hatıraların cennetine daha şimdiden sıkı sıkıya sarılıyorum. O zamanlar muhtemelen mezun olmanın bir diğer anlamının kovulmak olduğunu bilmiyordum ama birkaç ay sonra okula bir öğrenci olarak geri dönemeyeceğimin de farkındaydım.

Yıllar sonra bir başka ayrılığı düşünürken, bu kez analizimin son seanslarında aynı duyguları yeniden yaşadım ve analistime ro-

10 Saint Joseph, Palmares 78 Yıllığı.

mantık Alman şair Richter'in bir başka dizesini mırıldandım: "Hayır hüznüm geçmiş için değil şimdi için." Yeniden anın üzüntüsünü yaşıyor, yıllar boyu birlikte geçirilen zamanı şimdiden özlüyordum. Ancak yine de duygularımı dile getirmek için uygun bir tanımlama bulamamıştım. Birkaç yıl sonra Paris'teki bir kitapçıda onun yeni kitabını gördüğümde son seanslardaki duygularımı anımsadım. Yazar-psikanalist François Gantheret seansta söylemimde eksik olan tanımlamayı bulmuştu: Şimdinin nostaljisi.[11]

François Gantheret bir Noel günü yani bir doğum gününde 25 Aralık 2018'de öldü. Analizimin sonlanışından sonra her Paris'e gidişimde ona uğramak istediysem de hiç uğrayamadım. Neden? Tam olarak bilmiyorum.

Ama belki de ölümünden sonra onun anısına yayımlanan bültene yazdığım yazıda da belirttiğim gibi, şimdinin nostaljisine sadık kalmak istedim.[12]

11 François Gantheret, *La Nostalgie du Present*, Edit. de l'Olivier, Paris, 2010.

12 Talat Parman, "Hommage à François Gantheret", APF, Documents&Debats, 100, 2019 s. 25-26.

Talat Parman İstanbul Psikanaliz Derneği kurucu üyesi, formatör analist. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tıp eğitimi ve Paris Rene Descartes Üniversitesi'nde psikiyatri uzmanlığı eğitimi aldı. Yirmi yıl boyunca İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Adolesans Bilim Dalı'nda çocuklar, ergenler ve aileleriyle çalıştı. Psikiyatri doçentidir. Ergenlik ve psikanaliz konularında yazılmış kitapları ve J.B. Pontalis'ten yaptığı kitap çevirileri vardır. YKY'den çıkan "Psikanaliz Defterleri" dizisinin yayın kurulu üyesidir.

Kendi ergenlik dönemimden denizcilik derslerinde ilk öğretilenin denizci düğümleri olduğunu anımsıyorum. Bu düğümlerin iki önemli özelliği, çok sağlam olmaları ama gerektiğinde de çok çabuk çözülebilmeleri, önemle vurgulanırdı. Ergenlik dönemi de bireye ve onunla birlikte ailesine, çevresine ve topluma bireyler arasındaki bağların sağlam olmaları ama zamanı geldiğinde çabuk çözülebilmeleri gerektiğini öğretir. Çocukluktan erişkinliğe geçiş anne babayla kurulan bağların çözülüp yerine yenilerinin kurulması, yeni ilişki düğümlerinin atılmasıyla olası olabilir çünkü.

Türkiye'de psikanalizi kurumsallaştıran sayılı isimlerden Talat Parman eğitim ve aile ilişkilerinden cinselliğe ve cinsel kimliğe kadar çeşitli yönleriyle ergenliği derin ve insanca bir bakışla ele alıyor.

THG
0244926
SHE

ISBN 978-975-08-4867-4
9 789750 848674
18 TL.
KDV'den muaftır.